

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Disertační práce

2019

Mgr. et Mgr. Nela Štorková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Disertační práce

**ETNOGRAFIE A IDEOLOGIE: POLITICKÁ
INSTRUMENTALIZACE ČESKÉHO NÁRODOPISU
VE 40. A 50. LETECH 20. STOLETÍ**

Mgr. et Mgr. Nela Štorková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Etnologie

Disertační práce

**ETNOGRAFIE A IDEOLOGIE: POLITICKÁ
INSTRUMENTALIZACE ČESKÉHO NÁRODOPISU
VE 40. A 50. LETECH 20. STOLETÍ**

Mgr. et Mgr. Nela Štorková

Školitel:

Doc. Petr Lozoviuk, Ph. D.

Katedra antropologie

Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2019

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, květen 2019

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala školiteli mé práce Doc. Petru Lozoviukovi, Ph. D. za cenné rady a pomoc při jejím zpracování. Velké poděkování patří mému manželovi za podporu a trpělivost po celou dobu mého studia.

„Současná národopisná věda má v našem lidově demokratickém řádu takové podmínky k rozvoji, jaké nikdy dříve neměla. Jde jen o to, aby se naši národopisci semkli do jednoho šiku a pod vítězným praporem učení marxismu-leninismu vedli boj za vybudování nové, vlastenecké a skutečně lidové národopisné vědy.“

Nahodil Otakar - Kramařík Jaroslav

1 Obsah

1	OBSAH	1
2	ÚVOD DO ZKOUMANÉ PROBLEMATIKY	1
	2.1 Cíle disertační práce	7
	2.2 Slovníček vybraných pojmů	9
3	TEORETICKO-METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA DISERTAČNÍ PRÁCE	12
	3.1 Ideová východiska disertační práce	12
	3.2 Programatické texty	18
	3.3 Komplementární zdroje disertační práce	22
	3.4 Současný stav bádání výzkumu dějin etnografie v padesátých letech	23
4	PŘES KONFERENCE K POVÁLEČNÉ VĚDĚ	30
	4.1 I. Celostátní národopisná konference	30
	4.2 II. Celostátní národopisná konference	33
	4.3 III. Celostátní národopisná konference	36
5	INSTITUCIONÁLNÍ ZÁZEMÍ POVÁLEČNÉ ETNOGRAFIE	41
	5.1 Ústav pro etnografii a folkloristiku	41
	5.2 Katedra národopisu FF UK	50
	5.3 Brněnský národopisný seminář.....	51
6	VYBRANÝ ETNOGRAFICKÝ PERIODICKÝ TISK PADESÁTÝCH LET	56
	6.1 Český lid	56
	6.2 Československá ethnografie	62
	6.3 Národopisný věstník československý	67
	6.4 Radostná země	70
7	ZÁKLADNÍ TEORETICKO-METODOLOGICKÉ ASPEKTY ETNOGRAFICKÉ PRÁCE VE 40. A 50. LETECH	72
	7.1 Folkloristika	78
	7.2 Kritika staré vědy.....	80
	7.3 Dělnictvo	85
	7.4 Vesnice na cestě k socialismu	106
	7.5 Lidová kultura v etnografickém výzkumu padesátých let.....	120
	7.5.1 Československá vlastivěda-lidová kultura	129

7.6	Otázky obecné etnografie	132
7.6.1	Vznik a vývoj náboženství v dílech Pertolda a Nahodil	133
7.6.2	Dějiny „prvobytné“ společnosti	142
7.7	Cizokrajná etnografie	148
7.7.1	Laponské společenství v díle Václava Marka	148
7.7.2	Čestmír Loukotka	152
7.7.3	Ladislav Holý	154
7.8	Příspěvky sovětských etnografů a folkloristů	156
7.8.1	Pavel Ivanovič Kušner	157
7.8.2	Sergej Pavlovič Tolstov	162
7.8.3	Vladimir Ivanovič Čičerov	166
7.8.4	Československo-sovětské analogie	168
8	ZÁVĚR	170
9	LITERATURA A PRAMENY	178
9.1	Archivní prameny	178
9.2	Literatura	178
9.3	Internetové zdroje	194
10	RESUME	195
11	RESÜMEE	197
12	PŘÍLOHY	199
12.1	Seznam zkratek	199
12.2	Seznam tabulek	200
12.3	Resoluce II. Celostátní národopisné konference	201
12.4	Resoluce III. Celostátní etnografické konference	204
12.5	Srovnání obsahů časopisů Československá ethnografie a Sovětskaja ethnografija	208
12.6	Vybraní představitelé etnografické vědy v padesátých letech 20. století	209
12.7	Vybrané etnografické publikace	211

2 ÚVOD DO ZKOUMANÉ PROBLEMATIKY

Československý národopis se jako svébytná disciplína formoval již od konce devatenáctého století. Jakožto věda, jejímž primárním zájmem je lid a jeho kultura, snadno inklinuje k tomu, aby se stal nástrojem pro uplatňování hlavní politické koncepce. Tyto tendence lze vysledovat v každém z dílčích období relativně krátkého vývoje vědy. V devatenáctém století pod vlivem Národopisné výstavy československé se značně posílilo vnímání (česko)slovanského původu středoevropských národů, pozornost národopisců se upřela na lidovou kulturu, která se stala symbolem kultury národní. Za první světové války vlivem ozbrojeného konfliktu byla etnografická činnost velmi omezena. V meziválečném období se zájem tehdejších národopisných pracovníků obrátil, zejména vlivem prosazování čechoslovakismu s ideou československého národa, na otázky spojené s kulturou českého a slovenského lidu. Druhá světová válka opět působení etnografů značně omezila především v období uzavření vysokých škol a nemožnosti pěstování národopisné tradice na těchto institucích. Značně oslabená poválečná věda, která se svým způsobem zotavovala po negativních vlivech světové války, získala jasný směr s nástupem komunistické strany po roce 1948. Tak jako se tato událost odrazila do společenského života v Československu, ani národopis nebyl těchto společenských změn ušetřen. Jako věda zabývající se lidem a jeho kulturou či každodenním životem skrýval obrovský potenciál, který se vládnoucí politická strana snažila pochopitelně využít ve svůj prospěch.

Z počátku padesátých let se převážně na univerzitních pracovištích konstituoval tzv. marxistický kroužek, který se pasoval do role hlavního režiséra etnografické práce. Vzhledem k tomu, že někteří členové kroužku získali bohaté zkušenosti na studiích v Sovětském svazu či v ostatních socialistických zemích, stala se pro ně významným vzorem sovětská

etnografie, která již řadu let pracovala pod vlivem marxisticko-leninské ideologie. Její tematické zaměření a k tomu využívané výzkumné nástroje se tak po dobu několika let staly významnou šablonou pro plánování výzkumů československých vědců.

Primárním záměrem autorky práce je poukázat na základní tematicko-metodologické aspekty etnografie v padesátých letech. Struktura práce je rozčleněna do tří hlavních bloků rozdělených dále do dílčích podkapitol. V části *Teoreticko-metodologická východiska* jsou charakterizovány základní ideové zdroje, z nichž vychází analytická metoda pro zpracování textů. Z teoretického hlediska se disertační práce opírá o hermeneutické poznání programatických textů. S ohledem na to, že chce primárně co nejhlouběji porozumět etnografické práci v padesátých letech, navazuje na základní myšlenky hermeneutického přístupu představeného zejména Wilhelmem Diltheyem, Johannem Gustavem Droysenem a Hansem-Georgem Gadamerem. Centrum zájmu autorky představují programatické texty, které v zásadě odrážejí celkový kontext, který v poválečné národopisné vědě panoval. Kapitola rozebírá základní charakteristiky a způsob výběru těchto textů. Není opomenuta ani rámcová sumarizace jak minulého, tak současného zájmu o zkoumanou problematiku. Pro zpracování disertace byla dosavadní práce zabývající se tímto či podobným tématem velmi důležitá. Úvodní kapitola je zakončena stručným přehledem základních pojmů vycházejících zejména z tradice padesátých let, které napomohou lépe porozumět celkovému chápání studovaných aspektů etnografické činnosti.

Oproti původnímu záměru se autorka zabývá z větší části převážně interpretací etnografických textů. Tohoto stavu bylo docíleno zejména pro to, že přístup, který byl v disertační práci zvolen, je velmi časově náročný. Původním úmyslem autorky bylo sumarizovat vývoj oboru s využitím zdrojů, které nabízí archivní výzkum, studium textů či rozhovory

s pamětníky, kteří konstitovali etnografickou vědu. Vzhledem k časové náročnosti hermeneutické analýzy textů, byly ostatní zdroje využity v omezenějším množství s tím, že by se jim autorka chtěla dále zabývat po završení svého doktorandského studia a rozvinout je do obsáhlejšího výzkumu, který by přesáhl původní rámec disertace.

Pro komplexní pochopení zkoumané problematiky je další část práce rozčleněna na dva hlavní tematické bloky. První oddíl prezentuje zázemí, které národopisná věda po druhé světové válce v Československu získala. V první řadě jsou zde zmíněny národopisné konference, které sehrály důležitou roli při ustavení národopisné vědy pod vlivem marxisticko-leninské ideologie. Na oborových konferencích lze vysledovat nejen tematickou orientaci etnografie, nýbrž také personální obsazení míst etnografů. V padesátých letech proběhla řada setkání zabývajících se více či méně etnografickou praxí (celostátní, folkloristická, muzejní, etnografie dělnictva). Nicméně v kontextu disertační práce jsou prezentovány tři nejdůležitější konference, a to celostátní národopisná setkání v letech 1949, 1952, 1953.

Vývoj etnografické vědy nelze sledovat bez jejího institucionálního zázemí. Československý národopis neměl do padesátých let významnou instituci, která by jej organizovala na celostátní úrovni. Národopis, potažmo etnografie, se rozvíjel v omezené míře především na univerzitních pracovištích, která však neumožňovala koordinaci vědecké práce na globálnější úrovni. Až rokem 1954, vznikem Ústavu pro etnografii a folkloristiku, získal národopis ústřední instituci, která spravovala směřování etnografické práce v širokém měřítku. Pozornost je věnována formování této instituce, stručně je nastíněna její strukturální a personální charakteristika, tak jako výzkumné zaměření. Poněvadž je sledován vývoj národopisu v padesátých letech nelze vynechat ani univerzitní pracoviště. Nejen s ohledem na to, že se na těchto pracovištích konstitoval národopis jako plnohodnotná věda, rekrutovali

se zde studenti tzv. marxistického kroužku, který se v padesátých letech dostal do čela oboru, v němž se zasloužil o pronikání marxisticko-leninské ideologie do odborné práce. Zároveň se jak profesori, tak studenti, podíleli na výzkumných aktivitách tehdejších etnografických pracovišť. Signifikantní zástupce tvoří Univerzita Karlova a Masarykova univerzita v Brně.

Na institucionální zázemí nové vědy navazuje pasáž, která představuje zástupce z řad etnografických časopisů, z nichž byly vybrány některé programatické texty. V roce 1953 byla založena *Československá ethnografie*, která se po dobu dalších deseti let stala ústředním teoreticko-metodologickým periodikem pracujícím po vzoru sovětské etnografie. *Český lid*, národopisný časopis s tradicí již od roku 1891, ustoupil na pozici popularizačního periodika. *Národopisný věstník československý*, rovněž periodikum s dlouholetou tradicí, prezentuje oběť živelných proměn padesátých let, kdy byl na úkor *Československé ethnografie*, pozastaven. Vzhledem k tomu, že se etnografická činnost bohatě rozvíjela také na regionální úrovni, je prezentována *Radostná země* jako jeden ze zástupců regionálních periodik, na jejichž stranách se odbornou či popularizační formou objevovaly výsledky etnografické práce v padesátých letech.

Kapitola *Základní teoreticko-metodologické aspekty etnografické práce* ve čtyřicátých a padesátých letech představuje stěžejní část této práce, ve které jsou rozebrány základní teoretické a metodologické charakteristiky etnografické činnosti v padesátých letech. Nejprve je prezentována cesta, na níž se Otakar Nahodil a jeho kolegové vydali, aby proměnili původní národopis v marxistickou etnografii. Předválečný národopis neunikl ostré kritice od mladých a energických marxistických etnografů, proto nezůstaly opomenuty ani diskuze o podstatě meziválečné a poválečné etnografie. Všechna níže zmíněná témata mají ve svém zpracování obdobnou strukturu. Pro identifikaci metodologických praktik,

kteřé etnografové využívali, jsou rozebrány postupy, na nichž své výzkumy badatelé postavili. Významné místo na etnografickém poli zaujímala etnografie dělnictva, jakožto nejperspektivnější téma poválečné etnografie, proto je jí v této práci věnován největší prostor. Vědeční pracovníci se zaměřili na studium každodenního života skupiny obyvatelstva spojené s průmyslovou výrobou. Pro splnění svých výzkumných úkolů se vydali do oblasti Kladenska, pod vedením Olgy Skalníkové a Rosicka-Oslavanska pod vedením Oldřicha Sirovátky a Karla Fojtíka. Z tohoto důvodu jsou rozebrány monografie vzešlé z těchto výzkumů, doplněny o dílčí studie věnující se této tématice. Pro komplexnější identifikaci základních metodologických nástrojů jsou hojně využity také zprávy z výzkumů dokreslující celkovou metodologickou práci tehdejších badatelů, které se objevovaly zejména na stránkách etnografických časopisů.

Nové téma reprezentuje vesnice na cestě k socialismu, v němž se zrcadlilo jako klíčový prvek zejména studium vesnice pod vlivem zakládání jednotných zemědělských družstev. Prezentován je kupříkladu výzkum na Horšovskotýnsku, který byl svým způsobem velmi specifický a lze na něm poukázat také na neočekávaná úskalí, jimž čelili národopisní pracovníci v padesátých letech. Horšovskotýnsko bylo oblastí zasaženou poválečným odsunem německého obyvatelstva a následným dosídlením obyvatelstva nového z oblasti Volyně. Zároveň s hospodářskou politikou tehdejšího Československa bylo hospodářství kolektivizováno a zakládána JZD. Etnografové tedy věnovali svou pozornost tomu, jak se pomalu proměňoval život na vesnicích, nicméně jim během šetření vyvstalo téma nové, a to proměna způsobu života obyvatel přesídlených do oblastí západočeského pohraničí. V kapitole jsou prezentována jednak metodologická východiska práce etnografů, nýbrž také výsledky sumarizované ve stěžejních studiích.

Lidová kultura se zprvu zdála jako téma, které ustoupilo částečně do pozadí, s ohledem na vznik nových, zdánlivě perspektivnějších tematických okruhů zahrnujících dělníky a socialistickou vesnici, nicméně opak je pravdou. V otázkách lidové kultury se příznačně objevovaly možnosti jak poukázat na vývoj společnosti a její každodenní život. Zároveň vládnoucí politická garnitura považovala pozůstatky lidové kultury za součást kultury národní, a tak se jí věnovala velká část výzkumného času. Toto badatelské snažení se však promítlo, vyjma dílčích etnografických studií, do ucelené monografie *Československá vlastivěda-lidová kultura*, která vyšla na konci šedesátých let, nicméně postavena byla na výzkumech z let padesátých. Rovněž jsou analyzovány metodologické nástroje, které etnografové pro svou práci využívali, ale také základní tematické okruhy, jimž se věnovali a které se později promítli do jejich výstupů.

Jeden z větších tematických celků prezentuje podkapitola Otázky obecné etnografie, v níž jsou zahrnuty příspěvky, které sice nejsou prezentovány výše, byť se do jisté míry navzájem prolínají. Rozebrány jsou práce Otakara Nahodila a Otakara Pertolda o dějinách náboženství a „prvobytné“ společnosti. Marxisticko-leninská ideologie se ostře vymezovala proti otázkám náboženství, jeho podstatě, dějinám či jeho zkoumání. Národopis, jakožto věda, která zkoumá zejména kulturu lidstva a disponuje metodologickými nástroji, které dokážou rozklíčovat vnímání lidí, se stal hlavním prostředkem pro vědecko-ateistickou výchovu tehdejší společnosti. S jistotou lze říci, že tato tematika stojí na pomyslném vrcholu pyramidy témat, která byla ovlivněna tehdejší dominantní ideologií. Právě na textech oněch dvou autorů je poukázáno zejména na slovní zásobu, kterou ve svých pracích využívali, kromě toho je však zdůrazněna jasná podobnost s argumentací „klasiků marxismu-leninismu“.

V bloku *Cizokrajná etnografie* jsou analyzovány stati, které se byly publikovány zejména na stránkách *Československé ethnografie*. Prezentovány jsou studie Václava Marka, který byl ve velmi přátelském vztahu s Otakarem Nahodilem, Čestmíra Loukotky a Ladislava Holého, který je známý především pro své pozdější působení. Tato část rozebírá tematické zaměření jednotlivých příspěvků otištěných v *Československé ethnografii*, argumentaci, která je v nich využívána, nýbrž také metodologické nástroje, kterými bylo téma zpracováno.

Na závěr druhého bloku jsou rozpracovány příspěvky sovětských badatelů, které vycházely nejen na stránkách etnografických časopisů, nýbrž také v podobě drobných brožur, které kolovaly mezi tehdejšími zástupci etnografické vědy. K nejvlivnějším sovětským badatelům jsou zařazeni P. I. Kušner a S. P. Tolstov, kteří dopomohli československé ethnografii ustavit se z hlediska svého tematického zaměření. Doplnění jsou o V. I. Čičerova, známého sovětského folkloristu, který nabádal ke správné teoreticko-metodologické práci folkloristů. Celý tento blok uzavírá drobná úvaha nad československo-sovětskými analogiemi, na nichž je poukázáno na podobnosti a odlišnosti československé a sovětské etnografické vědy padesátých let.

2.1 Cíle disertační práce

Výzkumné otázky a na ně navázané cíle vycházejí z předpokladu, že se pod vlivem marxistické ideologie proměnilo národopisné/etnografické bádání během čtyřicátých a padesátých let. Klíčová výzkumná otázka vycházející z tohoto tvrzení zní:

Jak marxisticko-leninská ideologie, která vstoupila do vědecké práce po nástupu komunistické strany v roce 1948, ovlivnila národopisnou činnost v padesátých letech?

Disertační práce analyzuje, jakým způsobem se marxisticko-leninská ideologie odrazila do dílčích, zejména teoreticko-metodologických rysů národopisné vědy v padesátých letech. S ohledem na to je brán zřetel na jeden hlavní a dva vedlejší aspekty etnografické práce (důležitost je počítána v rámci disertační práce nikoliv pro vývoj oboru). Primárně je pozornost zaměřena na etnografickou produkci, zejména na monografické publikace a odborné články a studie, jež však nelze studovat bez znalostí dobového kontextu, který poskytují národopisné konference a etnografické instituce.

V souvislosti s tím jsou v disertační práci rozebrány otázky, jak se formovaly a rozvíjely etnografické instituce v padesátých letech. Zvláštní pozornost je soustředěna na personální složení, hlavní výzkumné projekty a jejich vědecké zaměření. Ihned po převratu se do čela oboru dostal tzv. marxistický kroužek etnografických pracovníků, jehož členové iniciovali proměny poválečného národopisu. Velmi výrazné změny se odehrály především v personálním obsazení disciplíny. Disertační práce se partikulárně dotýká klíčových osobností, které se podílely na profilaci oboru, ale neopomíjí rovněž osobnosti, jež z vědeckého okruhu zmizely. Důraz je kladen především na Ústav etnografie a folkloristiky, klíčový pilíř institucionálního zázemí etnografické vědy. Úmyslem autorky je postihnout vznik a vývoj této významné instituce a její vědecké zaměření. Se záměrem poukázat na důležitost univerzitního vzdělávání, při němž se posluchači účastnili také mnoha terénních výzkumů, není opomenuto dění na Katedře národopisu na Univerzitě Karlově. Na Moravě dosáhl národopis největšího rozkvětu v národopisném semináři na dnešní Masarykově univerzitě v Brně.

Ústředním cílem disertační práce však je zhodnotit, jak se marxisticko-leninská ideologie promítla do etnografické produkce. Středem zájmu analýzy se staly národopisné monografie a oborová periodika. Většina monografií, které byly publikovány v padesátých letech,

výrazně odrážela tehdejší výzkumná témata a badatelská zaměření. Kromě knih zabývajících se otázkami metodologie výzkumu či metodologické aplikace marxistického učení do etnografické práce nalezneme příspěvky, shrnující základní poznatky o terénních výzkumech, které ve zkoumané době probíhaly. Na základě těchto publikací je možné analyzovat tematické zaměření soudobých výzkumů, způsob argumentace národopisných pracovníků či práce se zkoumanými daty. Výběr jednotlivých publikací je nastíněn v kapitole zabývající se teoreticko-metodologickými aspekty disertační práce.

Etnografické časopisy však nejsou omezeny pouze na vědecké studie, nýbrž také na zprávy z výzkumů a konferencí nebo na recenze právě vydaných publikací. Disertační práce si rovněž klade za cíl na základě studia obsahové náplně postihnout, jakým stylem se proměnila ústřední oborová periodika od konce druhé světové války do počátku let šedesátých. Sledovány jsou příspěvky primárně ze tří hlavních periodik a to *Českého lidu*, *Národopisného věstníku československého* a nově založené *Československé ethnografie*. Mezním rokem zkoumaného časového období se symbolicky stal rok 1962, ve kterém vyšlo poslední číslo *Československé ethnografie*, čímž skončila fáze prvotní živelné ideologizace etnografických časopisů a celkové národopisné činnosti. Záměrem práce je poukázat na proměny samotných periodik pod vlivem nově zavedených ideologických dogmat. Z vybraných článků a zpráv pak jsou hledány základní tematické a metodologické aspekty týkající se etnografického výzkumu.

2.2 Slovníček vybraných pojmů

Buržoasní ideologie představuje marxistické označení idejí a teorií, které slouží zájmům buržoazie tím, že zakrývají rozpory kapitalistické společnosti.

Dialektika znamená vývojový proces, v němž vzájemné působení dvou protichůdných sil vede k dalšímu čili vyššímu stadiu. K základním zákonům dialektiky patří: zákon přechodu kvantitativních změn v kvalitativní, zákon jednoty a „boje“ protikladů, zákon negace negace.¹

Pod pojmem **historický materialismus** je označována marxistická teorie, podle níž materiální neboli ekonomické poměry určují podobu práva, politiky, kultury a dalších aspektů existence společnosti. Dle Šeptulina zkoumá historický materialismus konkrétní historické jevy proto, aby odhalil obecné zákony fungování a vývoje společnosti, které se jejich prostřednictvím projevují.² Základem tohoto pojetí je teorie tříd a třídního boje. Dle marxismu-leninismu existují dva druhy tříd: hlavní a vedlejší.

Ideologie je dle Haywooda více či méně provázaný soubor idejí, které se stávají základem organizovaného politického postupu, ať už má tento postup stávající systém moci zachovat, pozměnit nebo svrhnout.³

Marxismus je myšlenkový směr, jehož jednou ze základních tezí je tvrzení, že sociální myšlení je správně vyložitelné pouze na základě znalosti sociálního života, tzn. nutnost porozumět nejen sociálnímu, nýbrž také materiálnímu a duchovnímu pozadí člověka. Na rozdíl od marxismu-leninismu a komunismu byl základ tohoto učení tvořen v západoevropském prostředí silně ovlivněném průmyslovou revolucí.

Marxismus-leninismus se od „klasického“ marxismu odlišuje primárně svou lokalizací. Marxismus-leninismus byl zasazen do oblasti Ruska a států východního bloku. Základem tohoto učení je právě marxismus, který Lenin převzal, nicméně aplikovaný do zcela odlišného materiálního a duchovního prostředí tehdy zaostalého Ruska.

---

¹ ŠEPTULIN, Alexandr Petrovič. Filozofie marxismu-leninismu. Praha 1973, s. 139.

² Tamtéž, s. 161–163.

³ HEYWOOD, Andrew. Politické ideologie. Plzeň 2008, s. 29.

Pod pojmem **marxizace** je v intencích disertační práce označován proces, při němž se prvky marxisticko-leninské ideologie dostávaly do etnografické práce.

Folkloristika je definována jako „věda o slovesné lidové tvorbě spadající do oblasti věd literárních“.⁴

Etnografie dle Otakara Nahodila byla „samostatná historická disciplína, zabývající se pomocí své specifické metodiky zvláštnostmi kultury a způsobu života jednotlivých ethnických a národních společenství, počínajíc kmenem a končíc socialistickým národem, zkoumající otázky původů a historických vztahů těchto společenství. Předmětem etnografického výzkumu je konkrétní ethnické společenství v historickém procesu svého utváření a vývoje.“⁵

---

⁴ NAHODIL, Otakar. Za nové pojetí národopisné vědy. Český lid. 1951, 3/4(38), s. 57.

⁵ Tamtéž., s. 55.

3 TEORETICKO-METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA DISERTAČNÍ PRÁCE

Z hlediska metaúrovňové analýzy textu existuje mnoho variant, jak ve vědeckém světě rozebrat a interpretovat psaný text. Pro analýzu vybraných programatických textů byla zvolena textová analýza v intencích hermeneutického přístupu, na jejímž podkladě jsou prezentovány základní aspekty zkoumaného období. Následující odstavce objasňují teoretická a metodologická východiska předkládané práce doplněné o zdroje pro samotnou analýzu, ale také díla, která nemalou částí inspirovala ke zpracování této disertační práce.

3.1 Ideová východiska disertační práce

Hermeneutický přístup v etnologii je možné chápat jako interpretaci objektivního významu psaného slova, které je považováno za záměrně koncipovaný celek umožňující dodatečnou rekonstrukci svého smyslu. Hermeneutický přístup byl vybrán zejména proto, že prostřednictvím hermeneutické analýzy lze dosáhnout hloubkového porozumění významu dokumentu zásadní důležitosti.⁶ Hermeneutika, ve smyslu uvažování o porozumění textu (výpovědi), je konstituována již od starověkého Řecka. Nicméně pro účely disertační práce je použito pojetí textu, jehož základ položila hermeneutika devatenáctého století, na níž navazovali badatelé celého dvacátého století.

Pro přední reprezentanty teoretické hermeneutiky devatenáctého století J. G. Droysena a W. Diltheye představovala ústřední téma hermeneutického přístupu právě již zmíněná otázka porozumění. Pro tento specifický myšlenkový směr se stal signifikantním znakem důraz na porozumění zkoumanému textu ještě před tím, než bude interpretován.

Prvně jmenovaný, představitel historické metody, zasadil filozofickou hermeneutiku do kontrastu s vědami přírodními. Historická věda se budovala pomocí zpětného usuzování o síle, moci, nitru, vyjádřených dějinných svědectvích. Základní rozdíl mezi přírodními a historickými vědami viděl Droysen v otázce porozumění. Zatímco přírodní vědy se ve svém výzkumu opíraly o již dané normativní zákony, historická věda „zkoumajíc rozumí“. Přičemž podstatou samotného porozumění byla snaha převést výrazy na to, co se v nich chtělo vyjádřit.⁷ Za důležitý prvek hermeneutického uvažování považoval Droysen pojem výrazu. Samotný proces porozumění znamenal rozumění danému výrazu. Ve výrazu bylo dle něj bezprostředně ukotveno něco niterného. Avšak nitro, niterná bytost byla první a nejvlastnější realitou, kterou se měla zkoumat. Jednotlivé „Já“ chápal Droysen jako osamocený bod ve světě jevů, které jej obklopovaly. Ale ve svých projevech, především v řeči a zásadně ve všech podobách, v nichž se může vyjádřit, osamělým bodem již není. Porozumění jednotlivému se dosáhne tím, že bude zpětně vtaženo k celku dějinně-etického vývoje jakožto svému nitru, svému zákonu či smyslu.⁸ s ohledem na rámec disertační práce jsou texty analyzovány a interpretovány skrze sociálně-politický kontext doby, ve které vznikly či vznikaly (některé prezentované texty vyšly až v letech šedesátých, nicméně se opírají o výzkumy prováděné ve zkoumaném období, proto byly do skupiny textů zahrnuty).

Historická věc (výraz) dle Droysena má svou pravdu v morální síle, tak jako přírodní věci mají svou pravdu v přírodních zákonech. Myslet historicky znamená vidět jejich pravdu ve skutečnostech vyplývajících z této morální energie. Znalost historie je dle Droysena historie sama. Metoda historického výzkumu je určena morfologickým charakterem jeho

---

⁶ KRONICK, Jane C. Alternativní metodologie pro analýzu kvalitativních dat. Sociologický časopis. 1997, 1(33), s. 57–67.

⁷ GRONDIN, Jean. Úvod do hermeneutiky. Praha 1997, s. 108.

⁸ Tamtéž, s. 110.

materiálu. Opět se dostáváme k tomu, že podstatou historické metody je porozumět skrze zkoumání.⁹

Na druhou stranu Wilhelm Dilthey chápal porozumění jako proces, v němž ze znaků, jež jsou dány smyslově zvenčí, badatel pozná znaky vnitřní.¹⁰ Tak jako Droysen stavil Dilthey do rekonstrukce poznání antagonistický vztah mezi přírodními a duchovními vědami. V tomto sporu se snažil spíše zajistit duchovním vědám metodologickou základnu, která oproti vědám přírodním byla značně rozmělněná. Cílem duchovních věd je porozumění, naproti tomu cílem přírodních věd je objektivní vysvětlení. Porozumění může zahrnovat významy vyjádřené celou škálou kulturních praktik, včetně textů a obrazů. Porozumění očekává znalost sociálního i kulturního kontextu, jakož i základních lidských mentálních procesů.

Podle Diltheye je veškerá lidská činnost zpředmětněna v kulturních výtvorech (v případě disertační práce v textech). S pomocí hermeneutiky lze pochopit autory a jejich texty jakožto výrazy partikulárních historických situací či epoch, až to té míry, že pochopí autora lépe, než pochopil on sám sebe.¹¹ Dle hermeneutického hlediska rozlišujeme dva způsoby interpretací. První způsob redukuje interpretaci na výpověď o textu, jejímž prostřednictvím je usilováno o uchopení nebo dokonce o formování skutečnosti. Druhým způsobem je reflektivní hermeneutická metapozice, která zohledňuje řadu kontextuálních determinant, které souvisejí s existencí a funkčností daného textu.¹²

Celkový rámec teoretického uvažování o hermeneutickém porozumění a interpretaci vědeckých textů uzavírá Hans Georg Gadamer, který navazuje na výše zmíněné teoretiky hermeneutiky a patří mezi nejvýznamnější představitele myšlenkového směru ve dvacátém století.

---

⁹ MUELLER-VOLMER, Kurt. The Hermeneutics Reader. New York 1985, s. 123.

¹⁰ GRONDIN, J. Úvod do hermeneutiky, s. 116.

¹¹ VRHEL, František. Hermeneutika a etnografie. Český lid. 1993, 1(80), s. 45.

¹² LOZOVIUK, Petr. Text a jeho interpretace z etnologické perspektivy. Český lid. 1998, 2(85), s. 121.

Gadamer charakterizoval výrok (slovo) jako „větu, které rozumíme tehdy, když rozumíme jejím částem.“¹³ Vycházím-li z toho, že věta, již máme interpretovat, je slovem, pak je zcela jasné, o co musí interpretace usilovat. Badatel, jehož cílem je interpretace určitého textu, by se měl v první řadě ptát, co vlastně text obsahuje a o čem pojednává. Často je to právě interpretace, co vede ke kritickému zrekonstruování textu.

Gadamer zdůraznil, že výhoda hermeneutického studia textu spočívá v tom, že nutí pochopit „text“ jako hermeneutický pojem. To znamená, že na text není nahlíženo z hlediska gramatiky a lingvistiky, tj. nikoli jako konečný produkt, na němž se analýzou zjišťuje, jak byl vytvořen, s úmyslem odhalit mechanismus, díky němuž funguje řeč jako taková, bez ohledu na obsahy, které zprostředkuje. Z hermeneutického hlediska - což je hledisko každého čtenáře - je text pouhý meziprodukt, jedna fáze v dějství dorozumění, jež jako takové zajisté rovněž zahrnuje jistou abstrakci, totiž izolování a fixování právě této fáze. Naproti tomu lingvista nechce vstupovat do dorozumívání o věci, která se v textu dostává ke slovu, nýbrž odhalování fungování řeči jako takové, ať už text říká cokoli. Netematizuje to, co je sdělováno, nýbrž to, jak je vůbec možné něco sdělovat, jak sdělování prostřednictvím tvorby a kladení znaků probíhá. Pro hermeneutické zkoumání je naopak porozumění řečenému to jediné k čemu se snaží směřovat.¹⁴ Podle Jeana Grondina rozumět textu minulosti znamená přesadit ho do naší situace, slyšet v něm výmluvnou odpověď na otázky naší doby.¹⁵ Gadamer tvrdil, že každé rozumění, je motivováno otázkami, jež předem určují, kudy se rozumění bude ubírat. Text lze dostatečně pochopit až poté, co si budeme klást otázky, které směřují k poznání textu. Neexistuje interpretace ani rozumění, které by

---

¹³ POKORNÝ, Petr. Hermeneutika jako teorie porozumění. Od základních otázek jazyka k výkladu bible. Praha 2005, s. 314.

¹⁴ GADAMER, Hans-Georg. Text a interpretace. Reflexe. 2000, 21, s. 15–16.

¹⁵ GRONDIN, J. Úvod do hermeneutiky, s. 47.

neodpovídaly na určité otázky, jež si žádají orientaci. Disertační práce proto odpovídá na výzkumné otázky uvedené v kapitole č. 2.1 a 3.2.

Aby byla autorka schopna identifikovat základní aspekty etnografické práce a charakteristiky etnografických textů, které jsme rozklíčovali při jejich hermeneutickém zkoumání, je nutné je interpretovat. V pojetí interpretačního přístupu se disertační práce opírá o myšlenky Irmtraud Stellrechtové, jejíž základní teze výstižně shrnul Petr Lozoviuk: „žádná fakta o sobě v reálném světě neexistují. Svoji realitu teprve získávají skrze významy, které jim jsou připisovány účastníky určité kultury, kteří si takto interpretací a přiřazováním smyslu vytvářejí vlastní významuplný svět. Tyto významy tedy nejsou v realitě světa předmětně zpřítomněny. Jsou konstruovány teprve v rovině interakčního a komunikačního kontextu.“¹⁶ Dle Stellrechtové je možné identifikovat dva základní typy interpretace, a to přiměřenou či nepřiměřenou v závislosti na využitých metodách a celkové charakteristice zkoumaného cíle.¹⁷

Po vzoru představitelů hermeneutického přístupu je nutné zkoumané texty uzavřít do pomyslného kruhu. Toho lze docílit pouze v tom případě, že jsou dosavadní výsledky vtaženy k celkovému smyslu daného textu či ke kontextu, v němž byl vytvořen.¹⁸ Disertační práce interpretuje etnografické texty s důrazem na socio-politický kontext padesátých let v Československu.

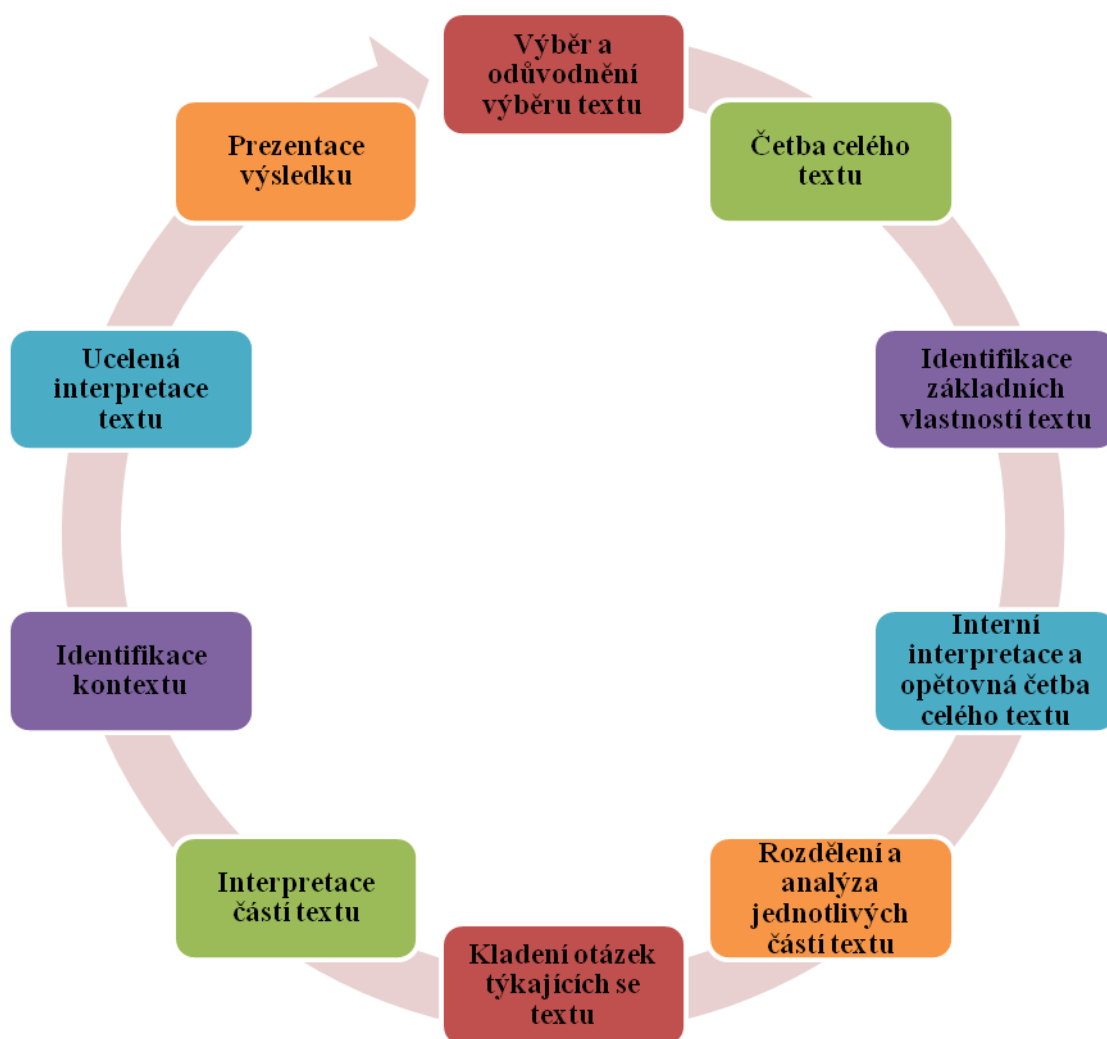
¹⁶ LOZOVIUK, P. Text a jeho interpretace, s. 116.

¹⁷ STELLRECHT, Irmtraudt. Interpretative Ethnologie: Eine Orientierung. In: SCHWEIZER T., SCHWEIZER, M., KOKOT, W. (eds.). Handbuch der Ethnologie. Berlin 1993, s. 35–37.

¹⁸ LOZOVIUK, P. Text a jeho interpretace, s. 116.

Základní schéma práce s textem

Jak prezentuje graf základního schématu práce s textem pro účely disertace, ne nadarmo je využita teorie hermeneutiky či pokusy o definice porozumění. Celá práce s textem je prováděna v pomyslném kruhu. Závěrem tohoto bloku lze využít formulaci, kterou použil František Vrhel: „Etnograf neobeznámený s hermeneutikou, se jistě může tázat, čím věda, jež se počíná v biblické exegesi, může přispět ke studiu člověka, jak jej nacházíme v nesmírně rozmanitých kulturních konfiguracích a formách.“¹⁹ Toto velmi zajímavé tvrzení lze samozřejmě analogicky vztáhnout i na samotné texty, jimiž se disertační práce zabývá.

¹⁹ VRHEL, F. Hermeneutika a etnografie, s. 45.

3.2 Programatické texty

Klíčovým pramenem, o něž se disertační práce opírá, jsou programatické texty. Texty samotné jsou chápány jako výrazy (kolektivního) života zachycené písmem, jejichž smysl se snaží badatel vysledovat.²⁰ Základním východiskem disertační práce je premisa, že odborný text může být považován za součást širšího společenského diskurzu a z tohoto důvodu zahrnuje, vedle primárních, tedy autorem zamýšlených výpovědí, také implicitní informace vztahující se k sociokulturnímu kontextu svého vzniku.²¹ V souvislosti s etnologickým studiem textu by si měl každý badatel položit otázku, jakou vypovídající hodnotu psaná podání, která zkoumá, mají. Další problém spočívá ve způsobu výběru, či přesněji řečeno ve stanovení výběrových kritérií, podle kterých jsou určité příspěvky označeny za texty, jimiž se budeme zabývat, zatímco ostatní zůstanou nepovšimnuty.²²

Programatickými texty tedy rozumíme ty práce, které v dané době měly v oboru vědecký význam, přičemž tento význam lze odvodit z několika hledisek. Primárně se jedná o samostatnou osobnost autora - uznávaná persona, která stála v čele oboru či se významně podílela na chodu vědecké práce (v intencích disertační práce lze uvést příkladem osobnost Otakara Nahodila, Jaroslava Kramářika či Olgy Skalníkové). Dalším bodem je samotná aspirace a možnosti prezentovaného textu. Příznačným zástupcem je *Sovětský národopis a jeho pokroková úloha* či *J. V. Stalin a národopisná věda*, které aspirovaly na pozici ústřední metodologické příručky tehdejší národopisné vědy.²³ V neposlední řadě

---

²⁰ RICOUER, Paul. Život, pravda, symbol. Praha 1993, s. 176. LOZOVIUK, P. Text a jeho interpretace, s. 120.

²¹ LOZOVIUK, Petr. Methodologie der ethnologieschen Fachgeschichtsschreibung. Sudetendeutsche Sprachinselvölkskunde ale Beispiel. In: LOZOVIUK, Petr, MOSER, Johannes(eds.). Probleme und Perspektiven der volkskundlich-kulturwissenschaftlichen Fachgeschichtsschreibung. Dresden 2005, s. 15.

²² LOZOVIUK, Petr. Evropská etnologie ve střeoevropské perspektivě. Pardubice 2005, s. 64.

²³ NAHODIL, Otakar. Sovětský národopis a jeho pokroková úloha. Praha 1950. NAHODIL, Otakar, KRAMÁŘÍK, Jaroslav. J. V. Stalin a národopisná věda. Praha 1952.

se jedná o ty práce, které ve své době byly značně citovány a hojně využívány v etnografické práci.²⁴ Vybrané texty tak musí splňovat podmínku co nejrepresentativnějšího publikačního počínu, který ve zkoumané době vznikl. Nicméně mezi vybranými texty, které jsou rozebrány, se vyskytují též práce informativního charakteru, zejména zprávy z výzkumu, které poukazovaly na základní metodologické aspekty tehdejších výzkumů. Původně, ve většině případů, sekundární práce se pro potřeby disertace staly primárními zdroji. Jejich obsahová analýza vychází ze základní hypotézy, že každý společensky uznávaný a oceňovaný text obsahuje velké množství informací o kontextu své existence a s tím i o stavu dané společnosti.²⁵ Dle Lozoviuka je text, jakožto specifický kulturní výtvor, vnímán jako výraz života skupiny, v níž plní zvláštní sémiotické funkce. Etnografové jsou v tomto kontextu chápáni jako specifické společenství, které produkuje specifický druh textů.

Programatické texty nám umožňují sledovat, jak je v rámci daného kolektivu koncipován obraz světa, tzn. reálně vnímaná fakticita, od které jsou odvíjeny další skupinové i vlastní skupinu přesahující vztahy.²⁶ Kromě toho jednotlivé programatické texty zobrazují komplexy témat tehdejší etnografie, což je patrné v druhé části této disertační práce, která vystihuje vývoj etnografické práce nejen skrze jednotlivá témata, nýbrž tato zaměření vztáhnout na celkový kontext zkoumaného období. Při formulování základních tematických okruhů, podle nichž byly texty roztrženy do skupin významně pomohly dvě již zmíněné metodologické příručky *Sovětský národopis a jeho pokroková úloha* a *J. V. Stalin a národopisná věda*, ve které Otakar Nahodil spolu s Jaroslavem

---

²⁴ LOZOVIUK, Petr. Methodologie der ethnologieschen Fachgeschichtsschreibung, s. 14–16.

²⁵ LOZOVIUK, P. Text a jeho interpretace, s. 123.

²⁶ LOZOVIUK, P. Methodologie der ethnologieschen Fachgeschichtsschreibung, s. 123.

Kramaříkem nastínili základní úkoly národopisné vědy.²⁷ Autoři rozvedli teze a přístupy praktikované v tehdejší sovětské etnografii a naznačili, jakým způsobem mají být aplikovány v československém prostředí. Sovětskou etnografii a její domnělé či skutečné vědecké úspěchy považovali za „významný vzor“ také pro československou vědu, přičemž autoři následně vymezili základní témata, na která se měla etnografie v ČSR zvláště zaměřit.

Na základě tohoto byly texty roztrženy podle následujících kategorií:

- etnografie dělnictva/hornictva
- teorie a metodologie oboru
- kritika „buržoazní“ etnografie
- lidová kultura
- studium vesnice na cestě k socialismu
- mimoevropská etnografie
- etnografie sovětského prostoru
- příspěvky sovětských badatelů
- obecná etnografie

Klíčovým pomocníkem při tomto rozřazení textů publikovaných zejména v padesátých letech byly bibliografické publikace od Hanky Müllerové, v nichž autorka postihla obsáhlý bibliografický výčet publikací věnovaných jednotlivým tématům tehdejší etnografie.²⁸ Využit byl také přehled od Ludvíka Kunze, jenž předložil výčet prací vydaných těsně po válce do roku 1952.²⁹ Souhrnnou bibliografii Českého lidu se stručným nástinem vývoje časopisu pak nabídli Jíří Novotný a kolektiv, jejichž práce postihla

---

²⁷ NAHODIL, Otakar. Sovětský národopis a jeho pokroková úloha. Praha 1950. NAHODIL, Otakar, KRAMAŘÍK, Jaroslav. J. V. Stalin a národopisná věda. Praha 1952.

²⁸ MÜLLEROVÁ, Hana. Česká národopisná bibliografie za léta 1953–1962 I. a II. Praha 1976.

²⁹ KUNZ, Ludvík. Česká ethnografie a folkloristika 1945–1952. Praha 1954.

veškeré články, recenze a zprávy z poválečného vývoje až do roku 2000.³⁰

Rozbor programatických textů se soustředil na objasnění základních aspektů zkoumaného období, místa a sociopolitického kontextu. v rámci této analýzy byl veškerý materiál roztříděn do analyzovaných jednotek podle tematického zaměření zmíněného výše. Následně byly stanoveny základní výzkumné otázky.

- ***Jak byla etnografie definována a jaké řešení jakých úkolů bylo od ní očekáváno?***
- ***Jakým způsobem probíhala transformace národopisu v etnografii a jaké nástroje k tomu byly použity?***
- ***Jaké teoretické a metodologické nástroje byly pro vznik textu využity?***
- ***Jak se v etnografických textech argumentuje? Tzn. jaké argumenty, teze nebo metafory jsou v textech využívány?***

S cílem odpovědět na tyto výzkumné otázky, byly jednotlivé texty rozděleny do výše zmíněných okruhů, z nichž byli vybráni signifikantní zástupci dle účelového výběru.³¹ Základním kritériem tohoto výběru byl požadavek, aby vybraný text korespondoval s tematickým vymezením dané skupiny. Snahou bylo podchytit etnografické texty, jak monografického charakteru, tak formy odborné studie či článku etnografického periodika. Sekundární charakteristika byla opřena zejména o charakter vybraného textu, osobnost autora, u článků a studií také periodikum, v němž byl daný příspěvek publikován.

---

³⁰ NOVOTNÝ, Jiří a kol. Český lid: Etnologický časopis 1946–2000. Bibliografie. Praha 2009.

³¹ BERNARD, Russel H. Research methods in anthropology. Qualitative and quantitative approaches. Lanham 2006, s. 189–190.

3.3 Komplementární zdroje disertační práce

Disertační práce je vedle programatických textů založena na drobných příspěvcích z archivu či rozhovorů s pamětníky, kteří se aktivně podíleli na vědecké etnografické práci. Samotná složka věnující se Ústavu pro etnografii a folkloristiku se nachází v archivu Akademie věd ČR. Z pramenů, které jsou v tomto archivním souboru, představovala velká část listiny a doklady o době padesátých let a o organizační náplni celého etnografického pracoviště. Vzhledem k časové náročnosti samotné analýzy a interpretace etnografických textů byly pro účely disertační práce využity archivní materiály pouze pro doplnění informací o dobovém kontextu. Po dobu zpracování disertační práce bylo nutné ustoupit z původního záměru zahrnout z velké části oba tyto zdroje a pozornost se upřela zejména na etnografické texty a archivní prameny, byť se jedná o velmi důležité informace o kontextu vývoje oboru, byly zčásti upozaděny. V ideálním případě by se autorka disertační práce svému výzkumu chtěla věnovat i nadále a v dalších letech oba tyto informační zdroje mnohem více propojit a významně tak prohloubit svá dosavadní zjištění.

Analogickým příkladem jsou archiválie umístěné v archivu Etnologického ústavu Akademie věd či Archivu Karlovy univerzity. V Etnologickém ústavu jsou umístěny zejména archiválie a soubory výzkumů spojených s činností Ústavu pro etnografii a folkloristiku, které se nedostaly do Archivu Akademie věd jako takové, ale také osobní složky jednotlivých etnografických pracovníků. Naproti tomu v Archivu Karlovy univerzity lze nalézt archiválie spojené s vývojem etnografického pracoviště na Karlově univerzitě. Vzhledem k tomu, že v padesátých letech byl vývoj Katedry národopisu značně hektický a často spadala pod jiné katedry, jsou informační zdroje značně roztržité.

Dalším doplňkovým zdrojem disertační práce jsou rozhovory s pamětníky, kteří se podíleli na etnografické práci po druhé světové válce. Rozhovory lze nalézt v online databázi *Centra orální historie AV ČR*³², nicméně v roce 2018 byla vydána kniha *Mezi státním plánem a badatelskou svobodou*, která obsahuje vybrané rozhovory s pamětníky doplněné o redigované paměti Antonína Robka.³³

Jak již bylo zmíněno v úvodu disertační práce, slouží tyto zdroje pouze k doplnění kontextu zkoumané doby. Nicméně není zpochybňován význam jejich existence. Valná část těchto zdrojů si zaslouží samostatnou několikaletou pozornost a není v silách jedné autorky disertační práce po dobu doktorského studia všechny tyto zdroje postihnout. Z tohoto důvodu byla pozornost přesunuta zejména na etnografické texty, které svým charakterem mají velkou vypovídající hodnotu pro zkoumání kontextu doby, ve které vznikly. Nicméně lze předpokládat, že autorka disertační práce se bude tomuto tématu nadále věnovat a v horizontu několika let by ráda propojila jednotlivé zdroje informací, věnovala jim hlubší pozornost a prezentovala komplexní práci zabývající se touto problematikou.

3.4 Současný stav bádání výzkumu dějin etnografie v padesátých letech

Historie marxistické etnografie českých zemí, společenskovědního oboru, jenž byl ve značné míře nucen podřizovat se ideologickému diktátu vládnoucí strany, se zdá být i s časovým odstupem stále problematicky uchopitelným tématem. Názory a přístupy jednotlivých vědeckých pracovníků, kteří se tímto tématem zabývají, se na jednu stranu rozcházejí, na stranu druhou doplňují. Následující kapitola představuje

---

³² Sběrka rozhovorů. Centrum orální historie. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR: <http://www.coh.usd.cas.cz/sbirky-rozhovoru/> (20. 4. 2019).

³³ HLAVÁČEK, Jiří, BORTLOVÁ-VONDRÁKOVÁ, Hana (eds.). *Mezi státním plánem a badatelskou svobodou. Československá etnografie a folkloristika ve vzpomínkách pamětníků*. Praha 2018.

vybrané publikace a projekty, které se věnovaly otázkám dějin etnografie/národopisu v českých zemích.

Autorka disertační práce rozvíjí velmi zajímavou a na druhou stranu do značné míry choulostivou problematiku týkající se historiografie československé etnografie. Téma bylo diskutováno ve dvou vlnách, z nichž první lze datovat těsně po sametové revoluci, kdy cílem národopisných pracovníků bylo vypořádání se s dobou předrevolučních let. Tým vědců z Národopisné společnosti vydal studii, která zpracovala shrnující přehled událostí, které se pod vlivem komunistického režimu udály. Otázkám padesátých let je věnována pouze malá část, přičemž v ní autoři dané období po vědecké stránce odsoudili, avšak hlubšímu studiu této doby se dále nevěnovali.³⁴ Druhým milníkem lze považovat rok 2000 a vydání sborníku *Česká etnologie 2000*, který navazoval na stejnojmennou konferenci a odstartoval druhou vlnu zájmu o historii oboru.³⁵ Nicméně rovněž tyto diskuze velmi rychle utichly a obnoveny byly v nedávných letech.

Po roce 2000 byly publikovány dílčí práce týkající se povrchního popisu vybraných aspektů oboru v padesátých letech. Mezi ně se řadí zejména příspěvek Lýdie Petráňové, která se zabývala stručnou charakteristikou atmosféry v etnografii v daném období. Ve své práci se věnovala především problematice národopisných konferencí.³⁶ Prezentovaná disertační práce na tuto studii navazuje a vyplňuje tak mezeru hlubší analýzou a zhodnocením dopadu konferencí na národopisnou práci. Dalším autorem, který se dané problematice věnoval, byl František Bahenský, jenž svůj zájem orientoval především směrem

---

³⁴ JIŘÍKOVSKÁ, Vanda a kol. Příspěvek k vývoji české etnografie a folkloristiky a Národopisné společnosti československé při ČSAV po únoru 1948. Zpráva pracovní skupiny NSČ pro valné shromáždění v Boskovicích v říjnu 1990. Národopisný věstník československý. 1991, 8(50), s. 5–35.

³⁵ HOLUBOVÁ, Markéta, PETRÁŇOVÁ, Lýdia, WOITSCH, Jiří (eds.). *Česká etnologie 2000*. Praha, vila Lanna 25.–26. října 2000. Praha 2002.

k otázkám týkajícím se národopisných periodik. Ve své práci postihl charakteristiku *Českého lidu*, *Československé ethnografie* a *Národopisného věstníku*, jakožto hlavních oborových periodik.³⁷ V této studii se opět jedná pouze o stručný nástin dějin a obsahu časopisů, avšak není věnována hlubší pozornost jejich přínosu, postavení a tematickému zaměření periodik pod vlivem marxistické ideologie. Disertační práce se opět o tyto příspěvky opírá a rozšiřuje je.

Předkládaná disertace vychází také z publikací obecného charakteru vztahujících se především k vývoji institucí, z nichž využívá informace týkající se především Ústavu pro etnografii a folkloristiku Československé akademie věd³⁸ a Univerzity Karlovy³⁹. Kromě toho se inspirací pro disertační práci stal sborník věnovaný proměnám diskurzu marxistické historiografie, na jehož základě je zkoumán vliv ideologie na národopisnou práci.⁴⁰ Také v tomto sborníku najdeme studii Františka Bahenského, který se dotkl marxistické etnografie jako historické disciplíny s důrazem na národopisná periodika.⁴¹

Inspiračním zdrojem pro chápání reflexe dějin etnografie je sborník, který se věnuje socialistickému prostoru a studiu lidstva *Studying Peoples in the People's Democracies: Socialist era anthropology in East-Central*

---

³⁶ PETRÁŇOVÁ, Lýďa. Lid, národ a český národopis v letech 1953–1963. In: BARVÍKOVÁ, Hana (ed). Věda v Československu v letech 1953–1963. Praha 2000, s. 305–322.

³⁷ BAHENSKÝ, František. Zpráva o struktuře základních etnografických a folkloristických periodik v rozmezí let 1953–1963. In: BARVÍKOVÁ Hana (ed.). Věda v Československu v letech 1953–1963. Praha 2000, s. 553–564. BAHENSKÝ, František. Ústav pro etnografii a folkloristiku ve světle své časopisecké produkce v letech 1953–1963. In: POSPÍŠILOVÁ, Jana, NOSKOVÁ, Jana (eds.). Od lidové písně k evropské etnologii. 100 let Etnologického ústavu Akademie věd České republiky. Brno 2006, s. 145–149.

³⁸ TYLLNER, Lubomír, SUCHOMELOVÁ, Marcela (eds.). Etnologický ústav Akademie věd České republiky 1905–2005. Praha 2005.

³⁹ HAVRÁNEK, Jan, SPOUSTA, Zdeněk. Dějiny Univerzity Karlovy IV 1918–1990. Praha 1998.

⁴⁰ JIROUŠEK, Bohumil (ed.). Proměny diskurzu české marxistické historiografie. České Budějovice 2008.

⁴¹ BAHENSKÝ, František. Otakar Nahodil a marxistická etnografie jako historická disciplína. In: Jiroušek Bohumil, (ed). Proměny diskurzu české marxistické historiografie. České Budějovice 2008, s. 219–223.

Europe.⁴² V této kolektivní monografii lze nalézt příspěvky týkající se středoevropského vývoje etnografie. Součástí jsou mimo jiné také studie Petra Skalníka⁴³ a Olgy Skalníkové⁴⁴, které se týkají situace v Československu.

V disertační práci je značná pozornost upřena na etnografii dělnictva, jako nově vytvořené tématu, jemuž se začala poválečná etnografie věnovat. V českém etnografickém prostředí se tomuto tématu věnoval Jiří Woitsch například ve svém příspěvku *Kam zmizela etnografie dělnictva?*⁴⁵ Autor zmiňoval jednotlivá období vývoje československé etnografie po druhé světové válce s důrazem na studium dělnické třídy. Jiří Woitsch byl také jedním z hlavních řešitelů níže zmiňovaného projektu, v němž prezentoval především tematiku etnografických atlasů.⁴⁶

Nejvýznamnějším počinem věnovaným dějinám oboru považují bezpochyby projekt *Mezi státním plánem a badatelskou svobodou. Etnografie a folkloristika v českých zemích v kontextu vývoje kultury a společnosti v letech 1945–1989*, který probíhal v letech 2015 až 2017 na Akademii věd ČR a byl podpořen Grantovou agenturou ČR.⁴⁷ Celý projekt je dílem spolupráce Etnologického ústavu AV ČR, Masarykova ústavu a Archivu AV ČR a Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Hlavním cílem projektu bylo zmapovat institucionální a personální vývoj etnografie mezi lety 1945–1989. Badatelé podílející se na projektu studovali vývoj

---

⁴² HANN, Chris, SÁRKÁNY, Mihály, SKALNÍK, Petr (eds.). *Studying Peoples in the People's Democracies: Socialist era anthropology in East-Central Europe*. Münster 2005.

⁴³ SKALNÍK, Petr. *Czechoslovakia: From národopis to Etnografie and back*. In: HANN, Chris, SÁRKÁNY, Mihály, SKALNÍK, Petr (eds.). *Studying Peoples in the People's Democracies: Socialist era anthropology in East-Central Europe*. Münster 2005, s. 55–86.

⁴⁴ SKALNÍKOVÁ, Olga. *The foundation of the Czechoslovak Academy of Sciences in 1952 and its importance for Czech národopis*. In: HANN, Chris, SÁRKÁNY, Mihály, SKALNÍK, Petr (eds.). *Studying Peoples in the People's Democracies: Socialist era anthropology in East-Central Europe*. Münster 2005, s. 171–182.

⁴⁵ WOITSCH, Jiří. *Kam zmizela etnografie dělnictva?*. *Český časopis historický*. 2012, 3–4(110), s. 692–707, 708–727.

⁴⁶ WOITSCH, Jiří. *Etnokartografie ve 20. století: Od národních atlasů k atlasu evropskému a zpět*. In: WOITSCH, Jiří, JÚNOVÁ MACKOVÁ Adéla a kol. *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha 2016, s. 183–225.

a dílo centrálních oborových institucí a na nich působících badatelů, tak bádání muzejní, tzv. aplikované ale též „neoficiální“. Pozornost byla věnována mezinárodním vlivům na vývoj a internacionalizaci oboru. Metodicky projekt vycházel z kombinace klasických přístupů k výzkumům dějin vědy (zejména hermeneutická analýza textů, archivních fondů institucí, pozůstalostí badatelů) s metodami oral-history.⁴⁸

Během trvání projektu se ve dnech 17. a 18. března 2016 uskutečnila v Praze konference pod stejnojmenným názvem *Mezi státním plánem a badatelskou svobodou. Etnografie a folkloristika v českých zemích v kontextu vývoje kultury a společnosti v letech 1945–1989*, na níž se sjeli odborníci ze středoevropského prostoru, aby přispěli svým dílem ke zkoumání dané problematiky. Konference se autorka disertační práce také pasivně zúčastnila a získala přehled, čím se vědecká obec na poli historiografie oboru zabývá. Z konference byl poté vydán sborník, respektive kolektivní monografie, s názvem *Etnologie v zúženém prostoru*, která spojovala většinu vystoupení z konference.⁴⁹ I přes to, že se jedná o obrovský projekt, s obrovskou institucionální, personální a finanční základnou, prozatím nevznikla ucelená monografie, která by témata řešená na konferenci výrazněji propojila. Disertační práce témata padesátých let propojuje a doplňuje zejména o hlubinnou analýzu etnografických textů. Významným přínosem celého projektu je již zmíněná databáze, kterou vede Centrum orální historie při Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, jenž shromažďuje výpovědi pamětníků zainteresovaných jakýmkoliv způsobem do sféry etnografie, etnologie a folkloristiky. Z této databáze rozhovorů vznikla také stejnojmenná

---

⁴⁷ Projekt byl podpořen Grantovou agenturou ČR pod identifikačním číslem GA15-03754S, 2015–2017.

⁴⁸ Mezi státním plánem a badatelskou svobodou. Etnografie a folkloristika v českých zemích v kontextu vývoje kultury a společnosti v letech 1945–1989 (online). Dostupné z: eu.avcr.cz/Projekty/Mezi_statnim_planem (28. 4. 2018).

⁴⁹ WOITSCH, Jiří, JÚNOVÁ MACKOVÁ Adéla a kol. Etnologie v zúženém prostoru. Praha 2016.

monografie, která shrnuje prozatímní rozhovory.⁵⁰ Dále pak vznikly dílčí studie prezentované v nejrůznějších etnografických periodikách, především v *Národopisném věstníku*, jehož jedno číslo bylo věnované převážně výstupům z tohoto projektu.⁵¹

Zájem o historii oborů etnografie či etnologie je v současné době rozšířen na vysoké úrovni také na zahraničních pracovištích, zejména v Německu a na Slovensku. V bývalé východoněmecké etnografii lze nalézt jisté analogie s etnografií československou, proto je nutné ji zde alespoň v krátkosti uvést. Nejvýraznější badatelkou na tomto poli je bezpochyby Blanka Koffer, působící v současné době na Institut für Europäische Ethnologie na Humboldtově univerzitě v Berlíně. Hlavní střed vědeckého zájmu Blanky Koffer mimo jiné tvoří studium vzájemných vztahů Československé akademie věd, či etnografických pracovníků zejména z této instituce, a německých etnografů působících v NDR. Tato německá badatelka se ve svém výzkumu věnuje sice časově pozdějšímu období, nicméně je významným inspiračním zdrojem pro zpracování disertační práce.

Slovenské prostředí je v jistém smyslu ve studiu dějin vlastního oboru, oproti českým badatelům, o dost vpředu. Zde je nutné vyzdvihnout osobnosti badatelek Gabriely Kiliánové a Kataríny Popelkové z Ústavu etnológie a sociálnej antropológie Slovenskej akadémie vied. Obě zde uvedené vědkyně, se kromě jiného, ve svých výzkumech zabývají také vlivem marxistické ideologie na slovenskou etnografickou školu.⁵² Vedle

---

⁵⁰ HLAVÁČEK, Jiří, VONDRÁKOVÁ-BORTLOVÁ Hana, Mezistátním plánem a badatelskou svobodou. Československá etnografie a folkloristika ve vzpomínkách pamětníků, Praha 2018.

⁵¹ Více např. *Národopisný věstník*, roč. XXXIV (76), č. 1, 2017.

⁵² KILIÁNOVÁ, Gabriela, POPELKOVÁ, Katarína. New Methodology? Ethnology in Slovakia during the Socialist Period. In: BRUNNBAUER, Ulf, KRAFT, Claudia, SCHULZE WESSEL, Martin (eds.). *Sociology and Ethnography in East-Central and South-East Europe: Scientific Self-Description in State Socialist Countries*. München 2011, s. 185–195. KILIÁNOVÁ, Gabriela, POPELKOVÁ, Katarína: Zavádzanie marxistickej etnografie v národopise na Slovensku: zmena vedeckého myslenia?. *Slovenský národopis*. 2010, 4(58), s. 410–424. KILIÁNOVÁ, Gabriela. Ethnology in Slovakia in Crucial Historical Periods (after 1968 and

projektů, jimž se obě badatelky věnovaly⁵³, je nutné zmínit internetový seriál *Osobnosti slovenskej etnológie*, který v současné době obsahuje 17 dílů, které jsou koncipovány formou rozhovorů se slovenskými osobnostmi etnologie.⁵⁴ Tento počín lze hodnotit velmi kladně nejen z hlediska uchování vzpomínek jednotlivých badatelů, nýbrž také z hlediska popularizace etnologie vůbec.

Disertační práce zmíněné příspěvky propojuje a doplňuje o hermeneutickou analýzu etnografických textů. Byť by se mohlo zdát, že se jedná o již probádanou problematiku, nelze si nevšimnout vysokého potenciálu, který dané téma stále ukrývá.

1989): From a Historical to a Social Sciences Discipline?. *Národopisná revue*. 2017, 5(XXVII), s. 65–76. KILIÁNOVÁ, Gabriela. Metodologické inovácie v československom národopise 20. storočia. Pocta Andrejovi Melicherčíkovi k stému výročiu narodenia (1917–1966). *Národopisná revue*. 2017, 4(XXVII), s. 342–345.

⁵³ Například: *Etnológia na Slovensku v druhej polovici 20. storočia*. Dejiny vedeckého myslenia. Grantový projekt VEGA; *Dejiny etnológie na Slovensku v druhej polovici 20. storočia: kontinuity a diskontinuity v bádání*.

⁵⁴ *Osobnosti slovenskej etnológie*. Dostupné z: <https://www.youtube.com/channel/UCfbHpA3lJ18HkqhZzRESz5g/videos>. Navštíveno 20. 2. 2019.

4 PŘES KONFERENCE K POVÁLEČNÉ VĚDĚ

Formování poválečné československé etnografie probíhalo od konce čtyřicátých let. Výrazně tomu napomohly národopisné konference uskutečněné na přelomu čtyřicátých a padesátých let, jejichž cílem bylo postupné sjednocení a ustavení etnografické práce po roce 1948. Na příkladu národopisných konferencí lze vysledovat postupné etablování jednotlivých vědeckých zájmů etnografů, kteří se v padesátých letech podíleli na formování vědy.

4.1 I. Celostátní národopisná konference

Odborná setkání byla svolána s hlavním cílem, a to definovat postup při pozvolném etablování etnografické vědy v souladu s novým vládním směrem. První celostátní národopisná konference pořádaná VIII. odborem Ministerstva informací a osvěty se konala 29. a 30. ledna 1949 v Praze v prostorách Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.⁵⁵ Otakar Nahodil tehdy tvrdil, že „účelem konference bylo především poukázat na nutnost nového ideového postavení ethnografie v Československu.“⁵⁶ Ideovým postavením ethnografie mínil vytvořit novou vědeckou základnu národopisné vědy postavenou na znalostech marxismu-leninismu. Pro lepší proniknutí do problematiky vztahu ethnografie a marxismu-leninismu měla československým vědcům sloužit ethnografie sovětská. Během první národopisné konference byla všem účastníkům poskytnuta brožura od sovětského ethnografa S. P. Tolstova *Sovětská škola v národopise* s předmluvou Otakara Nahodila, přičemž dle autora předmluvy si právě ze sovětské vědy ta československá měla vzít příklad.⁵⁷

„Veškeré obecné problémy, jimiž se zabývá sovětská ethnografie, jsou stejně důležité pro národopisné studium jak v SSSR, tak i u nás.

---

⁵⁵ I. celostátní národopisná konference. *Český lid*, 1949, 1/2(36), s. 44–45.

⁵⁶ NAHODIL, O., *Sovětský národopis a jeho pokroková úloha*, s. 72.

Nemůžeme říci, že např. obecné studium prvobytné společnosti v důsledně historickém světle, je otázkou specificky sovětskou a ne naší. Naopak, u nás bude třeba s tímto studiem začít co nejdříve a bude trvat řadu let, než budeme moci svými pracemi soutěžit se sovětskou vědou.⁵⁸ Tím se tato brožura stala jakýmsi ideologickým vodítkem pro práci etnografů.

Jedním z hlavních problémů, jež účastníci konference identifikovali jako nejvážnější, byla absence institucionální podpory národopisné vědy, která tak postrádala jeden z nejdůležitějších pilířů, o nějž by se mohla ve svém postupném vývoji opřít a který by koordinoval vědeckou činnost na území státu. Diskuze nad podobou institucionálního zázemí československého národopisu se vtiskla do požadavku vybudování Československého národopisného svazu, jehož úkolem by byla právě koordinace výzkumných ústavů a jejich úkolů prostřednictvím poradních sborů. Československý národopisný svaz měl zajistit soustavnou spolupráci vědeckých a praktických národopisných pracovníků.⁵⁹ Nutno podotknout, že myšlenka vytvořit centrální instituci se etnografům velmi povedla. Přestože v této fázi byla myšlenka pouze v počátcích, celkový koncept byl již zhruba promyšlený. Československý národopisný svaz jakožto hlavní instituce s předpokládaným sídlem nejspíše v Praze se měl sestávat z jednotlivých podsborů, které by fungovaly na úrovni krajských výborů a kontrolovaly národopisnou práci v regionech. Toto rozvrstvení však mělo své opodstatnění: „Zřízením široké sítě školených sběratelů a konservátorů předejde ztrátám kulturních hodnot, jež jsou obsaženy v lidové tvorbě, převezme péči o národopisné skupiny, jejich výchovný i umělecký program a vybavení, o jejich vývoj a uplatnění při krajských i celostátních slavnostech.“⁶⁰ Požadavek na vznik Československého

---

⁵⁷ TOLSTOV, Sergej Pavlovič. Sovětská škola v národopise. Praha 1949.

⁵⁸ Tamtéž, s. 6.

⁵⁹ I. celostátní národopisná konference. Český lid, 1949, 1/2(36), s. 45.

⁶⁰ Tamtéž.

národopisného svazu sice tak úplně vyslyšen nebyl, nicméně tato otázka, jak se ukáže později, neutichla.

S ohledem na počáteční snahy zformování nové etnografie, představovala první národopisná konference setkání dvou protichůdných názorových proudů národopisců. Nově zformovaný marxistický kroužek reprezentovali Otakar Nahodil a Jaroslav Kramařík, kteří ve svých vystoupeních poukazovali na přínosy sovětské etnografie a její dlouholeté tradice v nutnosti při porozumění etnografické práce během přechodu od kapitalismu k socialismu. Hana Rejchrtová představila tradici lidového tance v jeho podstatě a vývoji. Novou generaci vědců zastupovala také Věra Kurzweilová s příspěvkem o lidovém výtvarném umění a uměleckém průmyslu či Drahomíra Stránská, která objasnila účastníkům otázky národopisné muzeologie. Na stranu marxistického kroužku se postavili rovněž zástupci slovenského národopisu Andrej Melicherčík a Soňa Kovačevičová-Žuffová, kteří poukázali na nutnost nového pojetí etnografického bádání. Z pohledu Otakara Nahodila stáli na opačné straně vědeckého spektra Karel Chotek se svým referátem Praktické využití vědeckého studia národopisného materiálu, který dle Nahodila „nevyřešil problém uvedený v samotném názvu“ a Karel Plicka se svým vystoupením Lidová píseň, tanec a tradice ve své podstatě a vývoji, který údajně „byl více méně vzdálen národopisu jako vědě“.⁶¹

Optikou „nové generace“ etnografů padesátých let lze chápat první národopisnou konferenci za „kritický zlom, mezník v dějinách naší národopisné vědy, označující první etapu v budování nové československé ethnografie, diametrálně se lišící od staré buržoazní národopisné vědy.“⁶²

---

⁶¹ NAHODIL, O. Sovětský národopis a jeho pokroková úloha, s. 72–73.

⁶² NAHODIL, O., KRAMAŘÍK, J. J. V. Stalin a národopisná věda, s. 84.

4.2 II. Celostátní národopisná konference

Přestože první národopisná konference stanovila pevný ideologický základ poválečné etnografie, jeden z nejdůležitějších jednotících prvků zde stále chyběl, a to plnohodnotné institucionální zázemí, které by obsáhlo etnografickou činnost na celostátní úrovni. Také proto byla z popudu Vládní komise pro zřízení ČSAV svolána na Katedru národopisu a pravěku FF UK druhá celostátní národopisná konference probíhající ve dnech 6. a 7. dubna 1952 v Praze.⁶³ V souvislosti s postupným utvářením ČSAV bylo hlavním cílem konference identifikovat potenciál národopisné vědy v nově se formující instituci. To se odrazilo také v resoluci vydané účastníky konference, ve které požadovali vznik národopisného ústavu v Praze s pobočkou v Brně. Pracoviště mělo být rozděleno na čtyři oddělení, a to Oddělení pro teorii, dějiny a všeobecný národopis, Oddělení české a slovenské etnografie, Oddělení folkloristiky, Oddělení dokumentace a bibliografie.⁶⁴ O následném vývoji vzniku etnografické instituce pojednává kapitola věnující se institucionálnímu zázemí nové vědy.

Úvodního slova konference se ujal tehdejší vedoucí katedry národopisu a pravěku Otakar Pertold. V souvislosti s ustavením centrálního národopisného pracoviště vystoupil následně místopředseda vládní komise pro vybudování ČSAV Jaroslav Böhm. Ve svém příspěvku se obrátil na přítomné účastníky s prosbou, aby zvážili možnost zřízení komise a etnografického kabinetu v ČSAV.⁶⁵

Folkloristickou sekci reprezentoval Andrej Melicherčík s referátem upozorňujícím na základní otázky a problémy folkloristického bádání. Stejně jako u etnografie měla československá folkloristika vycházet ze zkušeností vědy sovětské. Základním vodítkem měly být práce Maxima

---

⁶³ SKALNÍKOVÁ, Olga. II. národopisná konference. Český lid. 1952, 1/2(39), s. 1.

⁶⁴ Resoluce II. celostátní národopisné konference. Český lid. 1952, 1/2(39), s. 2.

Gorkého. Andrej Melicherčík předeslal československé folkloristice její hlavní úkol: „Naše folkloristika má před sebou velký úkol dát do rukou lidu všechny doklady o tvůrčí síle lidu, bojové doklady jeho zápasu s vládnoucími třídami.“⁶⁶

Kvalitní etnografická práce byla a je opřena o terénní výzkum. Na druhé národopisné konferenci se touto problematikou zabývali Jaroslav Kramařík a Drahomíra Stránská. Pozornost terénních pracovníků se obrátila na vesnické prostředí v souvislosti s proměnami vesnice během „budování socialismu“. Nemalou část v sekci terénních výzkumů tvořilo studium průmyslových oblastí a jejich každodenní kultury.⁶⁷

Přestože byla konference zaměřena především na nutnost institucionálního zázemí nové vědy, obrátila se značná část referujících proti tzv. „buržoazní“ vědě první republiky. Otakar Nahodil ve svém vystoupení s názvem *Boj proti kosmopolitismu a některé současné úkoly československé etnografie* vyzdvihнул, jak je důležitý boj proti kosmopolitismu právě v etnografii, kterou „buržoazní“ vědci právě tím, že ji nechápou jako vědu úzce spojenou s národním společenstvím, zavlékají do propasti beznárodnosti a dávají ji do služeb nejhlubší reakce.⁶⁸

Druhá národopisná konference tak probíhala formou živelné diskuze a kritiky práce zástupců nemarxistické etnografie. Terčem těchto invektiv se stal například Antonín Václavík, jehož kritizovali dva přední představitelé marxistického kroužku, Otakar Nahodil a Jaroslav Kramařík. Kritika však nebyla otázkou pouze konference, nýbrž téměř celých padesátých let na stránkách prací obou dříve jmenovaných. Nahodil a Kramařík mu vytýkali to, že stmeluje reakční metody, spojuje své „migrační ‚theorie‘ s ‚theoriemi‘ současné hluboké reakční buržoazně-klerikální školy vídeňské, řídí se směrnicemi té ‚školy‘, která se snaží

---

⁶⁵ SKALNÍKOVÁ, O. II. celostátní národopisná konference, s. 1.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Tamtéž.

„vyvrátit“ Morgana a Engelse.“⁶⁹ Celá kritika vycházela především z jeho pojetí etnografie, že se opíral o „antihistorické“ a „kosmopolitní“ pojetí etnografie. Od výše zmiňovaných byl nazván nejvýraznějším představitelem antihistorické tendence.⁷⁰ Podle sovětského vzoru kritizovali jeho užívání „teorie migrace“ inspirované kulturními okruhy kulturně-historické školy. Sovětští etnografové hodnotili difuzionistickou školu jako zpátečnickou a mylnou. Dalším předmětem jejich kritiky bylo také užívání „funkčně-strukturalistických“ metod, kdy funkčně-strukturalistická škola dle nich spolupracovala koloniálními, imperialistickými a rasistickými politickými systémy.⁷¹

Antonín Václavík přednesl na konferenci příspěvek na svoji obhajobu a sebekritiku. Jedním z hlavních vysvětlení, Václavíkových „chyb“ bylo především to, že „nebyl obeznámen s teorií marxismu-leninismu, zejména historického materialismu“.⁷² Kromě toho se také distancoval od identifikace s některou z „reakčních“ teorií. Kritice opět neunikli ani Karel Chotek či Karel Plicka.⁷³

Obě konference jsou považovány za akt záměrné ideologizace oboru a jeho podřízení vládnoucím politickým strukturám,⁷⁴ o čemž jistým způsobem vypovídá také konstatování, které lze nalézt v resoluci II. národopisné konference: „Konference ukázala, že naši národopisní pracovníci ve své většině již skoncovali se starým buržoasním pojetím národopisu a že vědecký světový názor marxismu-leninismu se stal

---

⁶⁸ SKALNÍKOVÁ, O. II. celostátní národopisná konference, s. 1.

⁶⁹ NAHODIL, Otakar, KRAMAŘÍK, Jaroslav. Práce J. V. Stalina o marxismu v jazykovědě a některé otázky současné etnografie. Český lid. 1951, 1/2(38), s. 14.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² JEŘÁBEK, Richard. Antonín Václavík a (sebe)kritika(k stému výročí narození). Český lid. 1991, 3(78), s. 218. VÁCLAVÍK, Antonín. Příspěvek k diskusi o některých otázkách naší etnografie. Český lid. 1952, 5/6(39), s. 139.

⁷³ K ideologickým třenicím a kritice nemarxistických etnografů viz podkapitola č. 7.2 této práce.

⁷⁴ PETRÁNOVÁ, Lýdia. Etnografie a folkloristika. Hledání společné cesty (1952–1953). In: TYLLNER, Lubomír, SUCHOMELOVÁ, Marcela(eds.). Etnologický ústav Akademie věd České republiky 1905–2005. Praha 2005, s. 39.

základem jejich vědecké práce.“⁷⁵ V závěru resoluce deklarovali národopisní pracovníci, že je nutné navázat užší spolupráci se sovětskými národopisnými institucemi a etnografy ze zemí lidových demokracií, že dosud tato iniciativa byla velmi slabá a neorganizovaná.⁷⁶

4.3 III. Celostátní národopisná konference

Vrchol prvotního ustavování nově se formující etnografie představovala třetí celostátní národopisná konference, která se odehrála ve dnech 21. až 23. října 1953 v Liblicích.⁷⁷ S touto konferencí lze pozorovat značný posun od počátečních problémů zapříčiněných proměnou vědecké generace, k utvrzenému propagování ideologie. Konference si kladla za cíl zhodnotit dosavadní práci především ve spojení s nově vzniklou ČSAV.⁷⁸

Během prvního dne konference zazněly referáty, které přibližovaly činnost etnografických institucí. Jaroslav Kramařík prezentoval činnost Kabinetu pro národopis při ČSAV a zároveň shrnul terénní výzkumy na Horšovskotýnsku, Kladensku a výzkum lidové architektury. Poté rovněž představil dlouhodobé plány pražského kabinetu, dosavadní i budoucí studium života lidu a jeho kultury a vyzdvihl nutnost úzké spolupráce všech institucí a odborníků napříč etnografickým spektrem. Karel Fojtík představil výzkum průmyslových oblastí. Ve svém příspěvku rozebral poznatky z výzkumu na Rosicko - Oslavansku a vymezil metodologické a metodické otázky, kterými se musí terénní pracovníci při výzkumu zabývat. Vedoucí kabinetu pro národopis Slovenské akademie věd Ján Mjartan zhodnotil dosavadní činnost kabinetu především při výzkumu

---

⁷⁵ SKALNÍKOVÁ, O. II. celostátní národopisná konference, s. 1.

⁷⁶ Resoluce II. národopisné konference, s. 2.

⁷⁷ SKALNÍKOVÁ, Olga. III. celostátní národopisná konference. Český lid. 1953, 6(40), s. 241.

⁷⁸ VŠETIČKOVÁ, Nela. Otakar Nahodil a sovětizace národopisu v 50. letech 20. století. Diplomová práce. Západočeská univerzita. Plzeň 2015, s. 17.

vesnice při přechodu k socialismu a výzkum způsobu života a kultury dělnické třídy.⁷⁹

Dopolední blok druhého jednacího dne se věnoval otázkám etnografické dokumentace v muzeích a vědeckých institucích. Ludvík Kunz ve svém referátu předeslal, že tehdejší stav bádání je neuspokojivý, proto je nutné nastolit etnografické a sběratelské práci jasnou koncepci. Během druhého dne jednali národopisní pracovníci ve třech vědeckých skupinách: skupina pracovníků zabývajících se studiem současné vesnice, skupina pracovníků studujících způsob života a kulturu dělnické třídy, skupina pracovníků studujících různá témata dějin lidové kultury.⁸⁰

Sekci zabývající se studiem současné vesnice zahájil Otakar Nahodil komplexní zprávou z výzkumu života ukrajinského obyvatelstva na východním Slovensku. V souvislosti s tím upozornil účastník expedice akademický malíř Hapák, zástupce Ukrajinského kulturního svazu, že je důležité podporovat kulturní rozvoj ukrajinského obyvatelstva. Ján Podolák z bratislavského Kabinetu pro národopis oba příspěvky doplnil referátem o metodologii a metodice výzkumu podle slovenského kabinetu, v němž upozornil na problematiku výběru místa, délky výzkumu, rozsahu zkoumané oblasti, složení a metody práce kolektivu.⁸¹

Setkání se neslo v duchu úzké spolupráce se sovětskými vědci. Na konferenci vystoupil se svým referátem Pavel Ivanovič Kušner z Akademie věd SSSR *O Ethnografickém studiu současného vesnického způsobu života v SSSR*.⁸² Kušner nastínil problémy a nedostatky československé etnografie a představil možná řešení pro zlepšení kvality

---

⁷⁹ SKALNÍKOVÁ, O. III. národopisná konference, s. 241.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ SKALNÍKOVÁ, O. III. národopisná konference, s. 242.

⁸² Vystoupení dr. Kušnera bylo později otisknuto v Českém lidu jako KUŠNER, P. I. Referát profesora Lomonosovy university Pavla Ivanoviče Kušnera na ethnografické konferenci v Liblicích 21. 10. 1953. Ethnografické studium současného vesnického způsobu života v SSSR. Český lid. 1953, 6(40), s. 245–251. Viz též v ruském originále KUŠNER, P. I. Ethnografické studium současného vesnického způsobu života v SSSR. Československá ethnografie. 1954, 1(2), s. 14–25.

národopisné vědy. Primárním problémem československé etnografické vědy, které Kušner identifikoval, bylo především to, že si podle něj českoslovenští etnografové vytyčují větší úkoly, než které jsou schopni zvládnout. Hlavní omyl pak vyzoroval v tom, že českoslovenští etnografové mechanicky uplatňovali zkušenosti a metody práce sovětských etnografů. Hlavním důvodem chybné práce vytyčil rozdílný stupeň vývoje obou společností, tudíž nelze aplikovat stejné výzkumné metody. Svými připomínkami dopomohl Kušner československým etnografům zvolit „správný směr“ svého bádání.⁸³ Tím se definitivně dostala československá etnografie pod silný vliv etnografie sovětské.⁸⁴

V posledním dni setkání vystoupili se svými příspěvky Emília Čajánková o výzkumu života cikánů na Slovensku. Vladimír Scheufler s Otakarem Nahodilem představili specifika výzkumu způsobu života a kultury volyňských Čechů přesídlených na Horšovskotýnsko. Výsledky jednání této pracovní skupiny se promítly do závěrečné resoluce, kterou přijali všichni zúčastnění.⁸⁵

Druhá jednací sekce se skládala ze zástupců výzkumných skupin, které se věnovaly studiu průmyslových oblastí. První den odděleného setkání představil Oldřich Sirovátka průběh výzkumu na Rosicko-Oslavansku, především z pohledu folkloristů. Další skupina etnografů kolem Josefa Spilky vyzdvihla dílčí úspěchy terénní práce na Kladensku. Blok příspěvků zakončil Antonín Robek se svými metodologickými postřehy z prostředí Kralupska. Z prvního dne jednání vyvstal etnografům jeden z nejdůležitějších úkolů, a to úzkého propojení etnografického a folkloristického bádání.

Další den byla věnována velká pozornost výzkumu dělnických oblastí Kladenska pod vedením Olgy Skalníkové. Diskuzím opět přihlížel P. I.

---

⁸³ VŠETIČKOVÁ, N. Otakar Nahodil a sovětizace národopisu, s. 19. PETRÁŇOVÁ, L. Lid, národ a český národopis v letech 1953–1963, s. 309.

⁸⁴ SKALNÍKOVÁ, O. III. národopisná konference, s. 243.

Kušner, který upozorňoval na důležitost výběru tématu a objektu výzkumu, s ohledem na to, že každá oblast má svá kulturní specifika, nicméně úkolem etnografů mělo být hledání společných rysů dělnického způsobu života. Slovenské Žakárovce představovaly další oblast, která stála ve středu zájmu etnografů. Božena Barabášová prezentovala dílčí úspěchy a na ně navazující ambice slovenské etnografické obce.

Poslední jednací skupinu tvořila sekce dějin lidové kultury sestávající se z dějin lidové kultury, lidové architektury, lidových krojů a dějin lidové písně. První blok zahájil Svoboda s příspěvkem o výzkumech středověké vesnice, na němž demonstroval nutnost propojení etnografie a archeologie. Na něj navázala Věra Hasalová se svým soupisem miniatur v iluminovaných rukopisech, které podle ní měly velký přínos při studiu dějin zemědělství, obydlí, kroje a řemesel. Vladimír Scheufler prezentoval závěry ze svého výzkumu počátků tovární výroby keramiky v jihozápadních Čechách a přiblížil důsledky, které měla tato výroba na řemeslnou a výtvarnou tvorbu. Zde poukázal na důležitost, že by etnograf neměl být omezen pouze na terénní práci a své poznatky, ale že by se měl orientovat také například ve výzkumu archivním, ze kterého by mohl pro svou práci čerpat a doplnit ji o důležité poznatky. V sekci lidové architektury se objevily příspěvky věnované soupisu lidové architektury, který probíhal na Kabinetu pro národopis při ČSAV. Jednací blok uzavřel Jiří Horák s referátem o výzkumu lidové písně.⁸⁶

„Konference byla nesporně úspěchem čs. ethnografie, úspěchem projevujícím se především v tom, že etnografická práce se po soustředění na pracovištích akademie rozvíjí po jasné ideové linii, že je zaměřena k plnění úkolů, kterými chce přispět k rozvoji socialistické vědy a kultury. Významná pomoc, kterou nám poskytli sovětští ethnografové návštěvou prof. Kušnera nás zavazuje k ještě hlubšímu uplatňování sovětských

---

⁸⁵ Text resoluce viz příloha č. 12.3.

⁸⁶ SKALNÍKOVÁ, O. III. národopisná konference, s. 243.

zkušeností a zkvalitnění naší práce.“⁸⁷ Výše jmenovaný P. I. Kušner vystoupil na závěr konference a promluvil ke všem zúčastněným s konstatováním, že jeho návštěvou začala spolupráce mezi sovětskými a československými vědci, která dopomohla k výraznému rozvoji národopisné vědy.⁸⁸

Po třetí celostátní národopisné konferenci je možné pozorovat tematickou proměnu studia národopisu. Předmětem studia se staly revoluční prvky v lidové kultuře, projevy třídní diferenciacce a třídního boje. Držitelem výsadní pozice převažoval venkovský a městský proletariát. Nevědeckými tématy byly označeny studie lidových krojů, o něco méně nežádoucími se staly oblasti výzkumu lidového umění či studium agrárních zvyků. Témata jako duchovní kultura nebo lidová zbožnost se ocitla na okraji vědeckého zájmu. Třetí celostátní národopisná konference zakončila obecné ustavování národopisné práce.

---

⁸⁷ SKALNÍKOVÁ, O. III. národopisná konference, s. 243.

⁸⁸ Tamtéž.

5 INSTITUCIONÁLNÍ ZÁZEMÍ POVÁLEČNÉ ETNOGRAFIE

5.1 Ústav pro etnografii a folkloristiku

Počátky formování centrální etnografické instituce lze hledat na sklonku čtyřicátých let dvacátého století. S první národopisnou konferencí visel v etnografickém vzduchu požadavek na vznik vědecké instituce, která by zaštitila etnografickou práci na celostátní úrovni a dopomohla k plnohodnotné spolupráci ve všech dimenzích (vědeckých, popularizačních, terénních výzkumech, muzejních institucích a další). V resoluci konference deklarovali etnografičtí pracovníci požadavek k ustavení Československého národopisného svazu.⁸⁹

Členská základna Národopisného svazu měla stát na dobrovolném členství, přičemž měla zajistit ideové vedení, odborné a hospodářské zaštitění práce svých členů a napomoci k soustavným výzkumům. Vedle toho měl podporovat jeho členy formou finanční podpory pro práci v terénu, organizaci odborných setkání či osvětovou činnost.⁹⁰

Na počátku padesátých let se postupně z myšlenky nové instituce rozvinul Kabinet pro etnografii při ČSAV, přičemž však stále chyběl jasný návrh na organizaci a činnost ústavu. Významnou úlohu při založení obou ústavů sehrál Jaroslav Böhm, místopředseda vládní komise pro vybudování ČSAV, který vystoupil již na druhé národopisné konferenci s požadavkem, aby byla zvážena varianta utvoření Komise pro národopis a Národopisného kabinetu v rámci budoucí ČSAV.⁹¹

---

⁸⁹ I. celostátní národopisná konference, s. 45.

⁹⁰ JÚNOVÁ MACKOVÁ, Adéla. Tři pokusy o založení Ústavu pro etnografii a folkloristiku. In: WOITSCH, Jiří, JÚNOVÁ MACKOVÁ Adéla a kol. Etnologie v zúženém prostoru. Praha 2016, s. 333.

⁹¹ PETRÁŇOVÁ, Lýdia, BAHENSKÝ, František. Institucionální základna českého národopisu v letech tzv. budování socialismu a profilace hlavních periodik. In: HOLUBOVÁ, Markéta, PETRÁŇOVÁ Lýdia, WOITSCH, Jiří (eds.). Česká etnologie 2000. Praha, vila Lanna 25.–26. října 2000. Praha 2002, s. 188.

Nicméně po druhé národopisné konferenci získal plán na vytvoření centrální národopisné instituce jasnější obrysy. V resoluci konference etnografové doporučili, „aby v rámci nové Československé akademie věd byla zřízena komise pro národopis s etnografickým kabinetem v Praze a jeho pobočku v Brně [...] a aby toto centrum národopisné badatelské práce se dělilo na čtyři základní oddělení a) oddělení pro teorii, dějiny a všeobecný národopis, b) oddělení české a slovanské ethnografie, c) oddělení folkloristiky, d) oddělení dokumentace a bibliografie.“⁹² V Kabinetu mělo být zaměstnáno deset odborných pracovníků, z nichž tři měli pracovat v Brně. Zároveň měla vydávat celostátní časopis Československý národopisný věstník, který by se vytvořil z revidovaného Národopisného věstníku českoslovanského, spolu s Českým lidem, dosud nejvýznamnějším národopisným periodikem, který měl získat popularizační ráz.

V návaznosti na tyto požadavky byl v říjnu 1952 utvořen Kabinet pro národopis, jehož vedoucím se stal Jaroslav Kramařík.⁹³ Brněnské pracoviště vzniklo 1. dubna 1953 s Karlem Fojtíkem v čele, druhého etnografa reprezentoval Oldřich Sirovátka. Základní pracovní náplň obsahovala výzkum architektury, krojů a výrobních nástrojů, pokračování v soupisu dřevěného domu v české oblasti, výzkum vývoje řemesel a řemeslné techniky, výzkum zemědělské výroby a nejstarší dělnický folklor.⁹⁴ V počátku své existence působilo v Kabinetu pro národopis pouze několik zaměstnanců – Olga Skalníková, Emanuel Baláš, Vladimír Scheufler a Jaroslav Kramařík. Během roku 1953 počet zaměstnanců vzrostl. Do Kabinetu přišla také Iva Heroldová, František Vančík či Hana Hynková.⁹⁵

Činnost tohoto ústavu se dělila do tří základních oblastí – vědecká, terénní a popularizační. Po vědecké stránce zpracovával souhrnnou syntézu Dějiny kultury českého lidu, v níž měl být podchycen vývoj lidové architektury od dob

---

⁹² Resoluce II. celostátní národopisné konference, s. 2.

⁹³ Návrh na jmenování Jaroslava Kramaříka vedoucím ústavu předložil údajně Otakar Nahodil. Byť se jednalo o hlavního ideologa oboru, o toto místo paradoxně nestál. Nahodil v té době působil jako zástupce generálního tajemníka Československo-sovětského institutu. PETRÁŇOVÁ, L. Etnografie a folkloristika. Hledání společné cesty, s. 41.

⁹⁴ JÚNOVÁ MACKOVÁ, A. Tři pokusy o založení Ústavu, s. 337.

⁹⁵ PETRÁŇOVÁ, L. Etnografie a folkloristika, s. 40.

nejstarších po současnost), a dále Dějiny českého národopisu, které by postihly vývoj oboru od jeho počátků po současnost. Terénní práce se obrátila na výzkum Domažlicka, Žďárska, Horšovskotýnska. Výzkumy probíhaly v těsné spolupráci s folkloristy, spadající především pod Státní ústav pro lidovou píseň.⁹⁶ Popularizační činnost obsahovala přednášky nejen pro odbornou, ale také pro laickou veřejnost, vedle toho také různá diskusní setkání, na nichž byly jednotlivé identifikované problémy navzájem konfrontovány.

Kabinet pro lidovou píseň vznikl 1. ledna 1953 z původního Státního ústavu pro lidovou píseň.⁹⁷ Vedoucím ústavu byl jmenován Jiří Horák. Vedle Jiřího Horáka zde působili také Stanislav Petíra, Dagmar Rychnová-Klímová, Josef Spilka, Jaromír Jech, Irena Janáčková, Eva Vrabcová, Anna Janoušková, externí pracovníci Bohumil Nušl a Milena Angrová. Kabinet pro lidovou píseň navázal na činnost Státního útvaru pro lidovou píseň jak v rovině výzkumné, tak v rovině personální. Vedoucím brněnského pracoviště se stal Jan Racek, zaměstnanci Alois Gregor, Karel Vetterl, Zdenka Jelínková. Členové Ústavu se zaměřovali na sběr lidových písní, prováděli soupis materiálu v regionálních muzeích, ale také katalogizovali písně a shromažďovali je do zpěvníků. Po tom, co se ústav stal definitivně součástí ČSAV, přenesl svou pozornost na komplexní studium ústní lidové slovesnosti, zejména přísloví, pohádek, pověstí a říkadel.⁹⁸

Ve vzduchu již delší dobu visela myšlenka sloučení obou Kabinetů, nicméně se našli tací, kteří s tímto krokem nesouhlasili. „Navrhované sloučení by po stránce vědecké nepřineslo prospěchu ani jednomu z uvedených Kabinetů, poněvadž oba mají svou velmi rozsáhlou oblast činnosti, jejíž jednotlivé složky vyžadují zcela odlišné průpravy odborné i různých pracovních metod.“⁹⁹ Jiří Horák jménem Ústavu navrhoval, aby se dosavadní struktura těchto dvou pracovišť neměnila.

---

⁹⁶ V době vzniku Kabinetu pro národopis ještě nebyl součástí ČSAV.

⁹⁷ Státní ústav pro lidovou píseň vznikl již v roce 1905.

⁹⁸ PETRÁŇOVÁ, L. Etnografie a folkloristika., s. 39–44.

⁹⁹ Archiv Akademie věd ČR (AAVČR). Fond Ústav pro ethnografii a folkloristiku(ÚEF). Karton 2. Odpověď Jiřího Horáka na sloučení Kabinetu pro národopis a Kabinetu pro lidovou píseň ze dne 15. června 1953.

Vzájemné sblížení obou ústavů nastalo již 1. ledna 1953, když získaly společnou vědeckou radu. Hlavní cíl společné rady tvořil požadavek na sladění plánů vědecké práce obou ústavů. Největším rozdílem obou pracovišť byla propracovanost návrhů činnosti pro jednotlivé ústavy. Vzhledem k tomu, že Kabinet pro lidovou píseň navazoval na SÚLP, který zde měl dlouholetou tradici, získal tak detailně propracovaný návrh činnosti nově vzniklého pracoviště. S ohledem na to, že Kabinet pro národopis byl ustaven poněkud později, program byl značně nejasný s mnohými proklamativními a nekonkrétními představami.¹⁰⁰ Nicméně s přispěním tehdejšího prezidenta ČSAV Zdeňka Nejedlého nakonec ke sloučení došlo.

Splynutím Kabinetu pro národopis a Kabinetu pro lidovou píseň vznikl 1. ledna 1954 Ústav pro etnografii a folkloristiku.¹⁰¹ Post ředitele obsadil Josef Stanislav, zástupcem ředitele pro oddělení etnografie byl jmenován Jaroslav Kramařík, pro oddělení folkloristiky Jiří Horák. Funkci členů vědecké rady získali Karel Fojtík, Jiří Horák, Jaroslav Kramařík, Ján Mjartan, Otakar Nahodil, Otakar Pertold, Karel Plicka, Jan Racek, Olga Skalníková, Josef Stanislav, Drahomíra Stránská.¹⁰² Etnografická práce tím pádem získala jednotící instituci, která zaštiťovala výzkumné projekty a kontrolovala jejich plnění.

Na základě návrhu Jaroslava Kramaříka měl mít Ústav pro etnografii a folkloristiku oddělení pro etnografii se třemi sektory (sektor etnografie Čechů a Slováků, sektor pro etnografii Slovanů a sektor pro všeobecnou a cizokrajnou etnografii) a oddělení pro folkloristiku se třemi sektory (sektor lidové slovesnosti, sektor lidové písně a hudby, sektor lidového tance).¹⁰³ Tato dvě oddělení měla pracovat v rámci čtyř zájmových skupin: skupina teorie a metodiky, skupina pro výzkum průmyslových oblastí, skupina pro výzkum zemědělských oblastí, skupina pro studium dějiny způsobu života a kultury

---

¹⁰⁰ PETRÁŇOVÁ, L. Etnografie a folkloristika, s. 43.

¹⁰¹ Na návrh Jaroslava Kramaříka byl název Ústav pro etnografii a folkloristiky a jeho základní struktura schválen na schůzi Vědecké rady 24. 6. 1953. AAVČR. Fond ÚEF. Kart. 2. Schůze vědecké rady Kabinetu pro národopis a Kabinetu pro lidovou píseň 24. 6. 1953.

¹⁰² PETRÁŇOVÁ, Lýdia, NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. Ústav pro etnografii a folkloristiku. Léta padesátá a šedesátá. In: TYLLNER, Lubomír, SUCHOMELOVÁ, Marcela(eds.). Etnologický ústav Akademie věd České republiky 1905–2005. Praha 2005, s. 45.

¹⁰³ AAVČR. Fond ÚEF. Kart. 2. Vyjádření vědecké rady ke sloučení ústavů ze dne 15. června 1953.

našeho lidu. Ačkoliv byla organizační struktura ústavu schválena, k samotné realizaci plánu nedošlo a ústav fungoval dle potřeb jednotlivých projektů.¹⁰⁴ v konečném organizačním řešení nakonec byla ustanovena oddělení tři, a to Oddělení pro lidovou slovesnost s vedoucím Josefem Stanislavem, Oddělení pro lidovou slovesnost s Jiřím Horákem a Oddělení československého národopisu v čele s Jaroslavem Kramaříkem.¹⁰⁵

Na tomto základě schůze ústavní rady z 31. srpna 1954 stanovila plán práce ÚEF, který se měl odvíjet od 4 hlavních úkolů:

- „1) Výzkum současného života našeho lidu v průmyslových oblastech a družstevní vesnici
- 2) Dějiny kultury
- 3) Theorie a dějiny vědy
- 4) Slovanský národopis“¹⁰⁶

---

¹⁰⁴ PETRÁŇOVÁ, L. Etnografie a folkloristika, s. 43.

¹⁰⁵ JÚNOVÁ MACKOVÁ, A. Tři pokusy o založení Ústavu, s. 347.

¹⁰⁶ AAVČR. Fond ÚEF. Kart. 2. Zápis ústavní rady konané dne 31. srpna 1954.

Tabulka 1: Úkoly Kabinetu pro národopis ÚEF pro rok 1953¹⁰⁷

Poř. č.	Název úkolu	Cíl	Stav práce k 1. 1. 1953	Krátký přehled dílčích etap		Termín začátku	Konec	Pracovníci
1.	Výzkum způsobu života a kultury lidu na Horšovskotýnsku a Domažlicku	Zpracování otázky změn ve způsobu života v kultuře oblasti nově osídlené, výzkum pokrokových tradic	Zpracováno okolí Poběžovic	Únor	Příprava bibliografie a metody výzkumu	Viz předcházející	1954	Kramařík Scheufler Hynková
				Březen	Příprava v terénu, dotazník			
				Duben	Dokončení			
				Květen	Zpracování minulého výzkumu v roce 1952			
				Červen	Výzkum v terénu			
				Červenec				
				Srpen				
Září až konec roku	Zpracování výzkumu							
2.	Výzkum lidové architektury v pražském kraji	Soustavný soupis památek lidové architektury v Čechách	Fondy v památkovém ústavě a národopisné komisi bývalé Akademie	Únor	Zpracování mapy dosavadních výzkumů, příprava dotazníků	Leden 1953	1960	Baláš
				Březen	Zpracování materiálu z převzatých fondů			
				Duben	Výzkum v terénu (Voticko, Sedlčansko)			
				Květen	Zpracování fondů účast na úkolu č. 1			
				Červen				
				Červenec				
				Srpen	V terénu			
				Září				
				Ríjen				
				Listopad	Zpracovávání fondů.			
Prosinec								
3.	Výzkum způsobu života a kultury dělnické třídy	Zpracování otázky způsobu života a kultury dělníků v průmyslových oblastech	Zpracováno okolí Žďáru	Únor	Bibliografie a methodika výzkumu (ve spolupráci s Kabinetem pro lid. píseň)	Viz předcházející	Dlouhodobý výzkum	Skalníková
				Březen				
				Duben				
				Květen	Zpracování archivního materiálu			
				Červen	Výzkum v terénu			
				Červenec				
				Srpen				
Září až prosinec	Zpracování výzkumu							

¹⁰⁷ AAVČR. Fond ÚEF. Kart. 2. Úkoly Kabinetu pro národopis ÚEF pro rok 1953.

Pracovníci ústavu ihned po jeho vzniku začali soustavně pracovat na úkolech, které si předsevzali na národopisných konferencích. Na pracovišti tedy vzniklo několik pracovních skupin: výzkum Kladenska, Žďárska, Rosicko-Oslavanska, volyňští Češi v příhraničí. V počátečních letech vývoje ústavu byl kladen velký důraz na terénní výzkumy, jakožto hlavní zdroj informací pro etnografickou činnost. Dle Petráňové a Navrátilové strávili tehdejší výzkumní pracovníci v terénu v průměru 48 pracovních dní za rok, což lze do jisté míry považovat za vysoké pracovní nasazení.¹⁰⁸

ÚEF se již od svého založení údajně potýkal s četnými názorovými a mezigeneračními spory. Příkladem za všechny lze zmínit spor mezi ředitelem Josefem Stanislavem a folkloristou Karlem Vetterlem o podobu katalogizace sběrů, které prováděli brněnští a pražští folkloristé. Tento spor údajně mohl přispět k odchodu Josefa Stanislava z ÚEF.¹⁰⁹

Desátým sjezdem KSČ v roce 1954 se vyhroutil situace ve společenských vědách, ÚEF nevyjímaje. Po referátu Antonína Novotného, který považoval situaci ve společenských vědách za nevyhovující, zavedlo vedení ÚEF pravidelná ideologická školení, která přibližovala etnografům díla klasiků marxismu-leninismu a aplikaci jejích myšlenek na jednotlivé výzkumné projekty.¹¹⁰ V roce 1957 nastoupil na post ředitele ÚEF Jiří Horák, jehož osobnost představovala výrazný potenciál pro budoucí vývoj této instituce.¹¹¹ Podle Bahenského a Petráňové vedla právě tato změna k jistému zklidnění vzájemných vztahů mezi etnografy.¹¹² Důkazem tomu byl také vznik Společnosti československých národopisců při ČSAV, v jejímž čele stanul Karel Chotek.

---

¹⁰⁸ PETRÁŇOVÁ, L., NAVRÁTILOVÁ, A. Ústav pro etnografii a folkloristiku, s. 46.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ Díky svému působení na pozici československého velvyslance v SSSR, díky čemuž měl významné kontakty v diplomatických a politických kruzích. PETRÁŇOVÁ, NAVRÁTILOVÁ, Etnologický ústav AV ČR, s. 47.

¹¹² PETRÁŇOVÁ, L., BAHENSKÝ, F. Institucionální základna českého národopisu, s. 189.

Tabulka 2: Plán ostatních vědeckých úkolů na rok 1954¹¹³

Poř. č.	Název problému	Význam problému	Stav práce k 1.1.	Krátký přehled dílčích temat	Termín		Spolupráce
					zač. etí	ukonč. ení	
1	Výzkum průmyslových oblastí - Kladensko Ve spolupráci s Kabinetem pro lidovou píseň	Výzkum způsobu života a kultury revolučních tradic dělnické třídy. (První soustavný výzkum průmyslové oblasti v Čechách)	Zpracován materiál okolí Brandýsku (monografický výzkum)	Příprava (literatura) a literární zpracování materiálu z výzkumu 1953	15.4.	30.6.	Interní: Skalníková, Heroldová, příp. další plánovaná síla. Externí: asi dva posluchači fakulty
				Zpracování monografické okolí Švermova (především otázka revolučních tradic, rodinného života a spol., bydlení)	1.7.	30.10	
2	Výzkum oblasti industrialisované (Žďársko)	Studium způsobu života pracujících v oblasti rozsáhle industrialisované	Zpracování materiálu v roce 1953. Především zaměstnání lidu (zemědělství, podom. výroba v oblasti kolem Žďáru)	Přípravné práce k výzkumu literatura, oblastní archiv)	1.4.	1.6.	Interní: Skalníková Externí: Dva pracovníci s praxí
				Průzkum jihovýchodní oblasti od Žďáru	1.6.	30.6.	
				Literární zpracování letního výzkumu (podomácká výroba na Žďársku, monografické zpracování z obcí Kadov, Polnička)	1.9.	30.10.	
3	Dějiny lidové kultury v Čechách (dlouhodobý úkol)	První soustavné historické zhodnocení dějin kultury našeho lidu od doby raně historické do současnosti	Výpisy z literatury o řemeslech, dějin, architektury, zeměděl. výroby. Zpracován Fotoarchiv, miniatury	Venkovské stavby v Čechách v 17. a 18. století do poloviny 19. století	1.1.	15.4.	Kramařík, Scheufler, Heroldová. Externí pracovníci příp. další plánovaná síla
					1.11.	31.12.	
				Dějiny řemesla hrnčířského v plzeňském kraji	1.1.	15.4.	
					1.11.	31.12.	
				Zemědělská technika a výroba na konci 18. stol.	1.1.	15.4.	
Lidové výtvarné umění, ornamentika	1.1.	31.12.					

¹¹³ AAVČR. Fond ÚEF. Kart. 2. Plán ostatních vědeckých úkolů na rok 1954.

4	Pobočka Brno: Výzkum lidové kultury na Moravě v době národního obrození	Práce podá obraz stavu lidové kultury na Moravě v druhé polovině 18. století a první polovině 19. stol. Ukáže se, jak se v ní odrážejí životní podmínky poddaného lidu a co je kult. dědictví v této kultuře	Bibliografický materiál týkající se Valašska. Proveden kompletní výzkum vých. poloviny okresu Val. Meziříčí	Lidová kultura na Valašsku	1.1.	31.12.	Interní: Fojtík Externí: Kabinet pro lidovou píseň - Vetterl, národopisný seminář brněnské univerzity, ved. Václavík
				Zbojnické tradice a Moravě	1.1.	31.12.	
5	Výzkum lidové kultury brněnského proletariátu	Výzkum způsobu života a kultury brněnského proletariátu přispěje k pochopení dělnického hnutí na Brněnsku (doplňuje se tím výzkum Rosicka-Oslavanska)	Zpracováno obydlí, sebrán ostatní terénní materiál (Červená ulička)	Materiální podmínky života brněnského proletariátu	1.10.52	31.12.	Fojtík, Sirovátka Externí: Kabinet pro lidovou píseň
				Růst třídního uvědomění u brněnského proletariátu	1.2.53	31.12.	
				Lidová tvořivost v dělnických spolcích v Brně	1.10.53	31.12.	
				Život v klubech ROH při brněnských závodech	1.10.53	31.12.	

5.2 Katedra národopisu FF UK

S postupnou proměnou vědeckého paradigmatu se proměňovala také pedagogická pracoviště. Pro vývoj etnografie v padesátých letech je nejdůležitější pražská katedra při Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Vysoké školy byly v období upevnění komunistické vlády ve značně znevýhodněné pozici. Na univerzitě zahájily činnost Akční výbory Národní fronty v ministerstvu školství a osvěty pro vysoké školy, z jejichž zpráv probíhala prověřovací a očišťovací éra v personálním obsazení kateder. Ani Katedra národopisu nezůstala stranou. Vedle toho zde probíhala generační výměna, kdy se postupně do čela katedry dostávali čerství absolventi a studenti z řad marxistického kroužku.

Po znovuotevření vysokých škol po druhé světové válce začali přední čeští etnografové, v čele s Karlem Chotkem, usilovat o obnovení národopisného pracoviště na FF UK, což se jim nakonec povedlo. Působili zde Karel Chotek, Drahomíra Stránská, Vilém Pražák a Josef Voráček. Převrat v roce 1948 znamenal nástup nové marxistické generace a postupné personální a organizační proměny katedry.¹¹⁴

V roce 1950 byl Josef Voráček nucen bez udání důvodu katedru opustit a jeho přednášky z obecné etnologie byly nahrazeny přednáškami z dějin „prvobytné“ společnosti. Otakar Pertold přednášel kurzy věnované náboženským aspektům národů Asie, Austrálie, Tichomoří. Pod Otakarem Nahodilem se studenti mohli vzdělávat v kurzech věnovaných mimoevropské etnografii. Rozdělením Katedry historie vznikla Katedra národopisu a pravěku. Vedoucím pracovníkem byl jmenován Otakar Pertold, s nímž zde působili také Karel Chotek a Drahomíra Stránská.¹¹⁵ Na základě třídních prověrek a dosažením věku 65 let byli Karel Chotek a Otakar Pertold na konci padesátých let penzionováni. Na Katedře národopisu působil celkem šest lidí

---

¹¹⁴ HAVRÁNEK, Jan, SPOUSTA, Zdeněk. Dějiny Univerzity Karlovy IV 1918–1990. Praha 1998, s. 447.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 447.

– Karel Chotek a Otakar Pertold(vedoucí), tajemník a asistent Jaroslav Patera, odborný asistent Otakar Nahodil a asistent Antonín Robek.¹¹⁶

Akademickým rokem 1958–1959 zahájila Katedra svou činnost již jen jako Oddělení etnografie a folkloristiky při Katedře československých dějin a archivního studia. Do čela tohoto oddělení se byl dosazen Otakar Nahodil. V tomto období se snížil počet zaměstnanců na osm, z nichž čtyři byli interní. Tento akademický rok lze pozorovat existenciální krizi katedry, na níž byly pouze dva otevřené ročníky a okruh přednášejících tvořili Otakar Nahodil a Antonín Robek.¹¹⁷ Až rok 1960 přinesl národopisu na FF UK zklidnění dosavadní situace. Živelné proměny struktury katedry se ustálily a vznikla Katedra etnografie a folkloristiky v čele s Karlem Dvořákem.

5.3 Brněnský národopisný seminář

Základy nového brněnského univerzitního pracoviště lze hledat již v roce 1945, kdy byl 1. října Antonín Václavík jmenován řádným profesorem, čímž se údajně splnily primární podmínky pro vznik nového etnografického univerzitního pracoviště s názvem *Seminář pro etnografii a etnologii*. Seminář byl zřízen z popudu tehdejšího děkana Filozofické fakulty profesora Bohuslava Havránka.¹¹⁸

Z počátku existence nového semináře se musel jeho vedoucí, Antonín Václavík, potýkat s velkými problémy dotýkajících se především nedostatku prostor pro přednášky, minimální a nekvalitního knihovního fond a zejména nedostatečného personálního obsazení (dle Václavíka stála výuka až do roku 1951 pouze na něm).¹¹⁹ Antonín Václavík, jakožto jediný přednášející, prezentoval své zkušenosti a znalosti hned v několika

---

¹¹⁶ Seznam přednášek na filosoficko-historické fakultě University Karlovy v studijním roce 1954–1955, s. 22.

¹¹⁷ BAHENSKÝ, F., PETRÁŇOVÁ, L., s. 186.

¹¹⁸ VÁLKA, Miroslav. Statutární vývoj etnologického pracoviště a profil výuky. In: VÁLKA, Miroslav a kol. Od národopisu k evropské etnologii. 70 let Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno 2016, s. 25.

¹¹⁹ VÁCLAVÍK, Antonín. 10 let etnografického semináře university v Brně. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: řada archeologicko-klasická (E). 1959, 4(8), s. 101.

přednáškových cyklech. V průběhu akademického roku mohli posluchači navštěvovat např. Úvod do národopisu a národopisu, Národopis Slovenska, Kapitoly z duchové a sociální kultury, Duchová lidová kultura či Vývoj ethnografie a ethnologie. Semináře navštěvovalo v počátečních letech jeho existence mezi šestadvaceti až devětatřiceti posluchači.¹²⁰

Negativně se do činnosti semináře promítl rok 1948. Na Filozofické fakultě byl zformován akční výbor, pod jehož vedením docházelo k politickým prověrkám, výměně pedagogického sboru či zrušení oboru sociologie. Vše se promítlo také do mezilidských a profesních vztahů mezi jednotlivými představiteli nové a staré školy. Sám Antonín Václavík se stal terčem kritiky nové generace etnografů v čele s Otakarem Nahodilem a Jaroslavem Kramaříkem.¹²¹

S nástupem nové politické ideologie se zásadně proměnil také charakter celé výuky. Jak poznamenává Válka, zůstal sice zachován název Seminář pro etnografii a etnologii, nicméně studijní obor se opět označoval jako národopis.¹²² Přednášková činnost se rozšířila o kurzy věnované historickému materialismu, prvobytně pospolné společnosti či obecným dějinám. Prvními absolventy v oboru národopisu byli pozdější odborní asistenti Ludvík Kunz, Oldřich Sirovátka nebo Karel Fojtík.

Proměna diskursu a celková reorganizace vysokého školství zanedlouho dolehla také na Seminář pro etnografii a folkloristiku, který byl v roce 1950 začleněn pod Katedru historie v čele s Rudolfem Holinkou. Nicméně již v červnu 1951 fakultní rada stanovila rozdělení katedry na tři samostatné subjekty, přičemž měla vzniknout Katedra prehistorie a národopisu v čele s Emanuelem Šimkem, tajemníkem se měl stát Karel Fojtík. Ačkoli Karel Fojtík záhy odešel do Ústavu etnografie a folkloristiky, vystřídal jej na pozici tajemníka Richard Jeřábek.

---

¹²⁰ VÁCLAVÍK, Antonín. 10 let etnografického semináře, s. 110.

¹²¹ VÁLKA, M. Statutární vývoj etnologického pracoviště, s. 27–28.

¹²² Tamtéž, s. 29.

Vedle přednáškové činnosti byli pracovníci etnografického semináře úzce spjati s činností vědecko-výzkumných institucí. Antonín Václavík prováděl výzkumy valašské lidové kultury, na nichž se podílel také Karel Fojtík spolu s posluchači semináře. Posledně jmenovaný figuroval také jako vedoucí projektu zabývající se kulturou a způsobem života dělnické třídy na Moravě, na němž se podílel ve spolupráci s ČSAV. Výzkum se zaměřil na dvě dělnické oblasti, a to oblast Rosicko-Oslavansko a oblast Dubňansko a Hodonínsko. Od roku 1955 prováděl Antonín Václavík také terénní šetření hornáckých vesnic pod záštitou projektu Vliv historických kolonizací na lidovou kulturu na moravsko-slovenském pomezí. Mezi další výzkumné úkoly byly zařazeny: Estetické hodnoty v lidovém bydlení, Historicko-etnografická monografie Nové Lhoty Na Horňácku, Lidový obřad a umění, Lidové umělecké textilie v českých zemích, Otázka moravsko-slovenských vztahů na jižní hranici moravsko-slovenské, Lidové písně na Rožnovsku.¹²³

Antonín Václavík bezesporu patřil k významným představitelům československé etnografické vědy.¹²⁴ Ve svém semináři „vychoval“ celou řadu zajímavých osobností, které se v druhé polovině dvacátého století staly významnými ve svém oboru. Ne nadarmo se tak Václavíkovým žákům říká „moravská škola v etnografii“.¹²⁵

Na svá studia pod Antonínem Václavíkem a na negativní vliv jeho činnosti vzpomínal Josef Jančár: „On se věnoval teoretickým otázkám i ve svých drobných pracích a byl za to pronásledován. Když jsem se po ukončení studií hlásil na ÚEF v Praze, řekl mně Otakar Nahodil, že

---

¹²³ Více viz: VÁLKA, M. Statutární vývoj etnologického pracoviště, s. 36, pozn. 178.

¹²⁴ Přesto, že jeho vliv na poli etnografickém je nezanedbatelný, stal se v padesátých letech terčem kritiky nové nastupující etnografie. O sporech a kritice „buržoasní“ etnografie viz kapitola č. 7.2.

¹²⁵ Mezi žáky Antonína Václavíka jsou řazeni Karel Fojtík, Ludvík Kunz, Oldřich Sirovátka, Richard Jeřábek, Dušan Holý, Václav Frolec, Jaromír Gellnar, Jaroslav Štika, Josef Tomeš. Dle: JANČÁR, Josef. Antonín Václavík a česká etnografie druhé poloviny 20. století. In: DRÁPALA, Daniel (ed.). Antonín Václavík a evropská etnologie: kontexty doby a díla. Brno 2010, s. 14.

Václavíkovy žáky nebere. Václavík se tak nemohl zcela projevit, když mu například Karel Fojtík s Jaroslavem Kramaříkem při recenzi knihy *Výroční obyčej* vkládali na některá místa marxistické poznámky.¹²⁶

Antonín Václavík se narodil 12. července 1891 v Pozlovicích. Krátce po vzniku Československa získal práci referenta pro lidovou kulturu na Ministerstvu školství a národní osvěty v Bratislavě. Vedle toho docházel do muzea a také na Univerzitu Komenského v Bratislavě, kde pod vedením Karla Chotka získal v roce 1926 doktorát z filozofie. O sedm let později habilitoval již na Masarykově univerzitě v Brně. Se jménem Antonína Václavíka je spojena, vedle práce univerzitní, rovněž jeho činnost muzejní. Během svého působení zpracovával sbírky muzeí v Rimavské Sobotě, Skalici, Martině. Počátkem dvacátých let dvacátého století se zasloužil o vznik Slovenského vlastivědného múzea v Bratislavě, kde působil až do roku 1930. Třicátá léta vyplnila Václavíkovi práce pro muzea ve Valašském Meziříčí, Piešťanech, Trnavě, Martině. Zlom nastal v životě Antonína Václavíka v roce 1939, kdy se rozhodl ze Slovenska odejít do Brna, kde se měl věnovat pedagogické činnosti na brněnské univerzitě. Nicméně ještě před tím, než se naplno věnoval vědecké a pedagogické práci, projektoval záměr vybudování muzea v Luhačovicích. Národopisné muzeum věnované kultuře luhačovického Zálesí bylo nakonec otevřeno 18. července 1943.¹²⁷ Dlouholetou prací nabyté zkušenosti prezentoval ve článku *Národopisná práce na Moravě*, v němž se věnoval stavu současných muzeí.¹²⁸ Antonín Václavík zemřel v roce 1959, následně post vedoucího etnografického pracoviště připadl Richardu Jeřábkoví.

---

¹²⁶ HLAVÁČEK, J., BORTLOVÁ-VONDRÁKOVÁ, H. (eds.). *Mezi státním plánem a badatelskou svobodou*, s. 75.

¹²⁷ MELZER, Miloš. Antonín Václavík a jeho význam pro muzejní prezentaci lidové kultury, In: DRÁPALA, Daniel a kol. *Antonín Václavík a evropská etnologie*, s. 19–26.

¹²⁸ VÁCLAVÍK, Antonín. *Národopisná práce na Moravě*. Brno 1947.

Antonín Václavík představil jako jeden z prvních univerzální definici oboru etnografie: „Etnografie je věda o lidu, jeho životě, jeho kultuře, kterou nejen věrně a kriticky zachycuje, ale i vykládá, jak ve všech zevních vztazích, tak ve vývoji a rozvoji, aby závěrem stanovila obecné tendence vývoje.“¹²⁹

---

¹²⁹ VÁCLAVÍK, Antonín. Výroční obyčeje a lidové umění. Praha 1959, s. 25.

6 VYBRANÝ ETNOGRAFICKÝ PERIODICKÝ TISK PADESÁTÝCH LET

Nejvýznamnější část pramenů tvoří programatické texty, které odrážejí tematické zaměření studia etnografů, tak jako teoreticko-metodologická východiska jejich práce. V padesátých letech představovaly, vedle ucelených monografií, podstatnou část prezentace výsledků veřejnosti etnografické časopisy. Za *signifikantní zástupce* byly vybrány *Český lid* a *Československá ethnografie*, dvě nejdůležitější periodika etnografické produkce padesátých let. V pozadí stojící *Národopisný věstník československý* zde prezentuje takřkajíc „oběť“, která doplatila na vznik nového ideologického časopisu. Regionálním zástupcem je zde prezentován slezský etnografický časopis *Radostná země*.

6.1 Český lid

Od konce devatenáctého století, kdy se konstituovala česká národopisná věda jako svébytná vědecká disciplína, se formoval také klíčový oborový časopis nesoucí název *Český lid*. Založení tohoto periodika iniciovali „otcové“ české národopisné vědy Čeněk Zíbrt a Lubor Niederle. Smrtí prvně jmenovaného skončila první etapa vývoje časopisu a po nějakou dobu nevycházel. Po druhé světové válce jej v roce 1946 obnovil Karel Chotek a časopis získal podtitul *Měsíčník pro dějiny venkova a národopisu*. *Český lid* později vycházel s periodicitou dvou měsíců.¹³⁰

Po tom, co se pozice vedoucí redaktorky ujala Olga Skalníková, která zde setrvala až do roku 1962, kdy ji nahradil Jaroslav Kramařík, Zásadní proměnou prošel v roce 1951.¹³¹ Skalníková, zástupkyně generace tzv. marxistického kroužku opírajícího se o vzor sovětské

---

¹³⁰ VŠETIČKOVÁ, N. Otakar Nahodil a sovětizace národopisu, s. 37.

¹³¹ SECKÁ, Milena. *Český lid stoletý*. *Český lid*. 1991, 3(78), s. 146.

etnografie, převzala roli hlavní dohlážitelky nad ideologizací časopisu.¹³² Skalníková se ostře vymezila vůči tendencím „buržoazní“ vědy a vytýkala poválečné redakci, že se „nedokázala odpoutat od pekařovských tradic a nedovedla se odpoutat od buržoazní methodologie v historiografii.“¹³³ Místo výkonné redaktorky získala od roku 1954 Jaroslava Scheuflerová.¹³⁴ Redakční radu tvořili Otakar Nahodil, Vladimír Scheufler, Hannah Laudová nebo Drahomíra Stránská.¹³⁵ Nutno zmínit, že *Český lid* se neproměnil pouze v ideologické rovině. Získal však také nový „kabát“ v podobě barevné obálky s velkým množstvím fotografií a zároveň také s barevnou reprodukcí předmětů tradiční kultury. Mezi léty 1952–1954 jej vydával Kabinet pro národopis ČSAV a od roku 1954 byl převeden pod Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV.¹³⁶

Zaměření časopisu a jeho primární cíle vytýčila vedoucí redaktorka Olga Skalníková v prvním čísle v článku *Za nový Český lid*.¹³⁷ Redakce si vymezila čtyři základní úkoly. Za prvé popularizovat vědu, přičemž modelem jim měla být sovětská věda, dále studovat proměny vesnice, seznamovat s lidovým uměním a seznamovat s národopisným děním na Slovensku a v Sovětském svazu.¹³⁸ Zároveň však redakce Českého lidu nastavila pro ni úkol nejdůležitější, a to „dát časopisu novou ideovou náplň, která by zcela odpovídala dnešním úkolům vědy při budování socialismu.“¹³⁹

Redakce *Českého lidu* neváhala s plněním stanovených úkolů a ihned v prvním čísle zde sledujeme silně ideologicky podbarvené statě. Olga Skalníková publikovala studii o budování socialismu na vesnici,

---

¹³² VŠETIČKOVÁ, N. Otakar Nahodil a sovětizace národopisu, s. 38.

¹³³ SKALNÍKOVÁ, Olga. Za nový Český lid. *Český lid*. 1951, 1/2(38), s. 1.

¹³⁴ SECKÁ, Milena, WOITSCH, Jiří. Nástin dějin Časopisu. In: NOVOTNÝ, Jiří (ed.). *Český lid: Etnologický časopis 1946–2000. Bibliografie*. Praha 2008, s. 11.

¹³⁵ BAHENSKÝ, F. Ústav pro etnografii a folkloristiku, s. 146.

¹³⁶ VŠETIČKOVÁ, N. Otakar Nahodil a sovětizace národopisu, s. 38. BAHENSKÝ, F. Zpráva o struktuře základních etnografických a folkloristických periodik, s. 553.

¹³⁷ SKALNÍKOVÁ, O. Za nový Český lid, s. 1.

¹³⁸ SECKÁ, M., WOITSCH, J. Nástin dějin časopisu, s. 11.

Otakar Nahodil a Jaroslav Kramařík se pak věnovali zhodnocení díla J. V. Stalina o marxismu v jazykovědě a jeho přínosu pro etnografii, kde kromě jiného nastínili základní úkoly etnografie československé. Za zmínku stojí také příspěvek Oldřicha Říhy o vzniku českého národa.¹⁴⁰ V polovině padesátých let zhodnotila činnost *Českého lidu* vědecká rada ÚEF následovně: „Český lid plní své poslání vědeckého časopisu plánovitě, nastupuje nové cesty práce, uplatňuje nové metody a pokrokové názory, jeho práce pomáhá práci ústavu a vychází z problému ústavu [...] o dobré úrovni Č. lidu svědčí i příznivé posudky v zahraničí, zvláště recenze Kalojevové v Sovětské etnografii.“¹⁴¹

Programově se *Český lid* zaměřoval v první řadě na český národopis, zejména s ohledem na to, že obsahoval články především výzkumů řízených ÚEF zvláště v dělnických krajích zahrnujících Kladensko, Rosicko-Oslavansko, Rakovnicko, Mostecko a Plzeňsko. v případě evropského prostoru se věnoval především oblasti středovýchodní Evropy, zároveň se zde objevovaly příspěvky vztahující se především na země východního bloku, mimoevropský prostor zůstal opomenut.¹⁴²

Dále zde vycházely zprávy z národopisných muzeí a výstav, připomínky životních jubileí národopisných pracovníků, konference, z oblasti obecné etnografie věnované osídlení a stavby, řemeslná výroba, zemědělství, pověsti, lidový oděv a lidové písně. Šesté číslo každého ročníku bylo doplněno národopisnou bibliografií od Ludvíka Kunze.

---

¹³⁹ SKALNÍKOVÁ, O. Za nový Český lid, s. 1.

¹⁴⁰ Více: SKALNÍKOVÁ, Olga. Budování socialismu na vesnici a několik národopisných poznámek. *Český lid*. 1951, 1/2(38), s. 23–28. NAHODIL, Otakar, KRAMAŘÍK, Jaroslav. Práce J. V. Stalina o marxismu v jazykovědě a některé otázky současné etnografie, *Český lid*. 1951, 1/2(38), s. 6–17. ŘÍHA, Oldřich. Vznik českého národa a buržoasní nacionalismus. *Český lid*. 1951, 1/2(38), s. 2–5.

¹⁴¹ AAVČR. Fond ÚEF. Kart. 2. Zápis ze schůze vědecké tady ÚEF ČSAV dne 11. 1. 1955.

¹⁴² Základní obsahovou náplň časopisu *Český lid* ve srovnání s Československou etnografií viz tabulka č. 3.

V návaznosti na to, že českoslovenští vědci měli přebírat zkušenosti vědců sovětských, vycházely v *Českém lidu* také příspěvky sovětských etnografů, které měly přiblížit sovětskou etnografii. Příkladem P. I. Kušner publikoval svůj referát o studiu vesnického života, který prezentoval na III. celostátní národopisné konferenci, a také příspěvky o etnografickém studiu socialistické kultury a způsobu života národů SSSR, V. I. Čičerov pak nastínil problematiku boje sovětské folkloristiky proti „přežitkům buržoazních teorií“. S. P. Tolstov poté vymezil základní úkoly sovětské etnografie. Z literatury z oblasti východní Evropy lze zmínit také G. Ortutaye, který se věnoval bádání o maďarských lidových pohádkách a také P. Nedo, který přiblížil lužickosrbské pohádky.¹⁴³

Se vznikem *Československé ethnografie* se obsahová náplň *Českého lidu* proměnila. Z hlavního oborového periodika se rázem stal převážně popularizačním časopisem s cílem dostat vědu blíže k lidu. Na druhou stranu *Československá ethnografie* převzala roli představitele „tvrdé vědy“ a stala se ústředním teoreticko-metodologickým oborovým periodikem.¹⁴⁴

---

¹⁴³ Více: „Referát profesora Lomonosovy university Pavla Ivanoviče Kušnera, s. 245–251. KUŠNER, P. I. O etnografickém studiu socialistické kultury a způsobu života národů SSSR. *Český lid*. 1953, 6(40), s. 168–177. ČIČEROV, V. I. Boj sovětské folkloristiky proti přežitkům liberálně buržoazních teorií. *Český lid*. 1955, 4/5(42), s. 145–149, 201–209. TOLSTOV, S. P. Úkoly sovětské ethnografie. *Český lid*. 1955, 2(42), s. 58–60. ORTUTAY, Gyula. Současné bádání o maďarských lidových pohádkách. *Český lid*. 1955,5(42), s. 225–228. NEDO, Pawol. Lužicko - srbské lidové pohádky. *Český lid*. 1956, 5(43), s. 203–206.

¹⁴⁴ Pro srovnání obsahu obou časopisů viz tabulka č. 3.

Tabulka 3: Vymezení činnosti časopisů „Československá ethnografie“ a „Český lid“¹⁴⁵

RUBRIKY	ČESKOSLOVENSKÁ ETHNOGRAFIE	ČESKÝ LID
THEORETICKÉ PROBLÉMY	Zásadní theoretická pojednání vybavená veškerým nutným vědeckým aparátem	Vědecko-populární výklad výsledků prodiskutovaných a přijatých již theoretických prací základního výzkumu, jakož i přijatých metodických zásad, se zvláštním zřetelem k praktické činnosti
ETHNOGRAFIE ČESKOSLOVENSKA	1) Studie z oblasti české, slovenské, ukrajinské ethnografie z území celé republiky, včetně prací o národnostních menšinách. 2) Studie do rozsahu dvou tiskových archů, pečlivě dokumentované, vybavené veškerým aparátem.	1) Zpravidla pouze práce z české ethnografie (jen výjimečně z ethnografie Slováků a východoslovenských Ukrajinců) 2) Vědecko-populární články v rozsahu max. 15 stran strojopisu, pestrý a zajímavý výběr ze všech oblastí lidové kultury
ČESKÝ a SLOVENSKÝ FOLKLOR	Analogicky jako v předchozí rubrice	Analogicky jako v předchozí rubrice
ETHNOGRAFIE a FOLKLOR ČSSR	Studie a články vztahující se jak k slovanským, tak i neslovanským národům a národnostem ČSSSR	-----
SLOVANSKÁ ETHNOGRAFIE	Ethnografická pojednání (ve spolupráci se slovanskými archeology a filology)	Příležitostně vědecko-populární články
OTÁZKY CIZOKRAJNÉ ETHNOGRAFIE	Ethnogr. pojednání převážně o mimoevropských kmenech a národnostech (ve spolupráci s orientalisty a zahraničními badateli)	Jednotlivé články z ethnografie nejbližších sousedních národů, pokud má materiál vztah k české a slovenské ethnografii
DISKUSE	Theoretické práce z ethnografie a folkloristiky diskusního rázu	Výjimečně zpracování diskusních problémů praktického zaměření, např. metodiky sběratelské práce
MATERIÁLY	Ojedinelé materiálové studie a články, svým charakterem vycházející z rámců hlavních vědeckých úkolů	Články a drobné materiálové příspěvky, hlavně od regionálních spolupracovníků
DĚJINY VĚDY	Studie o vědeckém vývoji jednotlivých badatelů škol našich i zahraničních	Články o životě a díle významných představitelů české i slovenské ethnografie a folkloristiky
TERMINOLOGIE	Nová rubrika sloužící vyjasnění jednotlivých termínů. Drobné theoretické práce, zpracované podle jednotlivých hesel	-----
METHODIKA	Obsáhlejší metodické studie z ethnografie a folkloristiky	-----

¹⁴⁵ AAVČR. Fond ÚEF. Karton 4. Vymezení činnosti časopisů „Československá ethnografie“ a „Český lid“.

ZPRÁVY Z TERÉNNÍCH VÝZKUMŮ	Veškeré zprávy o etnografické a folkloristické terénní práci na území ČSR podané formou vědeckých reportů	Popularizace terénní výzkumné práce na konkrétním materiálu
KRONIKA	Zprávy o činnosti nejvýznamnějších etnografických institucí našich i zahraničních, zprávy o konferencích, zahraničních kongresech, články jubilejní, nekrology etd.	-----
ZPRÁVY	-----	Populárně psaná sdělení, v nichž se odráží veškerý národopisný ruch v našich zemích, jakož i činnost regionálních institucí a pracovníků
AKTUALITY	-----	Krátké zprávy a sdělení
STRUČNÉ ZPRÁVY	Stručná sdělení z etnografických institucí našich i zahraničních, chystané publikace, stručné referáty o nových knihách a časopisech	-----
KRITIKA a BIBLIOGRAFIE	Kritiky a recenze důležitějších prací, jakož i časopisů našich i zahraničních. Bibliografie jen příležitostně	----- -
LITERATURA	-----	Recenze a referáty o práci našich etnografů, folkloristů, o jednotlivých pracích našich historiků, archeologů a vlastivědných pracovníků, jakož i recenze a zprávy o jednotlivých zahraničních publikacích s praktickým zaměřením
BIBLIOGRAFIE	-----	Průběžně
PŘEKLADY	Jen výjimečně, pouze články zaslané jako rukopis ze zahraničí, resp. přednášky zahraničních badatelů v ČSR	Překlady článků methodicky závažných, hlavně ze sovětské ethnografie a folkloristiky
ČLÁNKY Z PŘÍBUZNÝCH OBORŮ	Jen výjimečně z anthropologie, orientalistiky, archeologie a jiných disciplín, pokud jsou theoreticky neb materiálově závažné pro obor ethnografie a folkloristiky	Články vědecko-populárního rázu z historie, archeologie, linguistiky, literární vědy, právní historie a pod. , pokud odpovídají rázu časopisu

6.2 Československá ethnografie

Československá ethnografie byla založena v roce 1953 Otakarem Nahodilem, podle vzoru sovětského časopisu *Sovětskaja ethnografija*, což je patrné již v samotném názvu.¹⁴⁶ Hlavním vedoucím redaktorem se stal právě Otakar Nahodil, redakční radu tvořili Karel Fojtík, Jaroslav Kramařík, Andrej Melicherčík, Ján Mjartan, Otakar Pertold a Emanuel Baláš. Po celých deset let se redakce časopisu téměř nezměnila. Časopis vycházel čtyřikrát ročně pod záštitou Ústavu ethnografie a folkloristiky při ČSAV.¹⁴⁷

Hlavní poselství a ideovou náplň nastínila redakční rada ihned v úvodním čísle časopisu v souhrnném článku *O programu nového ethnografického časopisu*. Redakce si stanovila jeden z hlavních cílů „vyzbrojiti naše pracovníky v oblasti ethnografie a folkloristiky nejdůležitějšími theoretickými znalostmi. A toto rozvinutí práce v oblasti theoretického bádání bude nesporně, hlavní pákou při odstraňování škodlivých přežitků buržoasní idealistické vědy, především ani historických tendencí, stejně jako vlivu kosmopolitických, nacionalistických a jiných zhoubných idejí“, jak je uvedeno v resoluci II. celostátní ethnografické konference.¹⁴⁸ Obdobně jako u *Českého lidu* je možné v programech schůzí vědecké rady v polovině padesátých let objevit zhodnocení činnosti tohoto ethnografického časopisu: „Československá ethnografie jako jediný vědecký časopis ethnografický v českých zemích plní své poslání dobře, ideová, vědecká i dokumentační stránka časopisu je na výši.“¹⁴⁹

---

¹⁴⁶ Komparace obsahového složení časopisů viz příloha č. 12.5 této práce.

¹⁴⁷ BAHENSKÝ, F. Zpráva o struktuře, s. 556n.

¹⁴⁸ NAHODIL, Otakar. O programu nového ethnografického časopisu. Československá ethnografie. 1953, 1(1), s. 1.

¹⁴⁹ AAVČR. Fond ÚEF. Kart 2. Zápis ze schůze vědecké tady ÚEF ČSAV dne 11. 1. 1955.

Struktura *Československé ethnografie* byla členěna do několika oddílů: Ethnografie Československa, Cizokrajná ethnografie, Teoretické problémy, Otázky metodiky, Recenze, Kronika, Zprávy z terénních výzkumů, Vědecké diskuse. i v tomto rozdělení můžeme vidět silnou inspiraci ve struktuře sovětského časopisu.¹⁵⁰

V oddílu *Ethnografie Československa* se objevovaly především články/studie tematicky orientované převážně na lidovou kulturu, řemesla, architekturu či umění, ale i na studium průmyslových oblastí a kultury horníků. Vedle toho vycházely také studie zabírající se národnostními menšinami. Všechny články korespondovaly s tématy a hlavními úkoly národopisné práce, které byly nastíněny v kapitole o ÚEF.

V porovnání s *Českým lidem* získala v *Československé ethnografii* značný prostor cizokrajná ethnografie zaměřená převážně na mimoevropský prostor, zastoupená Čestmírem Loukotkou studujícím kmeny jihoamerického kontinentu, Ladislavem Holým s jeho příspěvky z Afriky, Milanem Stuchlíkem a jeho poznatky z Nové Guineje, studiem Otakara Pertolda z Cejlonu, Václavem Šolcem, Kamilem Zvelebilem zabývajícím se jihoindickými kmeny a Václavem Markem studujícím společnost Laponců.¹⁵¹

Oddíl *Kronika* přinášel zprávy zejména z různých vědeckých konferencí, o národopisné práci v rámci ČSAV a na univerzitě a o činnosti národopisných muzeí. Zmiňováni však byli také významní národopisní autoři. *Kritika a bibliografie* prezentovala nové ethnografické publikace a dala prostor kritickým recenzím. V hojném počtu byly publikovány

---

¹⁵⁰ Pro srovnání viz příloha č. 12.5.

¹⁵¹ Více například: LOUKOTKA, Čestmír. Indiánské kmeny v severovýchodní Brazílii. *Československá ethnografie*. 1953, 1, s. 183–199. HOLÝ, Ladislav. Získávání a zpracování železa u východoafrických Bantu. *Československá ethnografie*. 1957, 5, s. 273–288, 348–367, 1958, 5, s. 144–162, 271–280, 381–395. PERTOLD, Otakar. Umělecko - řemeslné zpracování kovů na Ceyloně. *Československá ethnografie*. 1953, 1, s. 59–69. ZVELEBIL, Karel. O vývoji některých kmenů jihoindických. *Československá ethnografie*. 1954, 2, s. 58–72. MAREK, Václav. Obydlí a stavby u Laponců. *Československá ethnografie*. 1954, 2, s. 176–199.

recenze zejména prací sovětských badatelů. Na stránkách časopisu byly vydávány také vědecké diskuze, které měly, podle Otakara Nahodila, napomoci pronikání a upevňování marxismu-leninismu do národopisné vědy.¹⁵²

Významnou část příspěvků otištěných v *Československé ethnografii* tvořily studie sovětských badatelů či badatelů ze zemí sovětského bloku. Zejména například příspěvek P. I. Kušnera, který byl otištěn v ruském originále referát známý ze III. celostátní etnografické konference, dále pak L. P. Potapova zabývající se oblastí střední Asie, nebo V. I. Čičerova, jenž nastínil otázky studia eposu národů SSSR.¹⁵³

Československá ethnografie se orientovala především na teoretické a metodologické otázky, které ve výše zmíněném Českém lidu nedostaly takový prostor. Pro srovnání s Českým lidem se v ČE objevují resumé publikovaných článků výhradně v ruském jazyce na rozdíl od Českého lidu, kde se objevovala resumé německojazyčná.¹⁵⁴

Desátým ročníkem v roce 1962 přestala *Československá ethnografie* vycházet, po tom co byla sloučena s Český lidem, který se vrátil zpět do pozice hlavního vědeckého časopisu vydávaného ÚEF ČSAV. Na stránkách posledního ročníku vyšla zpráva redakce, která informovala čtenáře o novém stavu etnografického časopisu: „Vydáním tohoto čísla se uzavírá desátý ročník našeho ústředního národopisného časopisu. Časopis Československá ethnografie splyne počátkem ročníku 1963 s dosavadním Český lidem a vznikne tak nový časopis, který bude vycházet pod tradičním názvem Český lid. Redakce děkuje všem svým

---

¹⁵² NAHODIL, O. O programu nového etnografického časopisu, s. 2–3.

¹⁵³ Více: KUŠNER, P. I., Ethnografické studium současného vesnického způsobu života v SSSR (v ruském originále), Československá ethnografie. 1954, 2, s. 14–25. ČIČEROV, V. I. Otázky studia eposu národů SSSR. Československá ethnografie. 1955, 3, s. 219–235. POTAPOV, L. P. Z dějin kočovnictví ve Střední Asii. Československá ethnografie. 1957, 5, s. 260–272.

¹⁵⁴ VŠETIČKOVÁ, N. Otakar Nahodil a sovětizace národopisu, s. 43.

představitelům a členům redakční rady za obětavou spolupráci, a redakci nového časopisu přeje mnoho úspěchů a zdaru k další činnosti.“¹⁵⁵

Význam tohoto periodika pro národopisce padesátých let nastínila Hana Podešvová, která ve své recenzi o *Československé ethnografii* napsala: „Tento časopis je velkým přínosem pro naši ethnografickou vědu a jeho význam se ještě zvýší, jak napovídá programový úvodní článek. Časopis *Československá ethnografie* si klade skutečně velké úkoly jak šíří, tak hloubkou své tematiky.“¹⁵⁶

Přestože se analýze tematického zaměření ethnografických periodik zabýval již František Bahenský¹⁵⁷, prezentuje následující tabulka tematické zaměření jednotlivých článků otištěných v *Českém lidu* a *Československé ethnografii* dle třídění, které bylo využito pro potřeby disertační práce.

---

¹⁵⁵ Sdělení redakce časopisu *Československá ethnografie*. *Československá ethnografie*. 1962, 10, s. 428.

¹⁵⁶ PODEŠVOVÁ, Hana. *Československá ethnografie*. Radostná země. 1953, 3, s. 93.

¹⁵⁷ František Bahenský ve svých příspěvcích rozlišil články do těchto kategorií: všeobecná část, teorie ethnografie a folkloristiky, ethnografie, folkloristika, cizokrajná ethnografie a příbuzné obory. Více viz: BAHENSKÝ, F. Zpráva o struktuře základních ethnografických a folkloristických, s. 553–564. BAHENSKÝ, F. Ústav pro ethnografii a folkloristiku ve světle své časopisecké produkce, s. 145–149.

Tabulka 4: Tematické rozložení článků publikovaných v Českém lidu a Československé ethnografii

Tematický okruh	Československá ethnografie (1953–1962)	Český lid (1951–1962)
Etnografie dělnictva/hornictva	11	36
Teorie a metodologie oboru, dějiny oboru	21	79
Lidová kultura	45	168
Studium vesnice na cestě k socialismu	0	12
Cizokrajná ethnografie	33	0
Etnografie sovětského prostoru	11	23
Příspěvky sovětských badatelů	9	18
Folkloristika	16	54
Obecná ethnografie	17	109

Z přiložené tabulky lze vysledovat tematické rozdělení jednotlivých příspěvků. Nicméně je nutné podotknout, že do prezentovaného výčtu byly započítány pouze studie a materiálové příspěvky. Tematické dělení bylo rozvrstveno dle stejného klíče, který byl využit pro třídění programatických textů. Dále je nutné podotknout, že všechny zmíněné oblasti se v zásadě navzájem prolínají, proto je nutné toto třídění považovat za subjektivní analýzu autorky disertační práce. Nově vzniklá *Československá ethnografie* byla prezentována ryze jako odborný časopis, který přibližovat zejména teoreticko-metodologické problémy etnografické práce.

Etnografie dělnictva/hornictva obsahuje příspěvky pojednávající především o výsledcích výzkumů prováděných ÚEF ČSAV. Teorie a metodologie oboru neobsahuje materiály věnované striktně metodologii práce, nýbrž také studie představující dějiny ethnografie a folkloristiky. Do

lidové kultury jsou započítány články věnované rozličným aspektům života zejména na vesnici. Zahrnuty jsou především stati zaměřené na studium lidové architektury, řemesel, odívání, stravování aj. Studium vesnice na cestě k socialismu bylo zcela nové téma prezentované etnografickými pracovníky v padesátých letech, zvláště pak studie věnované proměně vesnic pod vlivem vzniku jednotlivých zemědělských družstev. Příspěvky tohoto typu se objevovaly především v *Českém lidu*, jehož ideologickou náplní bylo popularizovat vědu, tudíž oslovit mnohem širší spektrum čtenářů než u *Československé ethnografie*. Na druhou stranu studie věnované čistě mimoevropské etnografii se objevovaly pouze v *Československé ethnografii*. Zastoupeny jsou příspěvky od předních českých etnografů studujících etnická společenství v Jižní Americe, Tichomoří či v Laponsku. Nedílnou součástí obou národopisných periodik byly materiály od sovětských badatelů na jedné straně a články věnované sovětskému prostoru - nejen SSSR, nýbrž také zemím sovětského bloku (Maďarsko, Bulharsko, Rumunsko) Obecná etnografie zahrnuje všechna ostatní pojednání, která jakýmkoliv způsobem nekorespondovala s výše zmíněnými tématy (např. studium náboženství dr. Nahodila).

6.3 Národopisný věstník československý

Národopisný věstník československý prezentoval další oborové periodikum, které mělo v českých zemích dlouholetou tradici. Časopis, který vycházel od roku 1906, byl z politicko-provozních důvodů zastaven, oficiálně však bylo vydávání časopisu zrušeno z finančních důvodů.¹⁵⁸ Časopis vydávala Národopisná společnost československá a během padesátých let vyšla jen dvě čísla třiatřicátého ročníku, a to dvojčíslo v roce 1953 a další v roce 1956. Podle Miroslava Války tuto skutečnost lze připsat neutěšeným rozporům mezi Národopisnou společností

---

¹⁵⁸ PETRÁŇOVÁ, L., BAHENSKÝ, F. Institucionální základna českého, s. 205.

československou a Společností československých národopisců při ČSAV.¹⁵⁹

Důvodů, které vedly ke zrušení tohoto časopisu, však může být více. Podle Otakara Nahodila se „Národopisný věstník československý dosud nemůže plně vymanit z cizích buržoasních tendencí a hlavně z bludného kruhu buržoasního objektivismu.“¹⁶⁰ Jiřina Veselská k tomuto tématu dodala, že „tehdejší Kabinet národopisu ČSAV, nyní Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV začal vydávati novou národopisnou revue Československá ethnografie, již starší časopis musel ustoupiti.“¹⁶¹

V úvodním článku ročníku 1949–1950 byly vytyčeny nové úkoly, které měli členové redakční rady prezentovat. Redakce obrátila svůj zájem zejména na studium lidové kultury, nemalý prostor měl být věnován kultuře dělníku či horníků. Jistý přelom ve vývoji tohoto časopisu lze sledovat v ročníku 1951, když začaly být publikovány stati značně ideologicky ovlivněné, především pak díla Otakara Nahodila, který přiblížil myšlenky představitelů marxismu-leninismu při studiu dějin prvobytné společnosti.¹⁶²

Na pozici vedoucí redaktorky působila Drahomíra Stránská, členy redakční rady tvořili R. Bednárik, A. Melicherčík, V. Pražák, A. Václavík a J. Voráček. Zastavení ústředního periodika Národopisné společnosti československé vyvolalo mezi jejími členy vlnu nevolí, a tak začal vycházet od roku 1959 *Věstník Národopisné společnosti československé*. Hlavním důvodem pro založení nového Věstníku bylo podle redakce to, že „Národopisná společnost nemá žádný časopis, který by napomáhal užšímu styku s jejím členstvem a národopisnými spolupracovníky... Tímto

---

¹⁵⁹ VÁLKA, Miroslav. Národopisný věstník československý jako tisková platforma Národopisné společnosti československé a nástupnických organizací. *Český lid*. 2013, 1(100), s. 112.

¹⁶⁰ NAHODIL, O., KRAMAŘÍK, J. V. Stalin a národopisná věda, s. 97.

¹⁶¹ VESELSKÁ, Jiřina. Bibliografie Národopisného věstníku a dalších periodik Národopisné společnosti československé. Praha 2008, s. 26.

¹⁶² NAHODIL, Otakar. Vývoj klasiků marxismu-leninismu na otázky dějin prvobytné společnosti. *Národopisný věstník*. 1951, 32, s. 1–22.

věstníkem se má vyjít vstříc zvláště národopisným laickým pracovníkům, kteří si zaslouží, aby se jejich činnosti věnovalo více pozornosti a aby tato jejich práce byla lépe organizována a jim usnadňována.“¹⁶³

Vedle toho Společnost národopisců při ČSAV začala roku 1959 vydávat *Zprávy Společnosti československých národopisců*, o dva roky později také ve spolupráci se Slovenskou národopisnou společností při SAV.

Rokem 1962 se Národopisná společnost československá sloučila se Společností československých národopisců do jedné pod jménem Národopisná společnost československá při ČSAV. Tím se sjednotil i tiskový orgán a začal vycházet od roku 1963 Věstník Národopisné společnosti československé při ČSAV a Slovenské národopisné společnosti při SAV. Pod vedením Drahomíry Stránské a Ladislava Holého vycházel dvakrát ročně. To již měl Věstník lepší postavení, jelikož již nevycházela *Československá ethnografie*, která byla sloučena s *Českým lidem*.¹⁶⁴ Mezi autory, kteří v časopise publikovali, řadíme představitele Národopisné společnosti, jmenovitě pak Drahomíra Stránská, Vilém Pražák, Helena Johnová, či Jaroslav Kramařík. Velký důraz byl kladen na regionální přispěvatele, kteří upozorňovali především na činnost národopisných muzeí a archivů. Věstník vycházel v takřikajíc komorním nákladu, kdy jeho výtisky se dostaly pouze ke členům společnosti a jejím spolupracovníkům.¹⁶⁵ Co se týče tematické zaměřenosti příspěvků, obsahoval studie zabývající se problematikou staveb, oděvů nebo zaměstnání. Nacházely se zde také různé rady a návody týkající se terénního výzkumu. Činnost *Národopisného věstníku*

---

¹⁶³ Věstník Národopisné společnosti československé. 1959, 1(1), s. 1.

¹⁶⁴ JOHNOVÁ, Helena. Sedmdesát let národopisného věstníku československého. Český lid. 1976, s. 195.

¹⁶⁵ JOHNOVÁ, H. Sedmdesát let národopisného věstníku, s. 196.

československého byla obnovena v roce 1966 pod vedením Václava Frolce z Katedry etnografie a folkloristiky UJEP v Brně.¹⁶⁶

6.4 Radostná země

Zástupcem mezi regionálními periodiky poslouží Radostná země. Tento časopis vycházející s podtitulem *Čtvrtletník Slezského studijního ústavu a jeho lidových budovatelů* mezi lety 1951 a 1962, čímž vhodně doplňuje sledované období. *Radostnou zemi* vydával čtvrtletně Slezský ústav ČSAV v Opavě.¹⁶⁷ Vznik časopisu sahá k 1. dubnu 1949, kdy byl na SÚ v Opavě ustaven referát pro literární vědu a folkloristiku v čele s Drahomírem Šajtarem, který se spolu s Janem Rohelem, vedoucím referátu pro etnografii nejvíce zasloužil o vznik nového etnografického časopisu.¹⁶⁸

Pozici hlavní redaktorky zastávala v letech 1953 až 1956 a 1959 až 1962 Hana Podešvová, kterou na období 1957–1958 vystřídal Jaroslav Svoboda. Redakční radu časopisu v drobných variacích tvořili J. Bilan, J. Blahut, A. Grobelný, S. Králík, J. Rohel, A. Sivek, B. Sobotík, J. Svoboda a V. Šejvlová. Rokem 1962 vydávání Radostné země z důvodu restrukturalizace ústavu skončilo.¹⁶⁹

Ovšem pohledem Otakara Nahodila byl problém zdaleka jinde: „Radostná země trpí nejasnostmi zásadní linie jak v etnografii, tak i ve folkloristice, jakož i diletantským zpracováním některých jinak závažných problémů.“¹⁷⁰

---

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ GRŮZA, Lukáš. Radostná země a její místo v etnografické publicistice. S anotovanou bibliografií časopisu. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Brno 2010, s. 11.

¹⁶⁸ ŠAJTAR, Drahomír. Nový časopis ústavu – Radostná země. Zprávy SSÚ. duben 1951, 32, s. 1.

¹⁶⁹ Ficek, Viktor. Slezský ústav ČSAV v Opavě 1948–1968. Ostrava 1969, s. 100. GRŮZA, L. Radostná země, s. 15.

¹⁷⁰ NAHODIL, O., KRAMAŘÍK, J. J. V. Stalin a národopisná věda, s. 98.

Vzhledem k tomu, že se jedná o regionální periodikum, vyházely v něm především články a studie věnované oblasti Ostravska, zejména pak příspěvky vycházející z výzkumů Těšínska, Jablunkovska či Frýdlantska. Zaměřením se jednalo zejména o příspěvky z oblasti etnografie a folkloristiky, nicméně nechyběly ani programově a teoreticky zaměřené statě. Značnou část publikací tvořily práce věnované zejména dělnickému a hornickému folkloru z oblasti Ostravska.

7 ZÁKLADNÍ TEORETICKO-METODOLOGICKÉ ASPEKTY ETNOGRAFICKÉ PRÁCE VE 40. a 50. LETECH

„Po únoru 1948 nastoupili do popředí etnografické práce mladí, marxisticky orientovaní vědečtí pracovníci. i nastal v oboru ethnografie zásadní obrat.“ Takto začíná úvodní pasáž dokumentu Organizace vědecké práce ÚEF.¹⁷¹ Prosazování nového směru v československé etnografii se ujali představitelé tzv. marxistického kroužku, kteří se rekrutovali z řad tehdejších studentů FF UK, jimž se hlavním vzorem pro ustavení nového oboru stala sovětská etnografie. Mezi nejvlivnější představitelé lze řadit Otakara Nahodila, Olgu Skalníkovou či Jaroslava Kramaříka.¹⁷² Aby mohli etnografové bádát bez jakýchkoliv omezení, bylo nutné „studovat marxismus-leninismus a jeho pojetí národopisné vědy.“¹⁷³ Do plánu práce byl zařazen požadavek pro pravidelné čtrnáctidenní školení všech pracovníků ústavu, které probíhalo ve třech dílčích oblastech: „A) studium děl klasiků marxismu-leninismu; B) studium spisů sovětských ethnografů a folkloristů; C) studium spisů českých a slovenských ethnografů a folkloristů, popř. diskuze o vlastních pracích pracovníků ústavu.“¹⁷⁴

Významnou úlohu sehrál právě Otakar Nahodil, který začal postupně a rýsovat prosazovat základní kontury nové etnografické vědy. Samotný Nahodil, který díky svému původu a studiu v zahraničí, měl dokonalé předpoklady udat nový směr etnografie, se do čela marxizace

---

¹⁷¹ AAVČR. Fond ÚEF. Kart 2. Organizace vědecké práce Ústavu pro ethnografii a folkloristiku.

¹⁷² Mezi členy patřili B. Barabášová-Filová, L. Baran, H. Dymarová-Podešvová, V. Hasalová, H. Hynková, J. Kramařík, R. Křížková, Z. Mišurec, O. Nahodil, D. Palátová-Cveková, H. Rejchrtová-Laudová, Strejčková, O. Skalníková, Tučný. Ideově blízcí byli také J. Chlíbač, I. Jáchymová-Heroldová, V. Kurzweilová, J. Novák, J. Patera, A. Robek, V. Scheufler, M. Skalník, J. Stočesová, J. Šťastný, J. Šťastná, V. Tůmová, F. Vančík. Dle PETRÁŇOVÁ, L. Lid, národ a český národopis, s. 307.

¹⁷³ NAHODIL, O. Sovětský národopis a jeho pokroková úloha, s. 71.

¹⁷⁴ AAVČR. Fond ÚEF. Kart 2. Návrh plánu ideologické práce Ústavu pro ethnografii a folkloristiku.

oboru postavil po první národopisné konferenci v roce 1949, kde rozdával přítomným etnografům brožuru S. P. Tolstova, kterou sám opatřil předmluvou.

Otakar Nahodil se narodil 1. prosince 1923 v Praze do rodiny kapitána pomocného zdravotnictva a ruské zubní lékařky pocházející z Oděsy.¹⁷⁵ Toto rodinné zázemí, jak sám konstatoval, jej ovlivnilo v následném vztahu k rusofilství.¹⁷⁶ Maturitní zkouškou zakončil v roce 1943 klasické gymnázium v Praze. O dva roky později začal studovat na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kde se věnoval studiu etnografie, dějin náboženství a filozofie u uznávaných profesorů Karla Chotka, Otakara Pertolda a docenta Zdeňka Nejedlého.¹⁷⁷ Na jaře roku 1947 odjel na pětiměsíční studijní pobyt do Bulharska, kde se zajímal převážně o otázky života a kultury bulharského lidu na historicko–filologické fakultě Univerzity Klimenta Ochridského v Sofii, při Sofijském etnografickém muzeu a Akademii věd.¹⁷⁸ Po návratu z Bulharska studoval jeden semestr v Praze, přičemž získal stipendium na další studijní cestu, tentokrát do SSSR. V Sovětském svazu navštěvoval Žďanovovu leningradskou univerzitu. Při studiu v SSSR začal zpracovávat disertační práci s názvem *Ideologické přenesení společenského zřízení do živočišného světa v náboženských představách a přežitcích národů severní Eurasie*¹⁷⁹, v níž zkoumal původ a elementární formy náboženské ideologie. Absolvováním rigorózních zkoušek získal 28. ledna 1949 titul doktora filozofie.¹⁸⁰ V září roku 1950 nastoupil na Filozofickou fakultu, kde vyučoval otázky všeobecné etnografie. Paralelně s tím spolupracoval s oddělením historie

---

¹⁷⁵ VŠETIČKOVÁ, N. Otakar Nahodil a sovětizace národopisu, s. 7.

¹⁷⁶ NAHODIL, Otakar. Totalitní hodnocení totality. Praha 1995, s. 7.

¹⁷⁷ Blíže k navštěvovaným kurzům viz: Archiv Univerzity Karlovy(AUK). Fond Filozofická fakulta UK (FFUK). Katalog posluchačů FF UK: LS 1945: Řádní posluchači M – O inv. č. 237; LS 1945–1946: Řádní posluchači N – P inv. č. 247; LS 1946 Řádní posluchači N – Q inv. č. 257; ZS 1947–1948 Řádní posluchači L – O, inv. č. 281.

¹⁷⁸ AUK. Osobní spis Otakara Nahodila, inv. č. 510.

¹⁷⁹ AUK. Fond FF UK. inv. č. 2390.

¹⁸⁰ AUK. fond FF UK. Seznam rigorózních zkoušek nebo také Osobní spis Otakara Nahodila, inv. č. 510.

Československo-sovětského institutu.¹⁸¹ Jak již bylo zmíněno, do vlivných kruhů etnografie se vyhoupl po první národopisné konferenci a stal se tak jednou z nejdůležitějších osobností československé etnografie. Ve svém profesním životě se věnoval zejména teorii a metodologii oboru (jak je zmíněno níže) či studiu náboženství a dějinám prvobytné společnosti. Koncem března 1963 Nahodil definitivně odešel (byl odejit) z UK.¹⁸²

V etnografických kruzích je právě Otakar Nahodil vnímán velmi rozporuplně. Zářným příkladem poslouží pracovní skupina etnografů, která si kladla po revolučních změnách roku 1989 za cíl zhodnotit vývoj etnografie po roce 1948, jej charakterizovala následovně:

„Patřil totiž k nejlivnějším a nejaktivnějším ideologů, nově se formujícího marxistického metodologického směru našeho oboru[...] Postupem času se stal též iniciátorem a spoluorganizátorem tehdejších zásadních koncepčních i personálních změn v českém národopise: alespoň pokud se týká pražských poměrů.“¹⁸³

Negativní vliv na zkoumané období v jeho činnosti identifikovala také Lýdia Petránová, která jej prezentovala jako „arogantní egomaniakální osobnost, intrikán i evidentní lhář a podvodník. Jeho raketový vzestup do pozice obávaného koryfeje české etnografie padesátých let byl provázen četnými tvrdými střety a aférami.“¹⁸⁴ S ohledem na to, že v rovině osobnostních a charakterních vlastností bylo mezi etnografy mnoho řečeno a disertační práce, byť se věnuje proměnám etnografie, nebude do této problematiky hlouběji zabředávat. Hlavní centrem zájmu pro zpracování této práce byly zejména etnografické texty, proto se následující řádky věnovat převážně textům.

---

¹⁸¹ AAVČR. Fond Československo-sovětský institut. Osobní spis Otakara Nahodila, kar. 6, inv. č. 42, sig. 031.

¹⁸² AUK, Fond FF UK, Osobní spis Otakara Nahodila, inv. č. 510 .

¹⁸³ JIŘÍKOVSKÁ, V. a kol. Příspěvek k vývoji české etnografie a folkloristiky, s. 10.

¹⁸⁴ PETRÁNOVÁ, Lýdia. Vyloučen z KSČ a tím ze všeho, takřka i ze života. Národopisný věstník. 2017, 1(34), s. 22.

Základní vizi a témata nové etnografie představil ve své práci *Sovětský národopis a jeho pokroková úloha* a také *J. V. Stalin a národopisná věda*, v nich nastínil základní vědecké a metodologické úkoly marxistické etnografie. Podle Nahodilovy koncepce lze etnografii charakterizovat jako „samostatnou historickou disciplínu, zabývající se pomocí své specifické metodiky zvláštnostmi kultury a způsobu života jednotlivých ethnických a národních společenství, počínajíc kmenem a končíc socialistickým národem, zkoumající otázky původů a historických vztahů těchto společenství.“¹⁸⁵ Předmětem etnografického výzkumu se stalo etnické společenství v historickém procesu svého utváření a vývoje.

Se snahou vymezit novou obsahovou a metodologickou náplň etnografie, vytyčil Nahodil několik tematických polí, v nichž se měla etnografie pohybovat. Na tomto místě budou stručně přiblíženy základní úkoly, které stály před nově se formující národopisnou vědou. Blíže budou prezentovány v kapitolách následujících.

Jaroslav Kramářik a Otakar Nahodil viděli základní předpoklad pro úspěšné fungování marxistické vědy ve studiu základních děl „klasiků marxismu-leninismu“. Proto se elementárním úkolem všech etnografů, kteří chtěli působit dále ve svém oboru, stalo „ovládnutí marxisticko-leninské metodologie s hluboké a důkladné poznání dialektické metody historického materialismu.“¹⁸⁶ V knihovně každého etnografa tak nesměly chybět: Fridrich Engels: Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu, Fridrich Engels: Podíl práce na polidštění opice, V. I. Lenin: Ekonomický obsah národnictví, Lenin: Kdo jsou přátelé lidu?, V. I. Lenin: Vývoj kapitalismu v Rusku, Stalin: Marxismus a národnostní otázka, Stalin: Národní otázka a leninismus, Stalin: Marxismus a národnostní otázky jazykovědy.¹⁸⁷ Dle Otakara Nahodila se metodologie marxismu-leninismu

---

¹⁸⁵ NAHODIL, O. Za nové pojetí národopisné vědy, s. 55.

¹⁸⁶ NAHODIL, O., KRAMAŘÍK J. Práce J. V. Stalina, s. 16.

¹⁸⁷ NAHODIL, O., KRAMAŘÍK, J. J. V. Stalin a národopisná věda, s. 86.

projevovala v etnografické vědě „svým historismem, to znamená studiem předmětů, událostí a jevů v jejich vzniku, vývoji a zániku souvislosti s konkrétními historickými podmínkami, jež je vytvořily, tedy ve spojitosti se způsobem výroby materiálních statků, vývojem výrobních sil a výrobních vztahů.“¹⁸⁸ S tímto tvrzením lze s Nahodilem souhlasit, většina prací vycházejících v průběhu padesátých let v sobě více či méně obsahovala části věnované historickému vývoji.

Marxisticko-leninská etnografie se úzce vymezovala vůči etnografii „buržoazní“, kterou kritizovala za její teoretickou a metodologickou nejasnost, z čehož vycházela při svém závazku k ustavení jednotné metodologie a teorie, která měla být zformována na základě terminologie vědy sovětské.¹⁸⁹ Lze konstatovat, že v tuto chvíli na národopisném/etnografickém poli propukl boj o názvosloví v oboru. Z počátku fungoval termín národopis jako nadřazený, v průběhu diskusí do popředí pronikl název etnografie. Tento pojem byl užívaný jako „jediný korektní“, inspirovaný sovětskou etnografií. Zároveň se etnografie obsahově vymezila vůči folkloristice, přestože byly vzájemně úzce provázány a mnohdy považovány za synonyma. Otakar Nahodil kladl důraz na oddělení těchto dvou samostatných vědeckých disciplín a jejich předmětu výzkumu. Folkloristika byla definována jako „věda o slovesné lidové tvorbě spadající do oblasti věd literárních“.¹⁹⁰ Na to, jak velký důraz byl kladen na rozdělení těchto dvou disciplín, o to větší sepětí se čekalo od jejich vzájemné spolupráce, jak bude patrné v následujících podkapitolách.

Národopis potažmo etnografie, jako věda zabývající se převážně lidem a jeho kulturou měl významné postavení v utváření kulturní politiky státu. S cílem působit co nejvíce na uvažování lidí ve studovaných

---

¹⁸⁸ NAHODIL, O. Za nové pojetí národopisné vědy, s. 55.

¹⁸⁹ Hodnocení vědy z pohledu etnografů marxistického kroužku viz následující podkapitola.

¹⁹⁰ NAHODIL, O. Za nové pojetí národopisné vědy, s. 57.

oblastech shrnuli Otakar Nahodil a Jaroslav Kramařík ve svém textu o vlivu J. V. Stalina požadavek na národopisnou vědu: „Zapojujeme se plně do služeb výstavby socialismu, a proto si klademe jako hlavní úlohu v oblasti ethnografie Čechů a Slováků prostudovat pomocí široce založené terénní práce současnou kulturu a způsob života našeho lidu jak vesnice, tak i města, podle možnosti zachytit a důsledně historicky vyložit přežitky minulosti a systematicky sledovat grandiosní historický proces v našich dějinách - proces přetváření kultury a způsobu života našeho lidu na cestě k socialismu.“¹⁹¹

Dvě velké změny v zaměření nové vědy identifikovali etnografičtí pracovníci v badatelské sféře české a slovenské ethnografie, kde proklamovali nutnost věnovat nemalý zájem studiu proměn kultury a způsobu života na českých a slovenských vesnicích v údobí budování socialismu. Na druhou stranu měli svou pozornost upřít také do oblastí průmyslových, kde bylo nutné sledovat život a kulturu hornictva, potažmo dělnictva.¹⁹² Další úkol národopisu se ustanovil ve vědeckém zpracování „bohatství“ lidové kultury, jehož základ vycházel ze studia lidového umění v souvislosti s hospodářským a společenským vývojem.

Slovy Jaroslava Kramaříka a Otakara Nahodila měla národopisná věda svými etnografickými materiály a způsobem výzkumu doplňovat vědu historickou a dopomoci odhalit zapomenuté stránky z dějin českého a slovenského lidu.¹⁹³ Svůj badatelský záměr obrátila zejména na kulturu „prvobytné“ společnosti či rozličné aspekty vývoje nejen Čechů a Slováků, nýbrž také národa Slovanů.¹⁹⁴

Závěrem této kapitoly je nasnadě připomenout Nahodilův pohled na tehdejší podmínky, které měla nově se formující ethnografie: „Současná

---

¹⁹¹ NAHODIL, O., KRAMAŘÍK J. J. V. Stalin a národopisná věda, s. 92.

¹⁹² Problematiku dělnictva a vesnice na cestě k socialismu viz podkapitoly č. 7.3 a 7.4 této práce.

¹⁹³ NAHODIL, O., KRAMAŘÍK, J. Práce J. V. Stalina, s. 17.

¹⁹⁴ K otázkám obecné ethnografie viz podkapitola č. 7.4.

národopisná věda má v našem lidově demokratickém řádu takové podmínky k rozvoji, jaké nikdy neměla. Jde jen o to, aby se naši národopisci semkli do jednoho šiku a pod vítězným praporem učení marxismu-leninismu vedli boj za vybudování nové, vlastenecké a skutečně lidové národopisné vědy.“¹⁹⁵ Následující odstavce podhalí, zda tyto předpoklady marxističtí etnografové splnili či nikoliv.

7.1 Folkloristika

Jak je patrné výše, jde ruku v ruce s etnografickým výzkumem také výzkum folkloristický. Jaroslav Kramařík rozdělil poválečný vývoj folkloristiky na předúnorové a poúnorové období, přičemž detailněji specifikoval význam folkloristiky po převratu 1948: „V naší folkloristice pak znamená únor přímo nástup nových sil, boj za marxistické chápání folkloristiky, boj proti přežitým teoriím a názorům vládnoucím často do té doby v tzv. oficiální folkloristice.“¹⁹⁶ Vědecká rada definovala obsahovou náplň folkloristiky ve vztahu k národopisu, jehož byla součástí: „Folkloristika je součástí národopisu, pojem lidu se měnil v průběhu vývoje, samostatnost folkloru jako důsledek formalistické metody, podstatná methodická odlišnost folkloru od literatury. V diskusi bylo zdůrazněno, že předmět bádání ethnografie a folkloristiky je též metody odlišné a že pěstování kulturní historie by velmi prospělo bádání ethnografickému i folkloristickému.“¹⁹⁷

Jaroslav Kramařík vytyčil folkloristice několik stěžejních úkolů: studovat marxismus-leninismus, studovat sovětskou vědu a tvořit v jejich zásadách; bojovat proti všem „teoriím idealistickým“, „kosmopolitickým“ i nacionalistickým; studovat v první řadě to, co vyžadovalo budování socialismu: „pokrokové tradice“ našeho lidu v minulosti, současnou tvorbu

¹⁹⁵ NAHODIL, O., KRAMAŘÍK J. J. V. Stalin a národopisná věda, s. 98.

¹⁹⁶ KRAMAŘÍK, Jaroslav. Česká folkloristika po roce 1945. Český lid. 1953, 3(40), s. 101.

¹⁹⁷ AAVČR. Fond ÚEF. Kart. 2. Zápis ze schůze vědecké tady ÚEF ČSAV dne 17. 1957.

dělnické třídy a družstevníků na vesnici, kteří „bojují za lepší zítřek“, za mír a socialismus; napomáhat badatelům v jejich práci; napomáhat v očišťování buržoasních nánosů do naší národní kultury; organizovat a plánovat folkloristickou práci, aby systematicky byly zvládnuty nejdůležitější úkoly vědy, zpřístupnit archivy badatelům a pomáhat mladým kádrům; vymýtit osobní zájmy skupin a jednotlivců; napomáhat vývoji vědy kritikou a sebekritikou, kritikou otevřenou a věcnou; založit další bádání na spolupráci s ethnografií, historií a literární historií; vytvořit pevnou frontu folkloristů, frontu práce a vzájemné důvěry, frontu bojující za nejkrásnější poslání vědy - sloužit lidu.¹⁹⁸

Sovětská folkloristika, která se stala vzorem folkloristiky československé, ve svém odkazu vycházela z díla Maxima Gorkého. Československá folkloristika se obrátila nejen na tohoto sovětského badatele, nýbrž na dílo Zdeňka Nejedlého a jeho zpracování lidové písně z dob husitských válek a v díle o Bedřichu Smetanovi.¹⁹⁹ Vrcholem folkloristické tradice považovali badatelé období folkloristiky národního obrození zastoupené Pavlem Josefem Šafaříkem, Boženou Němcovou dále pak Zdeňkem Nejedlým a Bedřichem Václavkem. Naproti tomu se folkloristé vymezili proti dílu Jiřího Polívky, kterého považovali za jednoho ze „světových představitelů všeobecné krise buržoasní folkloristiky.“²⁰⁰

Členové folkloristické obce si uvědomovali, nutnost společné práce. Značný přínos v tomto ohledu zajistila folkloristům ČSAV, díky níž získala folkloristika celostátní výzkumné zázemí a mohla se tak naplno věnovat boji proti „idealistickým tendencím“: „Teprve ve svazku nové Československé akademie věd bylo možno sdružit všechny pracovníky ve folkloristice ke společnému boji za překonání dosavadních nedostatků, za překonání zbytků „buržoasních idealistických názorů“, za vybudování

---

¹⁹⁸ KRAMAŘÍK, J. Česká folkloristika po roce 1945, s. 108.

¹⁹⁹ Nové perspektivy československé folkloristiky, Československá ethnografie, 1953, 1, s. 97.

²⁰⁰ Tamtéž.

nové, marxisticko-leninské folkloristiky, hodné dnešní velké doby, pomáhající svým způsobem a svými silami budování socialismu v naší krásné vlasti.²⁰¹

Základní směr, kterým se měla československá folkloristika vydat, udala první celostátní folkloristická konference, která se konala v březnu 1953 v Liblicích pod záštitou Kabinetu pro národopis a Kabinetu pro lidovou píseň ČSAV ve spolupráci s Kabinetem pro národopis Slovenské akademie věd. Důvodem k uspořádání tohoto pracovního setkání byla údajně metodologická a metodická nejasnost v tehdejší folkloristické vědě, což znemožnilo „s úspěchem splnit důležité a odpovědné úkoly, které na ni klade budování socialismu v naší vlasti.“²⁰²

Obdobně jako u etnografické vědy, dostala folkloristika první a stěžejní úkol, a to ovládnout metodologii marxismu-leninismu a hlavní zásadou se stalo obrácení se na zkušenosti folkloristiky sovětské. Na to konto se však musela obrátit do minulosti, a identifikovat základní prvky „buržoasní“ folkloristiky. Nejdůležitější úkol představovalo pro folkloristiku „studium těch skladeb lidové slovesnosti, v nichž se odráží velkolepý proces budování socialistické společnosti a vytváření socialistických národů Čechů a Slováků. Hlavním úkolem pro Kabinet pro národopis a Kabinet pro lidovou píseň bylo na konferenci stanoveno studium dělnického folkloru, zejména v oblasti Kladenska, Ostravska a Rosicko-Oslavanska.“²⁰³

7.2 Kritika staré vědy

Stěžejním úkolem reprezentantů národopisné vědy, před tím, než se mohli naplno věnovat povinnostem novým, bylo kritické zhodnocení dosavadní situace na etnografickém poli. Etnografie se začala úzce

---

²⁰¹ Nové perspektivy československé folkloristiky, s. 97.

²⁰² Resoluce I. celostátní folkloristické konference. Československá ethnografie. 1953, 1, s. 99.

²⁰³ Tamtéž.

vymezovat vůči „buržoazní vědě“, především z období první republiky. Novou generaci badatelů motivovala vidina mnohem lepší a vyzrálejší etnografie inspirující se v SSSR, která se po období krize posune dále dopředu. To však mělo několik zásad, které definovali Nahodil a Kramařík: „Československá etnografie nepostoupí kupředu, nebude-li se ví rozhodností odhalovat, kritisovat a potírat tyto reakční antihistorické tendence. Ethnografie stavějící důsledně na základě marxisticko-leninské methodologie, není snůškou fantasií, jak tomu většinou bývá v ethnografii buržoasní, nýbrž skutečnou vědou.“²⁰⁴

Etnografové se tak věnovali historiografii vědy, jejímž základem bylo nastínit vývoj a počátky jejích oborů. Důraz pak byl kladen na do té doby údajně „opomíjená“ díla předchůdců národopisné vědy Pavla Josefa Šafaříka, jehož považovali marxisté za autora světového významu, který se věnoval otázce vývoje Slovanů, Karla Jaromíra Erbena, „národopisce nevšedního formátu“, Josefa Mánese nebo Boženy Němcové, která „byla nesporně velkým činitelem v otázce československé vzájemnosti“.²⁰⁵ Za vrcholné dílo předválečného období podle zástupců marxistického kroužku bylo považováno dílo Lubora Niederla *Slovanské starožitnosti*, jakožto nástupce P. J. Šafaříka. Tento významný badatel, očima národopisců padesátých let, zakončil „pokrokový“ vývoj vědy. Nahodil argumentoval tím, že na vysokých školách byla udržována pozitivistická tradice, která se promítla také do etnografického studia a údajně „zabzdila rozvoj našeho národopisu a změnila jej v eklektickou buržoasní vědu, orientovanou na francouzskou sociologickou školu. V našem národopise nastala doba krise.“²⁰⁶

Za největší hřích „buržoazní“ etnografie byla marxistickými etnografy považována její politická angažovanost. Otakar Nahodil

---

²⁰⁴ NAHODIL, O., KRAMAŘÍK, J. Práce J. V. Stalina, s. 15.

²⁰⁵ NAHODIL, O. Sovětský národopis a jeho pokroková úloha, s. 67–68.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 70.

s Jaroslavem Kramaříkem charakterizovali národopisnou vědu jako „služku a obhájce kapitalistického řádu“²⁰⁷, která podle nich představovala pouze nástroj pro snadné uplatňování politické ideologie. Tento nešvar se prý projevil především v „zamlčování třídního boje na vesnici, v idealisaci zaostalých hospodářských a sociálních poměrů a hlavně v teorii tak zvané jednotné kultury na naší vesnici, jejímž reprezentantem byl bohatý sedlák.“²⁰⁸

Pozici jakéhosi „obětního beránka“ předválečné etnografie, který neunikl kritice nově se formující národopisné vědy, zastával Karel Chotek²⁰⁹ a jeho „škola silně podbarvená buržoazním nacionalismem“.²¹⁰ Nová generace marxistických etnografů kritizovala Chotkovu školu pro omezenost jejího tématu pouze na český a slovenský lid a jeho kulturu, českou a slovenskou vesnici a hlavně lidové umění. Na druhou stranu v této národopisné škole zdánlivě chyběly otázky obecné etnografie. Další temný bod „buržoazní“ etnografie, který badatelé padesátých let identifikovali, představovalo její nacionalistické zaměření, v čemž se dle úsudku Nahodila a Kramaříka, zdánlivě propojila s politikou, která ji využívala pro politickou praxi v rámci ustavování československého národa. A třetím, posledním znakem, byl chaos v teoretických a metodologických otázkách, ovlivněný „reakčními idejemi kosmopolitismu, antihistorismu a formalismu“.²¹¹ V tomto bodě se projevuje ona provázanost československé etnografie a francouzské sociologické školy. Toto propojení tkvělo, dle Nahodila v tom, že se „buržoazní“ národopisná věda ostře vymezovala proti učení L. H.

---

²⁰⁷ NAHODIL, O. KRAMAŘÍK, J. J. V. Stalin a národopisná věda, s. 81.

²⁰⁸ Tamtéž.

²⁰⁹ Karel Chotek patří mezi nejdůležitější osobnosti vývoje československé etnografie. Ve svém díle přinesl jeden z prvních manuálů národopisné práce Program soupisu národopisného, přičemž stanovené techniky aplikoval na příkladu studia vesnice Široký důl, z čehož vznikla stejnojmenná monografie. Z Chotkovy tvorby rovněž stojí za zmínku především Lidová kultura a kroje v Československu či Moravské Slovensko, na němž se spolupodílel Lubor Niederle, zakladatel české národopisné vědy.

²¹⁰ NAHODIL, O. Sovětský národopis a jeho pokroková úloha, s. 70.

²¹¹ Tamtéž, s. 82n.

Morgana a Fridricha Engelse o dějinách „prvobytné“ společnosti, klíčová díla, z nichž vycházelo etnografické učení padesátých let.²¹²

Karel Chotek však nebyl sám, koho představitelé marxistické etnografie kritizovali. Další osobností, která se stala terčem kritiky, byl brněnský profesor Antonín Václavík, žák a blízký spolupracovník zmiňovaného Karla Chotka. Antonínu Václavíkovi byl marxistickými etnografy vytýkán jeho přístup k migračním teoriím, které spojoval „s teoriemi současné hluboce reakční buržoasně-klerikální školy vídeňské, takzvané školy kulturních okruhů, školy kulturně historické, založené na reakčních ideách Fr. Ratzela, Fr. Graebnera, Leo Frobenia, P. Šebesty aj.“²¹³ Antonín Václavík se údajně řídil směrnicemi sociologické školy, která se snažila vyvrátit Morgana a Engelse, k čemuž prý využívala manipulování historické skutečnosti. Tato škola se snažila pomocí svých „kulturních okruhů“ „dokázat věčnost soukromého vlastnictví, vykořisťování, tříd, státu vykořisťovatelů, patriarchálních institucí a monotheismu.“²¹⁴ Pohledem Nahodila a Kramaříka přešel. Václavík od této školy především „migrační theorii v jejím nejhlubším ražení.“²¹⁵

Antonín Václavík však s přístupem obou zmiňovaných nesouhlasil a výrazně se ohradil proti tomuto nařčení ve svém *Příspěvku k diskusi o některých otázkách naší ethnografie*. V něm usoudil, že závažný nedostatek této kritiky byl v tom, že nebyly vytčeny také její klady, že se tak nestalo na základě celé jeho práce a v souvislosti s komplexním studiem etnografické činnosti první republiky.²¹⁶ Svě činy byl nucen obhajovat také před účastníky druhé celostátní národopisné konference, na níž svůj přístup v etnografii odůvodnil neznalostí principu marxismu-leninismu. Jak pozoruhodně poznamenal Richard Jeřábek, nespočívala

---

²¹² NAHODIL, O. Sovětský národopis a jeho pokroková úloha, s. 82n.

²¹³ NAHODIL, O., KRAMAŘÍK, J. Práce J. V. Stalina, s. 14.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ NAHODIL, O., KRAMAŘÍK, J. Práce J. V. Stalina, s. 77. JEŘÁBEK, R. Antonín Václavík a (sebe)kritika, s. 217.

Václavíkova osobní tragedie v tom, že neovládal a tudíž ani neuplatňoval dialektický a historický materialismus ve své pedagogické a vědecké činnosti, nýbrž že se z tohoto hříchu kál před tváří vědy v důsledku neomalených útoků věkově tehdy i odborně nerovných, leč mocných soků.²¹⁷

Trilogii „černých ovcí“ předválečné etnografické vědy uzavřel Václav Davídek, v jehož díle identifikovali marxističtí etnografové silné „Pekařovské tendence.“ Tyto myšlenky se do Davídkova díla odrazily jeho zdánlivým postojem proti materialistickému pojetí dějin, přičemž se prý snažil „vyvrátit“ marxismus tím, že fakt zániku jistých památek materiální kultury a přetrvání jistých přežitků v ideologii lidí vyhrotil v prioritu ducha nad hmotou. Povahu Nahodilova a Kramaříkova vnímání činnosti Václava Davídka poslouží výňatek z brožury J. V. Stalin, v němž autoři (byť pouze symboly) poukazovali na neuspokojivý obsah Davídkových studií: „Základním činitelem od nejstarších dob zůstává péče o uchování života rodu [...] Boj o holý život biologického (!) společenství národa, sjednoceného kulturní vůlí (!!), táhne zřetelně celou národní minulostí půldruhého tisíciletí od pravěku proniknuvších družin (?), dále sjednocováním lidu v národ proti cizím vlivům.“²¹⁸ Již z tohoto jednoho odstavce je patrné, proč se stal Davídek terčem marxistické kritiky. V jeho definicích chyběl důraz na výrobní síly a výrobní vztahy, tak jako materialistické pojetí dějin a kultury, které bylo pro marxistické etnografy jediné správné. Což lze doložit následujícím citátem: „Jak nás učí soudruh Stalin, marxisticko-leninské pojetí historického vývoje se ve své podstatě liší od buržoasní vědy především tím, že zachycuje vývoj výrobních sil a výrobních vztahů lidí, že obrací svou pozornost nejen k vynikajícím historickým osobnostem, nýbrž že se obrací k dějinám pracujících mas,

---

²¹⁶ VÁCLAVÍK, A. Příspěvek k diskusi o některých otázkách naší ethnografie, s. 141.

²¹⁷ JEŘÁBEK, R. Antonín Václavík a (sebe)kritika, s. 218.

²¹⁸ NAHODIL, O., KRAMAŘÍK, J. J. V. Stalin a národopisná věda, s. 78. DAVÍDEK, Václav. Proměny lidové kultury české. Český lid. 1946, 2(33), s. 21.

k dějinám národů. V tomto širokém rámci důsledně vědeckého materialistického pojetí historického procesu připadá cenné místo též etnografickému bádání.²¹⁹

Vzájemné osočování a napadání provázelo nejen vývoj etnografické vědy v padesátých letech. V celkovém společenském kontextu probíhal v padesátých letech hon na nepohodlné protirežimní osobnosti, který se promítl také do etnografie, a na svůj ideový původ doplatily výše zmíněné osobnosti, které musely z vědeckého světa odejít.

7.3 Dělnictvo

Po únorovém převratu v roce 1948, kdy se do vládnoucí pozice dostala komunistická strana, začalo postupné pronikání marxisticko-leninské ideologie do všech sfér společenského života. V perspektivním plánu systematických výzkumů, který sestavila vědecká rada ÚEF stál na „předním místě výzkum průmyslových oblastí a studium způsobu života a kultury proletariátu.“²²⁰ Pro marxisticko-leninský národopis, jenž se obracel ke studiu života a kultury dělnictva jako k nezbytné součásti celkového obrazu kultury lidových vrstev národa, představoval horník příznačného reprezentanta té složky dělnické třídy, která se velmi významně podílela na „pokrokových tradicích“ dělnictva.²²¹ Přední osobností, dá se říci nestorkou dělnické etnografie, byla Olga Skalníková, která se problematice dělnictva (vedle metodologie výzkumu) věnovala takřka celou etnografickou kariéru.

Olga Skalníková se narodila 11. května 1922 v Praze. Její akademická cesta započala v roce 1947 nástupem na obor filosofie a estetika na FF UK v Praze, na němž se vzdělávala pod vedením Václava Husy a Karla Chotka. Své studium zakončila v roce 1952, kdy

²¹⁹ NAHODIL, O., KRAMAŘÍK, J. J. V. Stalin a národopisná věda, s. 89.

²²⁰ AAVČR. Fond ÚEF. kart 2. Perspektivní plán vědeckého rozvoje do roku 1960.

²²¹ SKALNÍKOVÁ, Olga. Národopis a hornictví. Český lid. 1960, 1(47), s. 1.

obhájila rigorózní práci s názvem *Život a sociální poměry horníků na Příbramsku v druhé polovině 19. století*.²²² Prací *Národopisný obraz Kladenských horníků koncem 19. a 20. století* získala titul kandidát věd.²²³

Již v roce 1951 získala místo vedoucí redaktorky v *Českém lidu*, pod jejímž vedením se oborový časopis proměnil dle obrazu tehdejší politické ideologie, což sama deklarovala v prvním čísle, které vyšlo pod jejím vedením.²²⁴ Svou vědeckou kariéru však rozvíjela nejprve na Kabinetu pro národopis ČSAV a se vznikem Ústavu pro etnografii a folkloristiku také v něm. V letech 1953–1963 stála v čele Oddělení současnosti.²²⁵ Na Ústavu pro etnografii a folkloristiku setrvala až do roku 1976, kdy po svém odchodu do důchodu přešla do sféry muzejnictví. Kromě studia dělnických tříd současného života v českém prostředí, podnikla také některé zahraniční studijní cesty např. do Ghany, Libanonu, Guineje, Rumunska.²²⁶ Lýdia Petráňová o Olze Skalníkové napsala, že „v určitých aspektech to byla právě ona, kdo koncepčními i manažerskými schopnostmi vývoj oboru utvářel.“²²⁷ Tvrzení je to naprosto oprávněné, s ohledem na to, že Olga Skalníková stála spolu s Nahodilem a Kramaříkem v čele tzv. marxistického kroužku.

Do popředí vědeckého zájmu, v němž bychom si mohli původně představit tradičního dělníka, se dostali zejména horníci a hutníci a jejich každodenní kultura. Volba této specifické skupiny pracujících nebyla zcela náhodná s ohledem na to, jak se v této době Československo orientovalo po vzoru SSSR především na rozvoj těžkého průmyslu a hornictví.²²⁸

---

²²² MORAVCOVÁ, Mirjam. In memoriam PhDr. Olgy Skalníkové (11. 5. 1922–1. 3. 2012). *Lidé města*. 2012, 1, s. 162.

²²³ MORAVCOVÁ, Mirjam, PhDr. Olga Skalníková, CSc. jubílující (online). *Lidé města*. 2003. Dostupné z: [http://www.lidemesta.cz/archiv/cisla/5-2003-10/phdr.-olga-skalnikova,-csc.-%E2%80%93jubilujici-\(praha,-11.-kvetna-1922\).html](http://www.lidemesta.cz/archiv/cisla/5-2003-10/phdr.-olga-skalnikova,-csc.-%E2%80%93jubilujici-(praha,-11.-kvetna-1922).html) (12. 11. 2018)

²²⁴ Viz kapitola č. 6.1 této práce.

²²⁵ MORAVCOVÁ, M. In memoriam PhDr. Olgy Skalníkové, s. 161.

²²⁶ Tamtéž, s. 164n.

²²⁷ PETRÁŇOVÁ, Lýdia. Zemřela Olga Skalníková. *Český lid*. 2012, 2(99), s. 33.

²²⁸ KANDERT, Josef. SCHEFFEL, David. Politika a kultura v české etnografii. In: HOLUBOVÁ, Markéta, PETRÁŇOVÁ, Lýdia, WOITSCH, Jiří (eds.). *Česká etnologie 2000*. Praha, vila Lanna 25.–26. října 2000. Praha 2002, s. 215.

Předmět výzkumu kultury horníků v sobě ukrýval studium způsobu života a kultury horníků, jejich oděvu, obydlí, jídla, výrobních nástrojů, studium života ve společnosti a v rodině a jiné.²²⁹ Úkolem etnografů bylo „soustředit se na prozkoumání způsobu života horníků, shromáždit doklady o tom, jak žili, pracovali a tvořili, jak se podíleli na národním životě v minulosti i přítomnosti, jaký byl jejich přínos našemu kulturnímu životu. Vysledovat pokrokové tradice, ve kterých jsou kořeny jejich uvědomělého postoje v třídním boji.“²³⁰ V rámci studia dělnické třídy však nesměli badatelé opomenout „život drobného řemeslnictva a živnostnictva i za kapitalismu se proletarisující pracující inteligence.“²³¹

Československá etnografická obec se v tomto ohledu rozdělila na několik skupin dle geografických oblastí, které se věnovaly práci v terénu. Pracovníci ÚEF v Praze²³² se zabírali studiem hornické kultury na Kladensku, brněnská pobočka působila na Rosickou-Oslavansku, Národopisný ústav SAV se zaměřil na oblast kolem Žakárovců a Slezský studijní ústav soustředil svou pozornost do okolí Ostravy. Orientační terénní výzkumy započaly již v roce 1949 marxistickým kroužkem studentů národopisu filosofické fakulty Univerzity Karlovy při příležitosti oslav 700 let československého hornictví.²³³

Jedna z prvních lokalit, kam etnografové soustředili svou pozornost, bylo Kladensko. Celý výzkum zahájili v červenci 1953, během kterého probíhalo pilotní šetření pod vedením hlavní řešitelky projektu Olgy Skalníkové ve spolupráci s Ivou Heroldovou a dalšími dvěma externími spolupracovníky Jaroslavem Paterou a Věrou Hasalovou, ve

---

²²⁹ VŠETIČKOVÁ, Nela. Otakar Nahodil a sovětizace národopisu, s. 31.

²³⁰ SKALNÍKOVÁ, Olga. K otázce a studiu kultury a způsobu života českých a slovenských horníků. Československá ethnografie. 1953, 2(1), s. 155–156.

²³¹ AAVČR. Fond ÚEF. Kart 2. Organisaace vědecké práce ÚEF.

²³² Výzkum způsobu života a kultury dělnické třídy patřilo mezi jeden z hlavních dlouhodobých cílů tohoto pracoviště. Viz tabulka č. 1 a 2.

²³³ SKALNÍKOVÁ, Olga a kol. Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti. Praha 1959, s. 7.

středočeské obci Brandýsek.²³⁴ Získané informace, zkušenosti a podněty z tohoto pilotního výzkumu využili etnografové pro sestavení základního designu dalšího šetření. Časově se zaměřovali na období od konce devatenáctého století do první světové války. Autoři výběr časového horizontu zdůvodnili tím, že nejen, že to bylo období značně důležité pro dějiny československého lidu, primárně však bylo možné zachytit vzpomínky mnoho pamětníků.²³⁵ S ohledem na věk jejich cílové skupiny lze toto vysvětlení považovat za opodstatněné a ocenit výběr zkoumané skupiny obyvatel.

Samotná realizace výzkumu probíhala ve dvou sekcích - folkloristické a etnografické, skupina folkloristická shromažďovala lidovou slovesnost, skupina historicko-etnografická zkoumala okolí středočeské obce Brandýsek. Pro každého pracovníka byl zajištěn úvodní vzdělávací seminář, v němž se seznámili s metodologií výzkumu. Jiří Horák a Karel Plicka připravili folkloristický dotazník, Olga Skalníková dotazník národopisný, podle něhož byly studovány jednotlivé aspekty každodenní kultury dělníků.²³⁶ Primárním cílem tohoto výzkumu bylo „ukázat, jak se vytvářel život českého dělnictva v minulosti, odkud pramenily ty nové rysy, kterými dělnictvo obohatilo národní kulturu. Chtěli jsme tak přispět dílčí studií z jedné průmyslové oblasti k naplnění úkolu, který stojí před naší etnografií, vytvořit pravdivý obraz o životě všeho pracujícího lidu.“²³⁷

Legitimitu účelového výběru této zkoumané skupiny obyvatel a dělnické lokality popsala Olga Skalníková následovně: „Vybrali jsme horníky jako representanty dělnické třídy na Kladensku nejen proto, že byli početně převládající složkou obyvatelstva v období, které jsme

---

²³⁴ Výzkumu na Kladensku se kromě O. Skalníkové zúčastnili také V. Scheufler, E. Baláš, V. Klíma, J. Šťastný, A. Robek.

²³⁵ SKALNÍKOVÁ, Olga. Národopisný výzkum kladenské průmyslové oblasti. Český lid. 1953, 5(40), s. 234.

²³⁶ AAVČR. Fond ÚEF. Kart. 2. Zápis ze schůze vědecké rady Kabinetu pro národopis a Kabinetu pro lidovou píseň ze dne 15. 4. 1953. i. č. 11. SKALNÍKOVÁ, Olga. Výzkum průmyslových oblastí, Český lid, 1953, 4(40), s. 192.

studovali, ale že byli i vedoucí složkou v dělnickém hnutí Kladenska. Hutníky jsme nestudovali jako samostatnou kategorii vzhledem k tomu, že jejich způsob života se valně nelišil od života horníků.²³⁸

Během výzkumu z počátku padesátých let byly sumarizovány informace zejména o bydlení, odívání, stravě, o rodinných a společenských vztazích či o kulturním životě horníků. Metodologicky vycházel celý projekt z monografického studia rodin. Základní koncept byl postaven převážně na dotazníkovém šetření provedeném ve 150 rodinách žijících v kladenském revíru. Badatelé se však neomezili pouze na tuto metodu výzkumu, poněvadž své získané poznatky doplnili především v Státním ústředním archivu či Archivu města Kladna. Dále pro získání doplňkových informací využili zejména dělnické časopisy *Svoboda* a *Na Zdar*. Způsobem, jakým etnografové prováděli svou terénní práci, v zásadě splnili jeden z úkolů, které jim stanovil Otakar Nahodil, a to, že dle vlastních slov: „Na základě publikovaných sovětských zkušeností a po vlastních loňských terénních výzkumech, pokusili jsme se o způsob etnografického výzkumu, nikoli jen tematicky, ale monograficky v jednotlivých rodinách.“²³⁹

Významnou část sebraného materiálu tvořil materiál folkloristický. Folkloristická část řešitelského týmu, zastoupena pracovníky Kabinetu pro lidovou píseň ČSAV, se věnovala sběru a rozboru lidových písní a lidové slovesnosti průmyslových oblastí. Studovanou oblast lze rozdělit do několika tematických okruhů. Významnou část výzkumného materiálu tvořily zápisy písňového dělnického repertoáru, záznamy prozaických textů a hornického humoru. V seznamu shromážděných zdrojů nechyběly ani podklady k dějinám sborového zpěvu na Kladensku a o lidové

---

²³⁷ SKALNÍKOVÁ, O. a kol. Kladensko, s. 10.

²³⁸ Tamtéž, s. 9.

²³⁹ SKALNÍKOVÁ, Olga. Zpráva o etnografickém a folkloristickém výzkumu na Kladensku. Český lid. 1954, 5(41), s. 285. Důležitost monografického studia rodin byla diskutována také

instrumentální hudbě. Zmíněné prameny byly získávány několika způsoby. Záznamy písní byly pořizovány ručně se stručnými doprovodnými údaji o zpěvácích, pro zpracování jednotlivých písňových nápěvů byl využit magnetofon a následně všechny sebrané informace přepsány a připraveny pro další zpracování. Materiál k tématům hudební folkloristiky čerpali jednotliví výzkumníci z rozhovorů s informátory a archivních pramenů.²⁴⁰ Jiří Horák neopomněl zdůraznit, že „sběratelé s radostí zaznamenali, že nové písně masové, revoluční i budovatelské, jsou oblíbeny zejména v kruzích mládeže a naši pracovníci zejména také pátrali po oblastech nových písní sovětských v kruzích našeho dělnictva a hornictva.“²⁴¹ Opět se setkáváme s tvrzením, že členové vědeckého kolektivu věnují část své pozornosti sovětskému odkazu.

Na tomto místě se nabízí otázka, proč vlastně byla oblast kladenského uhelného revíru zvolena jako první lokalitou, v níž byl prováděn soustavný terénní výzkum. Kladensku byla dána přednost před ostatními průmyslovými kraji zejména pro to, že se na jeho území nacházelo národnostně jednotné prostředí, a tak mohly být studovány specifické oblasti dělnického života. Výběr této lokality tak nebyl zcela nahodilý, zejména s ohledem na poválečné dosídlení příhraničních oblastí a proměny rázu krajiny i života zdejších obyvatel. Z rozsáhlého terénního šetření na Kladensku vzniklo nespočet studií publikovaných v ČL či ČE, nicméně největším publikačním počinem zdá se být kolektivní monografie *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti* pod vedením Olgy Skalníkové.

První část knihy je věnována obrazu života kladenských horníků koncem devatenáctého a na počátku dvacátého století. Olga Skalníková

---

např. na schůzi vědecké rady Ústavu pro etnografii a folkloristiku dne 15. 6. 1954. AAVČR, Fond ÚEF. Kart, 2. Zápis ze schůze vědecké tady ÚEF ČSAV dne 15.6.1954.

²⁴⁰ SKALNÍKOVÁ, O. Zpráva o etnografickém a folkloristickém výzkumu, s. 285.

²⁴¹ HORÁK, Jiří. Předběžná zpráva o průzkumu Kabinetu pro lidovou píseň na Kladensku, Český lid, 1953, 5(40), s. 235.

se zaměřila na jednotlivé aspekty života, od staveb a bydlení, oblečení, stravu a rodinný život. Ve svém příspěvku přiblížila význam oblasti Kladenska pro dobu současnou i nedávno minulou: „Kladensko zaujímá v dějinách našeho dělnického hnutí významné místo. Kladenští horníci a hutníci vytvořili z kladenského revíru pevnost, která se tyčila v boji proti kapitalismu. Jejich hrdinství, obětavost a neústupnost vynesly jejich městu čestný název Rudé Kladno.“²⁴²

V textu Olgy Skalníkové lze vysledovat pasáže, které korespondovaly s terminologií marxisticko-leninské ideologie. Jako např. neopomenuté vykořisťování nadřazenou společenskou třídou: „Společně řízené vykořisťování horníků dosáhlo v sedmdesátých letech takového stupně, že horníci dosud neorganizovaní se rozhodli v roce 1871 vstoupit do stávk. Stávka byla spojenými silami kartelu potlačena.“²⁴³ Důležitý aspekt vývoje kladenských horníků spojený s údajným vykořisťováním identifikovala v tom, že „mezi horníky a dělníky na Kladensku byli již v tomto období jednotlivci, kteří pracovali v dělnickém hnutí a kteří si uvědomovali, že neomezenost vykořisťování dělníků a neúspěch jejich odporu a stávek je způsobována neuvědomělostí a neorganizovaností jejich řad.“²⁴⁴

Folklorista Jaromír Jech přispěl do publikace kapitolou o lidovém vyprávění na Kladensku, v němž rozebral základní druhy povídek, pohádek a vyprávění u kladenských horníků. Svou studii rozdělil na několik částí. V úvodních stranách představil metodologická východiska folkloristické práce na Kladensku, poté se přesunul k vylíčení jednotlivých skupin lidového vyprávění. Povídky roztřídil do několika tematických skupin: povídky s dělnickou tematikou, povídky s mimodělnickou tematikou, vztah prozaického folkloru dělnického k prozaickému folkloru

---

²⁴² SKALNÍKOVÁ, O. a kol. Kladensko, s. 11.

²⁴³ Tamtéž, s. 16

²⁴⁴ Tamtéž, s. 8.

tradičnímu, rozlišení prozaických látek (látky místní, národní, mezinárodní), specifičnost kladenských povídek. Poté se věnoval jazykovému složení povídek Kladenska a jejich předávání.²⁴⁵

Ve své kapitole neopomenul autor zdůraznit, že také folkloristé nezapomínali na sovětskou vědu a její důležitou roli „učitelky“ nejen v teorii a metodologii práce. Výzkumníci údajně využívali nástroje, které „proklamovali ruští a sovětští badatelé ve svých průkopnických pracích a obdobnou metodou postupují též četní badatelé na Západě i při studiu folkloru tradičního.“²⁴⁶ Metodologicky vycházeli folkloristé z dřívějších folkloristických sbírek. Výzkum probíhal v několika fázích. V letech 1953–1955 byl realizován terénní sběr v jednotlivých vesnicích Kladenska, od roku 1956 začaly být výzkumy pouze doplňovány o chybějící informace a obce. Kromě toho již začalo postupné zpracovávání sebraného materiálu. Hlavní pozornost folkloristů se soustředila na „výsek lidových vyprávění, který sice v celkovém repertoáru jednotlivých kladenských vypravěčů nemusí být ještě největší, ale vždy v něm představuje část nejtypičtější: na dělnický prozaický folklor, tj. na ty lidové povídky, v nichž se odráží život kladenských dělníků, zvláště havířů.“²⁴⁷ Výsledkem folkloristického výzkumného snažení na Kladensku bylo bezmála 2000 vyprávění.²⁴⁸ Komplexní výzkum dané oblasti byl prováděn v koordinaci pracovníků z Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Ústavu pro jazyk český ČSAV, Ústřední dům lidové tvořivosti a další externí spolupracovníci.²⁴⁹

Hornickému humoru se v této kolektivní monografii věnoval Josef Spilka. Do svého výčtu humorných vyprávění zařadil zejména ta, která

---

²⁴⁵ SKALNÍKOVÁ, O. a kol. Kladensko, s. 85–163.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 87.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 98.

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ ÚEF reprezentovali Anna Janoušková, Jaromír Jech, Stanislav Petira, Dagmar Rychnová, Josef Spilka, Eva Vrabcová, z univerzity se zúčastnil Antonín Robek, ÚJČ Petr Jančák,

odrážela horníkovu práci či prezentovala způsob života horníků. Svou kapitolu doplnil o antologii lidového vyprávění, v níž představil tři skupiny dělnického/hornického folkloru: humorná vyprávění, druhá vyprávění ze života, která však nejsou založena na humorném kontextu a třetí pověsti a pohádky.²⁵⁰ Přestože, jak poznamenal Spilka, byly kladenské povídky na mnohem nižší prozaické úrovni, vynikaly „vysokou měrou ideovosti a s tím souvisící důležitou společenskou úlohou, kterou tyto povídky měly v období bojů dělnické třídy za sociální spravedlnost. V tom tkví také největší význam těchto vypravování.“²⁵¹

Vladimír Karbusický poskytl do publikace kapitolu věnující se dělnické písni. Celý výzkum probíhal formou sběratelské činnosti v oblasti kladenské uhelné pánve. Organizovaný sběr písní započal v roce 1953, kdy byla na konferenci národopisců v Liblicích definitivně i teoreticky deklarována nutnost souhrnného studia života dělnické třídy jako integrální součásti národa.²⁵²

Opět je nutné poukázat na metodologické postupy badatelů, kteří studovali lidovou píseň. Dělnickou píseň však nezkoumali pouze z nápěvů, nýbrž také z archivních materiálů, rukopisných zpěvníků, zápisů dřívějších sběratelů i zájemců atd. Z tištěných materiálů využívali kramářské tisky, kalendáře a písně otištěné v časopise Omladina, jenž vycházel na Kladně v letech 1891–1893, v Kladenském horníku a hutníku 1892–1894. Kromě toho vycházely mnohé písně kladenských autorů i v ostatním dělnickém tisku. Četný materiál se nacházel také ve Státním ústředním archivu a v Okresním archivu v Kladně. Písňový materiál rozdělil Karbusický do několika oblastí: náboženské a stavovské hornické písně na Kladensku, Písně různého původu zapsané mezi horníky,

---

Slavomír Utěšený, Jaroslav Voráč, ÚDLV Dagmar Palátová, externisté Marie Racková a Vladislav Stanovský.

²⁵⁰ SKALNÍKOVÁ, O. a kol. Kladensko, s. 205.

²⁵¹ Tamtéž, s. 210.

dělnické písně folklorního typu, socialistické písně v repertoáru kladenského dělnictva a jejich vliv na třídní uvědomování, kladenská dělnická píseň od první světové války po současnost.²⁵³ Bohumír Nušl se zajímal o hornické hudby na Kladensku. Dle Nušla kromě jiného bylo postavení horníků, kteří v těchto muzikách působili, společensky výhodnější.²⁵⁴

Textovou část zakončila Irena Janáčková s *Lidovou tradicí a uměleckou tvorbou v kladenské písni*. Autorka vycházela ze sběrů, které na Kladensku probíhaly v letech 1953–1956. Výzkum realizovaly dvoučlenné týmy, z nich jeden výzkumník zapisoval nápěvy, druhý text v lidovém podání.²⁵⁵ Pro výzkum byl využit také magnetofon, na který se nahrávaly některé písně.²⁵⁶

Autoři publikace věnované Kladensku si uvědomovali nutnost studia kultury v průmyslové oblasti: „Venkovský lid, dříve jediný předmět národopisného studia, ustupuje ve vyspělých kapitalistických zemích i v zemích budujících socialismus nejen svou početností, ale s postupující nivelisací se mění nebo stírají zvláštnosti v jeho způsobu života. Dělnictvo naopak se stává nejen početně převažující vrstvou, ale v urbanisovaném prostředí i nejvýraznějším představitelem lidového elementu.“²⁵⁷ Etnografové tedy považovali studium dělnického prostředí a rozvoj městské etnografie za nezbytnost.

---

²⁵² Viz kapitola č. 4 o národopisných konferencích. Viz příloha č. 12.4 resoluce z národopisné konference.

²⁵³ SKALNÍKOVÁ, O. a kol. Kladensko, s. 283–446.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 447–486.

²⁵⁵ Výzkumný tým tvořily dvojice ve složení Bohumír Nušl a Dagmar Palátová, Bohumír Nušl a Dagmar Rychnová, Vladimír Scheufler a Dagmar Palátová, Irena Janáčková a Dagmar Palátová, Vratislav Vycpálek a Zdeňka Vaňorná, Jaroslav Markl a Dagmar Palátová, Miroslav Pelikána Josef Spilka, Bohumír Nušl a Josef Spilka.

²⁵⁶ Celkem bylo navštíveno 145 zpěváků, zapsáno 1024 písní nedělnických a 173 dělnických, tedy celkem na 1200 písní. Z celkového počtu 145 zpěváků představovalo 74 žen a 71 mužů. Nejstaršími zpěvačkami byly dvě ženy ve stáří přes 90 let. Nejvíce zpěváků se pohybovalo ve věku 75 až 79 let (12 mužů a 9 žen), významnější účast zpěváků byl také ve věku od 55 do 59 let: 10 žen a 11 mužů, ve věku od 40 do 49 let již jen 13 žen a 6 mužů. Z mladších než 40 let byli pouze dva 31letí zpěváci. SKALNÍKOVÁ, O. a kol. Kladensko, s. 487.

²⁵⁷ SKALNÍKOVÁ, O. a kol. Kladensko, s. 584.

Rovněž při zpracovávání sebraného materiálu z Kladenska se marxističtí etnografové vymezili vůči postojům „buržoazní“ vědy, která „nehledá v životě dělnictva to, co nového přináší do života národa, ale soustřeďuje se na netypické přežitky (např. nábožnost dělníků), které pak zkreslují pravdivý pohled na život a kulturu dělnictva. U nás a v jiných socialistických zemích se přikročilo ke studiu života a kultury dělnictva s cílem získat pro celkový obraz národní kultury přehled o podílu, který má nejpokrokovější a u nás i početně nejsilnější složka národa.“²⁵⁸ Studium života dělnictva bylo prvním úkolem, doplňujícím mezeru, vzniklou dřívějším nezájmem. Důležitost tématu dělnictva a její propojenosti s politikou a ideologií neopomněli zdůraznit ani etnografové v jednom z největších publikačních počínů doby: „Je však nutno zdůraznit - a to je specifikum vývoje bádání v tomto oboru u nás, že této problematice se uchopili mladí, marxisticky orientovaní pracovníci především jako otázky politické a aktuální v současném ideologickém boji.“²⁵⁹

Monografii věnovanou studiu dělnické kultury na Kladensku lze bez ostychu považovat za jednu z nejdůležitějších publikací vzniknuvších na základě empirického výzkumu v padesátých letech. i přes to se mezi etnografy našli tací, kteří měli vůči monografii jisté výhrady. Antonín Robek soudil, že Olga Skalníková nesplnila výzkumné úkoly, které si z počátku svých výzkumů stanovila. Argumentoval tím, že „práce Olgy Skalníkové je pod vlivem starých methodických přístupů a je na mnoha místech nehistorická a nepřesná. Není, jak uvádí autorka, pramenem, ale výčtem nedokumentovaných myšlenek a soudů spolu s torzy materiálu archivního, novinového a ústního. Je nám svědectvím, že bez teoretického rozpracování nelze pracovat s novým materiálem, tím méně starými metodami. V práci se autorka sice o nové pojetí pokouší, ale nové

---

²⁵⁸ SKALNÍKOVÁ, O. a kol. Kladensko, s. 584.

²⁵⁹ Tamtéž.

pojetí zůstává pouze u proklamace a u nedokumentovaných soudů.²⁶⁰ Dle Robka je pochopitelné, že „je studium dělnictva zatím ve stadiu pokusů a že bude ještě dosti dlouho trvat, než se dočkáme práce, kterou očekává celá naše veřejnost.“²⁶¹ Monografii o Kladensku však považoval za významnou publikaci, z níž se etnografové studující problematiku dělnictva budou moci učit a najít ten správný směr, kam by toto téma mělo v budoucnosti směřovat. V lecčem má jistě Antonín Robek pravdu, nicméně své výtky psal již v době, kdy „zlatá éra“ padesátých let a vrchol nadšení ze studia horníků značně pominula.

Z pohledu současné etnografie lze z metodologického hlediska hodnotit Kladensko jako jednu z vydařených prací. Autorský kolektiv dokázal velmi dobře skloubit práci několika oddělení a využít bohatou pramennou základnu, z níž dokázal komplexně postihnout jednotlivé aspekty života horníků z Kladenska. Velký vrub však nese samotné zpracování zmíněné publikace. Jak je patrné z výše vybraných pasáží, objevují se tvrzení, která výrazně korespondují s argumentací využívanou zastánci marxistického proudu. Těžko odhadovat, do jaké míry byla tato argumentace součástí výzkumného schématu, nicméně se lze domnívat, že některé pasáže vznikaly až na papíře položeném v kanceláři etnografa tak, aby korespondovaly se smýšlením protagonistů na nejvyšších společenských a politických postech.

„Kladensko uzavírá první etapu národopisného studia života dělnictva u nás. Prověřili jsme jím předmět studia i metodu. Kladenské a další ukončené práce Banícka dedina Žakarovce slovenského Národopisného ústavu (Bratislava 1956) a Rosicko-Oslavansko Karla Fojtíka a Oldřicha Sirovátky, připravené pro tisk, dokazují opravdové úsilí československých národopisců odstranit mezeru, kterou zanechalo

---

²⁶⁰ ROBEK, Antonín. Zamyšlení nad výzkumem hornických oblastí. Československá etnografie. 1960, 7, s. 214.

²⁶¹ Tamtéž, s. 217.

buržoasní pojetí národopisu a novým způsobem rozvíjet národopisnou vědu materiálově i teoreticky.“²⁶² Těmito slovy uzavřela Olga Skalníková spolu s Vladimírem Karbusickým a Jaromírem Jechem publikaci Kladensko. Slova to byla opravdu výstižná. Zmíněné publikace opravdu lze považovat za nejvýznamnější publikační počiny období padesátých let, které uzavírají prvotní kapitolu studia dělnictva po druhé světové válce.

Kladensko však nebylo jedinou oblastí, na kterou etnografové zaměřili svou pozornost. Studiu dělnictva se věnovali také pracovníci brněnského Kabinetu pro ethnografii a folkloristiku, jejichž hlavní náplní práce byl „soustavný výzkum, jenž má přinést všestranný obraz folklorního bohatství v této významné moravské hornické oblasti“.²⁶³ Rosicko-Oslavansko jako další oblast výzkumu zvolili autoři projektu zejména proto, že se jednalo o důležitou průmyslovou oblast, významnou zároveň pro rozvoj dělnického hnutí na Moravě. Folkloristický výzkum pojali jeho řešitelé od počátku jako „výzkum všech druhů lidového ústního podání u všech vrstev lidu (horníků, dělníků, rolníků, řemeslníků), se zvláštním zřetelem k folkloru dělnickému“.²⁶⁴

Z metodologického hlediska vycházeli brněnští folkloristé ze zápisů starších sběratelů, především sběrů Hynka Bíma z devadesátých let devatenáctého století či archivních fondů, zvláště sbírky městského muzea v Ivančicích. Hlavními prameny zůstaly vedle výzkumu v terénu, opřené zvláště o důlní centra, také archivní fondy soustředěné zejména ve Státním archivu v Brně, Zemědělsko-lesnickém archivu v Židlochovicích, Městském a horním archivu v Kutné hoře, v závodním archivu Rosických uhelných dolů.²⁶⁵ Karel Fojtík s Oldřichem Sirovátkou

---

²⁶² SKALNÍKOVÁ, O. a kol. Kladensko, s. 585.

²⁶³ SIROVÁTKA, Oldřich. Za dělnickou písní na Oslavansku. Český lid. 1954, s. 1(41), s. 4.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 4n.

²⁶⁵ FOJTÍK, Karel, SIROVÁTKA, Oldřich. Rosicko-Oslavansko: život a kultura lidu v kamenouhelném revíru. Praha 1961, s. 12.

vyzdvihli za nejvýznamnější pramen spisy báňského hejtmanství v Brně, horní knihy krajského soudu v Olomouci, vceňovací operáty, matriky, pozůstalosti, závěti, sčítací operáty, obecním účty a kroniky.²⁶⁶ Přestože se zdá, že při výzkumech byla využita široká pramenná základna, shodli se výše zmínění autoři na tom, že se jejich práce neobešla bez větších či menších komplikací: „shromažďování materiálu ke knize nebylo snadné: literatura o Rosicku-Oslavansku je velmi chudá, doklady v muzeích sporé. Bez velikého zájmu valné většiny obyvatel rosicko-oslavanského revíru, horníků, bývalých hutníků, dělníků rozličných řemesel jiných i zemědělců, bez vydatné pomoci místních pamětníků, kteří s neobyčejným zájmem, trpělivostí a ochotou vyprávěli o všem, co věděli, by ani nebylo možné potřebné údaje shromáždit.“²⁶⁷

Z uvedených pramenů a výpovědí informátorů všech věkových vrstev se pokusili Fojtík se Sirovátkou „rekonstruovat obraz vývoje lidové kultury na Rosicko-Oslavansku v jednotlivých etapách vývoje revíru, postihnout změny, které tu byly způsobeny hlubokými proměnami v hospodářství kraje, a ukázat, jak se vytvářela a jakou úlohu dnes v jednotlivých vesnicích a městečkách má kultura dělnictva.“²⁶⁸ Již z prvotního hodnocení lze konstatovat, že oba zmínění autoři svých cílů dostáli velmi vyčerpávajícím způsobem.

Výzkum na Rosicko-Oslavansku byl realizován od roku 1953 s cílem připravit k publikaci etnografickou a folkloristickou monografii, která by podávala průřez vývojem lidové kultury od počátku rozvoje dolování v kraji, tedy v době realizace výzkumu zhruba za poslední dvě století.²⁶⁹ Tento úkol se brněnským folkloristům zrcadlil do vydání obsáhlé monografie *Rosicko-Oslavansko. Život a kultura lidu v kamenouhelném*

---

²⁶⁶ FOJTÍK, Karel, SIROVÁTKA, Oldřich. Vývoj hornictví a život horníků na Rosicku a Oslavansku v první polovině 19. století. Československá ethnografie. 1955, 3, s. 3.

²⁶⁷ FOJTÍK, K., SIROVÁTKA, O. Rosicko-Oslavansko, s. 12.

²⁶⁸ Tamtéž.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 5.

revíru. Celá publikace je dělena na dva hlavní oddíly. Karel Fojtík představil *Historicko-etnografický obraz regionu*, který doplnil Oldřich Sirovátka o *Lidové písně a vyprávění*.

Karel Fojtík ve své kapitole prezentoval vedle dějin horníků a hornictví na Rosicko-Oslavansku také zemědělství a řemesla, lidové obydlí, stravu, oděv, výroční slavnosti a obyčeje, rodinný život či osvětu. Dále autor sledoval historický vývoj dělnické třídy s důrazem na jednotlivé aspekty každodenního života. Významný mezník v dějinách dělnické třídy identifikoval 19. století a vznik organizované činnosti dělníků a rolníků. Rozmachem dělnického hnutí údajně rostl vliv dělníků na místní zemědělce a rolníky. Dle Fojtíka se to projevilo nejen v každodenním životě a v kultuře, ale také ve „spojenectví, které se jako výsledek mnohaletého usilování dělnictva ukázalo v plném světle v době těžkých stávkových bojů za první republiky“, nýbrž také za druhé světové války.²⁷⁰

V kapitole Karla Fojtíka lze identifikovat rovněž několik problematických pasáží, které korespondovaly se slovníkem představitelů vládnoucí ideologie. Zejména nechyběl důraz na neocenitelný význam dělníků při vývoji jednotlivých obcí: „Zkušeností, kterých nabyli domkářští i podružští dělníci z práce ve vlastním hospodářství, působily také podstatně na vývoj Jednotných zemědělských družstev [...] Dělníci mají tedy na Rosicko-Oslavansku velkou zásluhu na tom, že se zemědělské hospodářství dostává opět na úroveň, která odpovídá dnešnímu stavu rozvoje zemědělských strojů, že se překonává rozpor mezi roztříštěností pozemků, která příliš nevalila při používání zaostalého málo výkonného nářadí, ale silně překáží dnes při práci s mohutnými a výkonnými stroji, kterých může být využito jen ve velkém hospodářství a na velkých scelených plochách pozemků.“²⁷¹

---

²⁷⁰ FOJTÍK, K., SIROVÁTKA, O. Rosicko-Oslavansko, s. 35.

²⁷¹ Tamtéž, s. 58.

V textu se však objevila také konfrontace s vesnickým boháčem, jehož roli měli etnografové také určit a poukázat na jeho význam při vývoji vesnic. Karel Fojtík jeden z rozdílů v životě těchto dvou skupin viděl ve složení stravy: „Dělnický jídelníček se však při tom ukazuje jako mnohem pružnější než jídelníček sedlákův. Daleko snáze než do selských domácností pronikají do něho nové poživatiny a složitější předpisy na přípravu pokrmů. Významnou úlohu má při tom snadnost, s jakou může dělnická hospodyně reagovat na nabídku obchodu: nemá zpravidla velkých zásob, které by se mohly zkazit, není většinou nijak vázána na produkty vlastního hospodářství a může proto pohotově využít všeho, co nabízí trh. Daleko intenzivněji než selská žena se zabývá otázkami správné výživy a snaží se také tohoto hlediska kvalitu výživy své rodiny zlepšit [...] Ve vývoji lidové stravy má úlohu jednoznačně pokrokovou.“²⁷²

Dělník, jakožto specifická skupina obyvatelstva, je prezentován jako jediná, „nejpokrokovější“ skupina zdejších obyvatel: „Dělníci konečně byli a jsou pokrokovým činitelem, který rozhodně a úspěšně bojoval s retardačními snahami jiných společenských vrstev, zvláště s nezámožnějšími sedláky. Vynikající úloha jim také připadla při vytváření nového typu společenského života i vztahů v nových podmínkách.“²⁷³ Autoři publikace považovali dělníky za nejaktivnější činitele v místních národních výborech, kteří údajně zasahovali do veřejného života.

Rozdíly však našel Fojtík také v podobách výročních zvyků a obyčejů, které porovnává s vesnickými boháči. Základním rozdílem dle Fojtíka bylo zejména pojetí jednotlivých svátečních dní: „V dělnických a nezámožných rolnických rodinách se lépe uchoval důstojný průběh obřadu, zatím co v popanštělých rodinách nejbohatších sedláků se stal

---

²⁷² FOJTÍK, K., SIROVÁTKA, O. Rosicko-Oslavansko, s. 99.

²⁷³ Tamtéž, s. 156.

příležitostí, při níž se mohli pochlubit svým bohatstvím a vyvýšit se nad ostatní sousedy.²⁷⁴

V několika hlavních oblastech je Fojtíkova argumentace neustále konfrontována s jazykem vládnoucí ideologie, poněvadž jak je patrné v následujících tvrzeních, považoval dělníky za nejdůležitější skupinu obyvatel: „Rozvoj průmyslových závodů a růst dělnictva sehrály tedy při vytváření kulturního života a nového světového názoru obyvatelstva na Rosicko-Oslavansku významnou úlohu[...] Dělnictvo tak mnohaletým bojem podstatně přispělo k překonání tradičního dědictví, k přetvoření a k dovršení všeho pokrokového, co v něm bylo, k vytvoření základů nové, socialistické kultury, nového, socialistického světového názoru.“²⁷⁵

Oldřich Sirovátka se pokusil specifikovat vybrané aspekty lidové slovesnosti, do níž zahrnul písně, nejen tradiční, ale také kramářské a umělé, lidová vyprávění, samostatně kapitoly věnoval dělnické písní, veršům a vyprávěním. Folklor rozdělil na dvě základní skupiny a to folklor dělnický a folklor rolnický. Hlavním rozdílem mezi těmito skupinami byla pestrost obsahu jednotlivých tematických podskupin. „Tradiční“ folklor byl dle něj mnohem rozmanitější než folklor dělnický, který údajně obsahoval pouze písně, vyprávění a někdy také verše. Tuto výraznou odlišnost však interpretoval následovně: „Tato početní, kvantitativní převaha tradičního folkloru nad dělnickým se dá snadno objasnit. Tradiční folklor vytvářely po dlouhá staletí početné generace zpěváků, vypravěčů a posluchačů, a dělnický zpěv a vyprávění se rodily teprve od nedávné minulosti, měly příliš málo času na bohatý a mnohostranný rozvoj.“²⁷⁶

Rovněž Rosicko-Oslavansko lze považovat za velmi propracovanou a metodologicky bohatou publikaci padesátých let. Nicméně i této monografii je možné nalézt signifikantní pasáže, které svým způsobem

---

²⁷⁴ FOJTÍK, K., SIROVÁTKA, O. Rosicko-Oslavansko, s. 179.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 187.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 216.

korespondovaly s jazykem vládnoucí strany. Autorům této publikace se povedlo propojit etnografické a folkloristické bádání do jednoho logicky strukturovaného celku, čímž nejen že splnili jeden z úkolů, který jim přináležel, nýbrž také ukázali, jak je nutné tuto metodu využívat pro získání komplexnějšího vhledu do zkoumané problematiky.

Z příspěvků publikovaných v *Radostné zemi* výběrem poslouží pro ilustraci příspěvek *Zemědělské hospodářství horníků v Soběšovicích. K poznání způsobu života horníků na Ostravsku v 1. pol. 20. století*.²⁷⁷ Článek Oldřicha Sirovátky byl výstupem komplexního terénního etnografického výzkumu Soběšovic ve Slezsku, který organizoval Slezský studijní ústav v Opavě. Výzkum prováděla v letních měsících roku 1953 skupina badatelů kolem Oldřicha Sirovátky, jejíž součástí byli kromě vědeckých pracovníků ústavu také studenti etnografického semináře na Masarykově univerzitě v Brně. Oldřich Sirovátka studoval zaměstnání obyvatelstva, sociální vztahy, rodinný život a hornické zvykosloví. František Dobrovolný se věnoval otázkám bydlení a písně, Dagmar Drápelová stravě, odívání a výtvarnému umění. Výroční zvykosloví zpracovávali Jaroslav Štika a Dušan Holý. Výzkumnou skupinu uzavřela Hana Podešvová s jejím komplexním studiem lidového tance a lidové písně. Ve své práci se ostravští a opavští etnografové inspirovali výzkumnými aktivitami na Rosicku-Oslavansku, prováděného Kabinetem pro ethnografii a folkloristiku ČSAV v Brně.

S ohledem na vznik nové národopisné oblasti, získalo Ostravsko významnou instituci, která dopomohla k rozvoji etnografie dělnictva. V Ostravě vznikla 23. února 1954 při Státní studijní knihovně Komise pro hornický folklór a národopis. Základním posláním komise bylo „shromažďovat zprávy z výzkumů ostatních hornických oblastí, bude také sbírat další materiál a dokumenty o životě a práci horníků a hutníků, aby

---

²⁷⁷ SIROVÁTKA, Oldřich. *Zemědělské hospodářství horníků v Soběšovicích*. *Radostná země*. 1954, 4, s. 1.

se tak vytvořilo postupně centrum, které bude mít obraz o průběhu a výsledcích bádání v tomto oboru na celém území republiky.“²⁷⁸ Ustavující schůzky se zúčastnili pracovníci národopisného semináře Karlovy univerzity z Prahy, kteří prováděli výzkum na Kladensku, Rosicko-Oslavansku a z Ostravy. Předsedou komise byl zvolen Karel Fojtík, členy výboru Jan Rohel (jednatel) a Dr. Hana Podešvová.²⁷⁹

Členové komise si vytyčili několik hlavních úkolů:

1) Shromažďovat zprávy z výzkumů ostatních hornických oblastí bude také sbírat další materiál a dokumenty o životě a práci horníků a hutníků.

2) Prostudovat způsob života jednotlivých ekonomických skupin, které na Ostravské vesnici žijí od devadesátých let po současnost.

3) Jak se liší způsob života Poláků, a jak probíhá na Ostravsku proces vytváření jednotné kultury tohoto území.²⁸⁰

Na Ostravsku probíhal výzkum dělnických oblastí ve třech podoblastech. Pod vedením Drahomíry Stránské se výzkumníci vydali do oblasti Jablunkovska, Oldřich Sirovátka s kolegy se věnoval výzkumu Soběšovic a okolí, třetí skupina v čele s Janem Rohelem studoval způsob života horníků v ostravsko-karvinském revíru.

Terénní etnografická práce v okolí Soběšovic probíhala ve dvou na sebe navazujících etapách. V červnu a červenci 1953 se zúčastnili výzkumu František Dobrovolný, který se zabýval lidovým stavitelstvím a vedle toho zapisoval melodie písní z magnetofonového záznamu, Dagmar Drápelová studující lidové oblékání, stravu a výtvarné umění a Hana Podešvová, jež sbírala lidové tance a písně. František Dobrovolný dokončil svůj výzkum v srpnu a Dagmar Drápelová při druhé etapě

---

²⁷⁸ SIVEK, Alois. Komise pro hornický folklor a národopis při státní studijní knihovně v Ostravě ustavena, *Radostná země*, 1954, 4, s. 33.

²⁷⁹ Tamtéž.

výzkumu. Většina výstupů z těchto výzkumů byla zveřejněna postupně v Radostné zemi.²⁸¹

V první etapě zmíněného terénního výzkumu získali badatelé velké množství materiálu pro vlastní analýzu. S ohledem na studium zemědělského života se podařilo nafotit a popsat 60 zemědělských usedlostí. Dále nashromáždili důležité informace o původním kroji, jehož součástky se již nedochovaly a získali fotografie některých součástí kroje těšínského, které dochovaly ženy pocházející z užšího Těšínska. V druhé etapě bylo zapsáno 28 lidových tanců a množství lidových písní s příslušnými poznámkami. V září 1953 se skupina etnografů kolem Oldřicha Sirovátky na místo vrátila, aby dokončila druhou část komplexního etnografického výzkumu Soběšovic. Oldřich Sirovátka studoval zaměstnání a sociální vztahy na vesnici, hornické slavnosti a částečně i folklor, Dagmar Drápelová dokončila studium stravy, kroje a lidového výtvarnictví, Holý a Štika pracovali společně na výzkumu výročního a hospodářského a rodinného zvykosloví a všímali si i osvěty a školství.

Závěr svých poznatků o zemědělství soběšovických horníků shrnul Oldřich Sirovátka následovně: „Zemědělské hospodářství mělo v životě horníků v Soběšovicích význačné místo. Vtisklo životu hornických rodin četné zvláštní rysy, především mu dávalo po mnohé stránce (bydlení, strava) ráz života rolnického a pomáhalo udržovat v hornických rodinách mnohé zvyklosti a přežitky (zejména náboženské) vesnického prostředí. Zemědělské hospodářství horníků bylo technicky zaostalé a nesoběstačné, vedlo hornické rodiny k závislosti na vesnickém boháči, což zostřilo vztahy mezi nimi. Nutilo horníka samého a celou rodinu

---

²⁸⁰ SIVEK, A. Komise, s. 33.

²⁸¹ GROBELNÝ, Andělín. Stávkové hnutí stavebního dělnictva na Ostravsku v letech 1905–1907. Radostná země. 1954, 4, s. 8–11. ROHEL, Jan. Život hornické rodiny v kolonii na Ostravsku. Radostná země. 1954, 4, s. 7–9. NEČAS, Ctibor. K bytovým poměrům dělnické

včetně dětí k vysilující práci na vlastním pozemku i k nájemné práci u vesnického boháče [...] Na vesnici samé pak horníci svým třídním a politickým uvědoměním a pokrokovým světovým názorem, které rostly z jejich práce v dolech, rozhodujícím způsobem zapůsobili na celý její společenský a kulturní život.“²⁸² Opět nacházíme dělníka/horníka jako hlavní hnací sílu vývoje vesnice. Ani v tomto uceleném závěru nechybí vztah k vesnickému boháči, díky němuž byl život na vesnicích mnohem složitější.

Výčtem výzkumných aktivit a k nim přidružených publikačních počínů jsem se snažila ukázat na základní metodologické aspekty etnografů-badatelů, kteří se touto problematikou v padesátých letech zabývali. Je zřejmé, že již samotný výběr tématu úzce korespondoval s ústředním politickým smýšlením. Dělnická třída stála ve středu politického zájmu, a tak jí byl věnován i značný prostor na poli etnografickém. Jak již bylo zmíněno, jedním z cílů etnografické vědy bylo přibližovat její poznatky dále k lidu. V otázkách dělnického hnutí tuto pozici zvládla na výbornou.

Centrem zájmu předešlých odstavců se staly výzkumy dělnických oblastí v padesátých letech. Prezentace se omezila především na stěžejní monografické výstupy, nicméně studií a článků věnovaných problematice dělnictva vyšla celá řada.²⁸³ Jednotícím prvkem všech příspěvků je zejména jejich časová orientace. Většina z nich se obracela především na

---

třídy na Ostravsku v období buržoasní republiky. *Radostná země*. 1960, 10, s. 120–122. ROHEL, Jan. *Havířská vyprávění*. *Radostná země*. 1957, 7, 46–48.

²⁸² SIROVÁTKA, O. *Zemědělské hospodářství horníků*, s. 6.

²⁸³ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Život kladenských horníků a hutníků dříve a dnes*. *Naše vlast*. 1953, 8, s. 243–246. SKALNÍKOVÁ, Olga. *K otázce o studiu kultury a způsobu života českých a slovenských horníků*. *Československá ethnografie*, 1953, 1, s. 153–162. ROBEK, Antonín. *Způsob života horníků v koloniích v Doubravě v 90. letech minulého století*. *Radostná země*. 1955, 5, s. 104–115. KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Původ a postavení horních dělníků buštěhradských vrchnostenských dolů v I. polovině 19. století*. *Český lid*. 1955, 3(42), s. 112–119. FOJTÍK, Karel. *Příspěvek k poznání života dělnictva v Brně ve 2. polovině XVIII. a 1. pol. XIX. století*. *Český lid*. 1953, 5(40), s. 224–226. FOJTÍK, Karel. *Formování dělnictva a jeho vztah k vytváření dělnické kultury*, *Československá ethnografie*. 1958, 6, s. 1–19. KARBUSICKÝ, Vladimír. *Naše dělnická píseň*. Praha 1953.

období druhé poloviny devatenáctého století s přesahem do první poloviny století dvacátého. Dělnictvo je prezentováno jako pokroková skupina obyvatel, kterou nelze opomíjet. Metodologicky se všechny příspěvky, jak již bylo zmíněno také výše, opírají o bohatou pramennou základnu, kterou se podařilo během let výzkumu nashromáždit.

Závěrem této kapitoly se hodí uvést citát z příspěvku Antonína Robka, který vyšel v *Radostné zemi* a ukazuje plnou oddanost etnografických pracovníků k ideologickému zázemí jejich vědy: „Ideologicky se opírali o theoretické zevšeobecnění klasiků marxismu-leninismu a pokusili se aplikovat je na menším studovaném teritoriu, a to hlavně v otázkách vzniku a formování dělnické třídy, v postavení dělnické rodiny a jejich příslušníků, v sjednotitelské úloze továren apod. Za základ bylo vzato učení o třídním boji, o boji za svou kulturu, o třídním rozkladu, o úloze jednotlivých společenských vrstev, o úloze dělnictva na vesnici apod.“²⁸⁴

7.4 Vesnice na cestě k socialismu

Jeden z dílčích výzkumných úkolů, který vycházel z výsledků zejména druhé a třetí národopisné konference, bylo studium českých a slovenských vesnic na cestě k socialismu.²⁸⁵ Tento přerod vesnice k socialismu vyvolal několik změn, které vytvořily badatelům nový výzkumný terén. Národopisní pracovníci studovali jak „přežitky minulosti“ v kultuře tehdejšího lidu, tak složitý proces transformace celé kultury a způsobu života na vesnici v údobí lidové demokracie.²⁸⁶ Během zpracovávání otázek týkajících se vesnice se etnografie soustředila na roli „vesnického boháče“, stanovila třídní rozdíly mezi obyvateli a zkoumala třídní boj na vesnici. Splnění těchto úkolů měli vědci dosáhnout převážně

---

²⁸⁴ ROBEK, Antonín. Příspěvek k současnému stavu a k úkolům, výzkumu způsobu života českého dělnictva. *Radostná země*. 1957, 7, s. 42.

²⁸⁵ Dílčí úkoly viz tabulka č 1 a 2.

studiem hmotné kultury, lidové slovesnosti a lidového umění. Národopis, jakožto věda zabývající se lidem a stojící na dlouhodobém terénním výzkumu v interakci s informátorem, měl „aktivně spolupůsobit na tomto mohutném a vlasteneckém díle.“ Národopisná věda se měla stát pomocníkem při vytváření nové kultury, která by byla socialistická obsahem a národní svou formou.²⁸⁷ Etnografové shledali v tomto úkolu výrazný potenciál, vzhledem k tomu, že se v lokalitě, kterou zkoumali, dlouhodobě pohybují a získávají si respekt zdejších obyvatel.

Nově vzniklá Jednotná zemědělská družstva²⁸⁸ a postupná transformace společnosti vlivem společensko-hospodářských změn umožnila etnografii získat další předmět svého zájmu. Jaroslav Kramařík upozornil, že „jedním ze základních úkolů národopisce při výzkumu družstevní vesnice bude bezesporu ukázat na specifika vývoje družstevnictví a růstu nové kultury v určité oblasti.“²⁸⁹ Jaroslav Kramařík rovněž poukázal, že „velmi důležitou částí bude otázka třídního boje a to jak boje proti venkovskému boháči, tak proti soukromokapitalistickým zbytkům ve vědomí lidí.“²⁹⁰ Kromě toho mínil, že národopisec je schopný velmi podrobně analyzovat složitou problematiku třídního boje, zejména toho, jakým způsobem na vesnici vystupuje „vesnický boháč“, či údajně může přispět k odhalení „nepřátelských živlů“ na vesnici. Pokud by etnografie odhalila zákonitosti třídního boje na vesnici, mohla by, jak tvrdila Skalníková, odhalit projevy lidové tvořivosti a podíl jednotlivých skupin obyvatelstva na tomto aspektu lidové kultury. Avšak toho by nemohlo být dosaženo, pokud by etnografové „vědecky nezpracovali bohatství, které dosud náš lid vytvořil. To znamená prohloubit studium

---

²⁸⁶ NAHODIL, O. Sovětský národopis a jeho pokroková úloha. s. 76.

²⁸⁷ NAHODIL, O., KRAMAŘÍK, J. J. V. Stalin a národopisná věda, s. 92.

²⁸⁸ Zakládání JZD byla zakotvena v Zákoně č. 69/1949 Sb. o jednotných zemědělských družstvech.

²⁸⁹ AAVČR, Fond ÚEF. Kart 2. Zápis ze schůze vědecké rady konané dne 15. 6. 1954. KRAMAŘÍK, Jaroslav. K některým otázkám národopisného výzkumu družstevní vesnice. 1952, 1/2(39), s. 4

²⁹⁰ KRAMAŘÍK, J. K některým otázkám národopisného výzkumu družstevní vesnice, s. 4.

lidového umění, studovat je v souvislosti s hospodářským a společenským vývojem. Očistit lidové tradice od všelijakých buržoasních nánosů a odstraňovat kulacké zásahy do lidové tvořivosti.“²⁹¹ Nicméně Jaroslav Kramařík neopomněl podtrhnout, že pokud chce etnograf poznat současnou kulturu, je nutné se obrátit do minulosti a nejprve zmapovat její vývoj, zde opět shledávám potřebu etnografie jako historické disciplíny. Diskuse o náplni výzkumného designu se vedla například také na schůzi vědecké rady ÚEF 15. června 1954, na níž se Drahomíra Stránská ohradila proti problému, že se etnografie zaměřila především na tehdejší současnou vesnici bez ohledu na její vývoj, v tom ji konfrontoval Karel Fojtík, který zdůraznil, že pokud je studována kultura vesnice, je nezbytné, aby se etnografie obrátila rovněž na její historický vývoj, bez něhož nedovede situaci na vesnici interpretovat.²⁹² Badatelská snažení poukazovala na úspěchy kolektivizace zemědělství nebo na archaické jevy, které při proměně vesnice mizí, marxisticko-leninskou koncepci tak lze pozorovat spíše až v textu samotného výstupu. Většina realizovaných výzkumu má v jistém smyslu záchranný charakter, poněvadž se snaží zachytit stav tradiční lidové kultury v padesátých letech a letech minulých.²⁹³

Do diskuze o vztahu etnografie a socialistické vesnice se významně zapojil P. I. Kušner s referátem, jenž zazněl na třetí celostátní etnografické konferenci.²⁹⁴ Ve svém příspěvku se věnoval zhodnocení dosavadní práce sovětských etnografů. Hlavní problém sovětských badatelů viděl v nakládání se získanými informacemi. Materiál studovaný při terénních výzkumech zdánlivě nebyl zjišťován, ale dle Kušnera pouze konstatován, když publikované studie obsahovaly neúplné informace bez

---

²⁹¹ SKALNÍKOVÁ, O. Budování socialismu na vesnici, s. 24

²⁹² AAVČR. Fond ÚEF. Kart 2. Zápis ze schůze vědecké rady konané dne 15. 6. 1954.

²⁹³ VŠETIČKOVÁ, Nela. Otakar Nahodil a sovětizace národopisu, s. 29.

²⁹⁴ V tomto odstavci je činnost P. I. Kušnera zmíněna pouze okrajově. Detailněji se práci sovětských etnografů věnuje podkapitola č. 7.8.1.

vědeckých zhodnocení.²⁹⁵ Důležitým pomocníkem při studiu vesnice měly být studie publikované v časopise *Sovětskaja ethnografija*.²⁹⁶ Základem etnografického výzkumu vesnice bylo vlastní zúčastněné pozorování, přičemž, jak P. I. Kušner zdůraznil, bylo důležité využít všechny dostupné prameny, které by mu pomohly při získávání všech důležitých informací, proto také byla etnografie proklamována jako věda historická, která svou pozornost obrací do minulosti zkoumaných jevů. Jak bude patrné v následujícím výčtu výzkumných aktivit v padesátých letech, národopisní pracovníci usilovali o to, aby tuto povinnost řádně splnili.

Pro ilustraci výzkumného designu studia vesnice v procesu proměny k socialismu poslouží terénní výzkum v okolí Horšovského Týna, jako jeden z hlavních úkolů ÚEF.²⁹⁷ Horšovskotýnsko však nebylo vybráno zcela náhodně, poněvadž jak napsala Heroldová, „novoosídlenecké pohraničí dává nám k tomuto studiu zvláštní podmínky, neboť zde můžeme sledovat vývoj, vlastně vytváření vesnice, jejího života a kultury v nových podmínkách lidově demokratického zřízení, zcela od začátku.“²⁹⁸

Výzkum kultury a způsobu života družstevního rolnictva na Horšovskotýnsku byl prováděn od roku 1952 národopisným seminářem Univerzity Karlovy a pokračoval soustavně skrze celé období padesátých let a let následujících. V čele badatelského kolektivu stanul Jaroslav Kramařík, který byl k tomuto tématu v zásadě predestinován místem svého narození. Kramařík se narodil 27. června 1923 v Domažlicích, kde také vystudoval gymnázium.²⁹⁹ Po něm nastoupil na Filozofickou fakultu UK v Praze, na níž v roce 1948 obhájil disertační práci na téma *Zvyky*

---

²⁹⁵ KUŠNER, P. I. O etnografickém studiu kolchozního rolnictva, s. 118.

²⁹⁶ KRAMAŘÍK, Jaroslav. K některým otázkám národopisného výzkumu družstevní vesnice. *Český lid*. 1952, 1/2(49), s. 3.

²⁹⁷ Viz tabulka č. 1.

²⁹⁸ HEROLDOVÁ, Iva, VANČÍK, František. Vytváření domova v novoosídlenecké pohraniční vesnici. *Český lid*. 1955, 5(42), s. 194.

a pověry v době těhotenství, porodu, šestinedělí a prvního roku dítěte na Chodsku. Na Filozofické fakultě poté pracoval při národopisném semináři jako asistent. Kramařík byl jednou ze zakládajících osobností Kabinetu pro národopis při ČSAV, jehož byl posléze ředitelem. Po vzniku Ústavu pro etnografii a folkloristiku zde pracoval jako vědecký pracovník. Vedle toho byl předsedou Národopisné společnosti československé, členem redakčních rad Českého lidu a Československé ethnografie. Spolu s Otakarem Nahodilem a Olgou Skalníkovou jej lze zařadit mezi nejvlivnější protagonisty marxistické vědy, kteří se snažili prosadit novou vědu po vzoru vědy sovětské. Svou profesní a vědeckou pozornost zaměřil na svůj rodný kraj, do něhož se několikrát vracel při studiu zejména materiální kultury a folklorních tradic.³⁰⁰

Terénní práce na Horšovskotýnsku směřovali etnografové do oblasti vesnic nově osídlených českým obyvatelstvem, pocházejícím převážně ze Staňkovska, Chodska a částečně Klatovska.³⁰¹ Analogicky k vývoji v Československu a vzniku JZD, stal se hlavním předmětem etnografického studia vývoj družstevnictví, problém nového osídlení a otázky stavu lidové kultury. Vesnice byly osídleny v létě a na podzim roku 1945 většinou malozemědělci, dělníky a drobnými řemeslníky z okolí a volyňskými Čechy. Ve studovaných oblastech, dříve obývaných drobnými hospodáři a zemědělci se postupně tvořila JZD a umožnila badatelům získat nové možnosti v proměně společnosti pod vlivem těchto družstev.

Do průzkumu Horšovskotýnska se později zapojil také Kabinet pro národopis ČSAV. Cílem tohoto výzkumu bylo zmapovat problémy nového osídlení, změny v životě lidí způsobené novým prostředím a novým

---

²⁹⁹ VÁLKA, Miroslav. Jaroslav Kramařík (1923–1974). Bibliografická příloha Národopisné revue 11. Strážnice 1998, s. 3–4.

³⁰⁰ Tamtéž.

způsobem života v důsledku přesídlení a otázky problematiky nové socialistické vesnice. Hlavními řešiteli projektu byli opět Jaroslav Kramařík, tentokrát spolu s Vladimírem Scheuflerem a Otakarem Nahodilem. Metodologicky opřeli svou práci o dotazníkové šetření, které doplnili archivním výzkumem a rozbořem sbírek v okresním muzeu.³⁰² Z počátku však byl design výzkumu zaměřen zejména na proměny vesnice vlivem zakládání JZD, nicméně, s ohledem na národnostní složení a celkovou společenskou situaci ve zkoumaných obcích představovali hlavní předmět zájmu Volynští Češi, kteří sem byli dosídlení po druhé světové válce, pozornost byla upřena zvláště na komparaci jejich způsobu života na Volyni a zde. Kromě toho bylo účelem prozkoumat rozdíly mezi nimi a ostatním obyvatelstvem a ostatními dosídlenci.³⁰³ Etnografové se dle svých slov pokusili o „rekonstrukci obrazu historie kultury a způsobu života tohoto českého obyvatelstva na Volyni, spojené s průzkumem vzájemných vztahů Volyňských Čechů s českými přesídlenci z nejbližšího okolí.“³⁰⁴

Předběžný orientační výzkum provedli Jaroslav Kramařík s Vladimírem Scheuflerem ve 36 obcích výše zmíněných okresů horšovskotýnského regionu, jejichž úkolem bylo zmapovat základní statistická a topografická data, týkající se nového osídlení. Na základě těchto poznatků byl sestaven dotazník následně distribuovaný do osmi obcí. Pozornost se soustředila na území, která osídlili převážně Volyňští Češi, nevyjímaje obce, do nichž přišlo obyvatelstvo ze sousedních českých okresů, eventuelně i přímo z českých obcí horšovskotýnského okresu či obce jen se starým českým obyvatelstvem.

---

³⁰¹ NAHODIL Otakar, SCHEUFLER, Vladimír. Zpráva o etnografickém výzkumu na Horšovskotýnsku u českých přesídlenců z Volyně. Československá ethnografie. 1954, 2, s. 90.

³⁰² SCHEUFLER, Vladimír. Zpráva o předběžném výzkumu dalších obcí v okrese Horšovský Týn. Český lid. 1953, 4(40), s. 192.

³⁰³ SCHEUFLER, Vladimír. Zpráva o průzkumu Horšovskotýnska. Český lid. 1953, 5(40), s. 234.

Klíčový faktor ve vývoji vesnického obyvatelstva představovaly sociálně-politické otázky. V intencích marxisticko-leninské ideologie se čelní protagonisté československé etnografie zaměřili ve svých výzkumech zejména na otázky třídního boje na vesnici. Jaroslav Kramařík upozornil, že „třídní boj tu spíše žije ve formě boje proti soukromokapitalistickým choutkám a proti špatné pracovní morálce. Jasně lze říci, že tam, kde dobře pracuje organizace strany, je situace dobrá, kde nepracuje, vážne i práce a vývoj družstva.“³⁰⁵

Jak bylo zmíněno výše, měli se badatelé zaměřit také na studium přežitků z dob minulých. v řádcích, v nichž si etnografové uvědomovali, že tyto přežitky zde opravdu v určité míře zůstaly, lze identifikovat několik problematických tematických oblastí, které se prolínaly napříč etnografickým spektrem: „Zajímavou a poučnou kapitolou je v životě družstevníků této oblasti mizení ideologických přežitků. Politická výchova, zlepšení životních podmínek a mechanisace hospodářství zatlačila pověru naprosto do pozadí. Jen u nejstarších žen se tu a tam vyskytne, ale v životě již nehraje roli. i náboženská víra mizí pomalu téměř všude. Pokud jde o zvyky, zachovaly se u obyvatel pocházejících z Chodska, ale naprosto ne takového obsahu, jaký měly dříve. Na staré zvyky se dokonce navazuje, ale dává se jim zcela jiný obsah a charakter. Tak využívají se družstevní dožínky, poutě stávají se družstevními slavnostmi, z jiných zvyků letnicový zvyk piškvonc přeměňuje se v Pařezově na vtipnou kritiku poměrů na vesnici a ve družstvu.“³⁰⁶ Jak je v tomto odstavci patrné, snažil se Kramařík se svým týmem do zkoumané problematiky velmi hluboko proniknout. Etnografové svůj výzkum vystavěli na oficiálních „požadavcích“, které jim kladla marxisticko-leninská ideologie.

---

³⁰⁴ NAHODIL, Otakar. SCHEUFLER, Vladimír. Zpráva o etnografickém výzkumu na Horšovskotýnsku u českých přesídlenců z Volyně. Československá etnografie. 1954, 2, s. 90.

³⁰⁵ KRAMAŘÍK, Jaroslav. Zpráva o výzkumu národopisného semináře na Horšovskotýnsku. Český lid. 1952. 7/8(39), s. 168.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 169.

Podobně jako v ostatních tematických skupinách, byl etnografický výzkum na Horšovskotýnsku úzce spjat s výzkumem folkloristickým. František Vančík zde sledoval základní rysy veršovaného lidového umění.³⁰⁷ Ve svém výzkumu zachytil folkloristické útvary pocházející z období těsně po druhé světové válce, spojené s dosidlováním obyvatel do pohraničí až do počátku roku 1954, v němž již v plném proudu probíhala proměna vesnic pod vlivem zakládání jednotných zemědělských družstev. Právě JZD hrála pro Vančíka jednu z důležitých rolí při vzniku lidové tvorby. V souladu s prací v těchto zařízeních údajně vznikaly s tím spojené verše, které nejen oslavovaly, nýbrž také kritizovaly danou společenskou a neuspokojivou hospodářskou situaci: „V době, kdy družstva získávají zkušenosti s družstevní velkovýrobou, kdy se rozhodují k přechodu na vyšší typy, oslavuje se tento krok veršem, jako záruka blahobytného a mírového života [...] Brzy však, s poznáním nutnosti neustálého vzestupu hospodářské úrovně družstva, dochází k veršování kritiky na poměry ve vlastním prostředí. A tu je bohaté role působnosti místních veršovníků i kolektivů. Satirické ironisující a karikující staví se do služeb kritiky nedostatků a nezdravých jevů. Kritika nezdravých věcí v JZD rozšiřuje se i na kritiku nedostatků v celé vesnici.“³⁰⁸ Nicméně v poslední větě lze sledovat, že verše, či samotný Vančík neoslavuje socialismus a vzestup JZD tak, jak by se dalo očekávat, nicméně nedostatky spojené s JZD finálně obrátil na nedostatky spojené s celou vesnicí a nespokojeností s životem v ní.

Elementárním výzkumným materiálem se ve folkloristickém bádání staly zejména lidové písně, které pocházely z období po únorovém převratu a po IX. sjezdu KSČ, po němž se dle Vančíka údajně obrací vesnice k myšlence společného zemědělského hospodářství. Na základě toho vznikají hnutí jednotného zemědělského družstevnictví, která se

---

³⁰⁷ VANČÍK, František. Nový život na Horšovskotýnsku. Český lid. 1954, 5(41), s. 198–20.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 199.

významně podílela na obsahu a formě společenského života na vesnicích. František Vančík ve své studii chápal vznik písní spojených s JZD za jednu z forem agitace podporující vznik těchto hospodářských institucí, což podložil následujícím tvrzením: „Značný počet veršů vznikl přímo s uvědoměním si jejich agitačního dosahu ve prospěch šíření družstevní myšlenky, rozvíjení pokrokových method práce a odstraňování brzdících vlivů v družstevní výrobě.“³⁰⁹ Nicméně sám poukazuje na to, že ne vždy tomu tak bylo: „Ne v každém případě však vznikají verše s tímto uvědoměle agitačním záměrem v první řadě. Společná práce družstevníků v jednotlivých pracovních skupinách na poli a ve stájích dává příležitost k uplatnění vlastní slovesní tvořivosti především k zábavě [...] Dostanou-li se tyto verše jakýmkoli individuálním způsobem na veřejnost, staví před oči občanů i problémy, které se tam vyskytují. Tím se, konečně, byť nepřímou, stávají také kulturně-agitační záležitostí.“³¹⁰

V druhé polovině své úvahy vymezil čtyři formy, jimiž se verše předávají, a to 1. individuální ústní předávání, 2. veřejné vystoupení ochotnické skupiny, která má svůj základ obyčejně v pracovní skupině nebo vyrůstá z úsilí o vytvoření kulturního souboru, 3. místní nástěnka, plakát, 4. leták-bleskovka, okresní vesnické noviny, někdy interní vesnické noviny.³¹¹ Zmíněné materiály sloužily Vančíkovi k identifikaci základních aspektů života na vesnici, ale také jako dokumenty myšlení a úsilí pracujících. V samotném závěru neopomněl zdůraznit roli agitace a kritiky v prosazování základních hodnot tehdejší společnosti: „Agitační, kritické nebo vyloženě satirické výtvoř, pokud jsou tvořeny samými obyvateli vesnice, mají dále hodnotu dokumentu, který svědčí o velkém významu agitace a kritiky, a hlavně poznání jejich nutnosti, jako předpokladu zdárného vývoje naší současné společnosti, samými pracujícími.“³¹² Na

---

³⁰⁹ VANČÍK, F. Nový život na Horšovskotýnsku, s. 200.

³¹⁰ Tamtéž.

³¹¹ Tamtéž, s. 201.

³¹² Tamtéž, s. 203–204.

dalších stranách, na nich poukazuje na jednotlivé příklady vesnic, se objevily zejména verše s tematikou družstevnictví či kritikou západních světa. Z tohoto pohledu lze usuzovat, že základní kritika nově vznikajícího režimu byla oficiální cestou zdárně ukryta.

Se zdánlivě úspěšnou agitací, které dopomohla píseň šířená pracovníky v JZD, se ve svém výzkumu setkal také Jaroslav Kramařík. Ten však vyzdvihl přínos písně pro šíření myšlenky družstevního hospodářství: „Na mnohých místech vznikají soubory mládeže, zpívá se tu a tančí, optimismus lidového zpěvu a tance pomáhá budovat. Nejúspěšnější jsou zatím v Třebnicích. Místní družstevnice zpívají na melodie starých lidových písní nové verše mluvící o životě v družstvu a kritisující nedostatky. Dovedly dokonce přimět zemědělce v nedaleké Bozdíši k založení jednotného zemědělského družstva. A podle jejich vzoru počínají zpívat a radovat se i jinde. Rozvoj lidové tvořivosti se totiž stává mocnou pákou ve vývoji družstevnictví a bude hrát v budoucnu velikou úlohu, jak to ostatně ukazují i příklady sovětské.“³¹³ Otázkou je, do jaké míry byl vznik JDZ v Bozdíši ovlivněn sousední obcí, či ovlivněn oficiální politikou tehdejšího ministerstva zemědělství.

Tabulka 5: Příklady veršů, které ve svém textu prezentoval

František Vančík

<p>Trumanovi zazpíváme, Jak se u nás v Čechách máme, Jak se v našich JZD Všem nám dobře povede. A tak pozor mocipáni, Váš lid už je dávno s námi Mandelinka a i vy Padnete do záhuby!³¹⁴</p>	<p>Bozdíští rozum dostali, Konečně se k nám přidali. Schůze velmi rušná byla, Bozdíšským se zalíbila. Vy Bozdíští družstevníci, Pojďte s námi k veselici. S námi si též zazpívejte, Do práce se s chutí dejte. V družstevnictví je síla, Kořistnictví odstranila.³¹⁵</p>	<p>Na tom našem okrese Plno dobrých družstev je, Ze všech sil se všechna činí, O vlajku se bojuje. Třebničtí se hodně činí, Aby u nich zůstala, Sváží, mlátí, dodávají, Zpívají si tralala.³¹⁶</p>
---	---	---

³¹³ KRAMAŘÍK, J. Zpráva o výzkumu národopisného semináře, s. 169.

³¹⁴ VANČÍK, F. Nový život na Horšovskotýnsku, s. 204.

³¹⁵ Tamtéž, s. 204.

³¹⁶ Tamtéž, s. 205.

V tabulce jsou patrné verše, které využil Vančík pro své folkloristické výzkumy na Horšovskotýnsku. Ve všech třech případech je patrná silná provázanost výzkumu socialistické vesnice a výzkumu soudobé etnografie.

Na výzkumném úkolu se podílela také Iva Heroldová, která studovala otázky vnímání domova na Horšovskotýnsku, v nichž reflektovala problematiku sžívání dosídlenců s novým prostředím a utváření jejich vztahu k novému prostoru. Životní změna, kterou přesídlení bezesporu bylo, se dle Heroldové projevilo přenesením některých forem dřívějšího života, eventuálně těsnějším spolužitím osídlenců přicházejících z jedné vesnice. Nejvýznamnějším faktorem, který ovlivnil utváření obrazu o nově osídlené oblasti, byly materiální podmínky, které údajně byly „základním poutem, určujícím vztah k osídlenému místu, si osídlenci teprve vytvářejí svou prací. Hospodaření mělo v prvních letech charakter individuálního zemědělského podnikání. Než přes těžkosti spojené s vedením hospodářství a překonáváním překážek, jež byly na všech usedlostech obdobné, přimykali se osídlenci pevněji a hlouběji k nové půdě.“³¹⁷

Iva Heroldová našla zásadní proměnu vnímání domova a nového prostředí zdánlivě v souvislosti se zakládáním JZD: „Zdání domova, které si osídlenci vytvořili přenesením některých forem způsobu života a kultury z bývalého sídliště, utvrdilo se rozvinutím materiálních podmínek v přímou závislost na novém prostředí [...] Poměr k vesnici jako domovu je tedy v této době určen hlavně pocitem hlavně individuální sounáležitosti. [...] Teprve společné hospodaření dává předpoklad k uskutečnění zásadních přeměn způsobu života a kultury. Rozvitá družstevní spolupráce určuje i nový poměr ke všemu, co obyvatele obklopuje; dává pocit společenské sounáležitosti k osídlenému místu.“³¹⁸ Opět se setkáváme s prvkem, který

---

³¹⁷ HEROLDOVÁ, I. Vytváření domova, s. 198.

³¹⁸ Tamtéž, s. 199.

vyzdvihuje nutnost sdílených společenství, které se významně podílejí na formování mezi vesnici a městem a mezi autorem terénních výzkumů.

Od roku 1953 prováděla Katedra národopisu a pravěku Karlovy univerzity rovněž soustavný terénní výzkum v okolí Žďáru nad Sázavou. Národopisná konference se usnesla na provedení komplexního etnografického průzkumu uvedené oblasti zejména proto, poněvadž právě v této části Českomoravské vysočiny, dle jejich zhodnocení, probíhaly v období „výstavby socialismu“ rozsáhlé změny ve způsobu života a v kultuře lidu ovlivněné silným vzestupem industrializace dané oblasti.³¹⁹ Výběr oblasti Žďárska však nebyl zcela náhodný, vzhledem k tomu, že velké množství obyvatel odešlo v rámci dosidlovací akce po roce 1945. Etnografie si tedy stanovila za cíl tyto změny zachytit a studovat jejich obecné zákonitosti. v tomto směru si badatelé uvědomovali svou významnou úlohu: „Odpovědně prováděná badatelská práce v tomto směru znamená tedy vskutku budovatelský přínos naší národopisné vědy společnému úsilí českého a slovenského pracujícího lidu o vybudování socialistického způsobu života a kultury v naší vlasti.“³²⁰

Terénní pracovníci zaměřili svou pozornost především na zkoumání výroby a ekonomiky v uvedené oblasti. Cílem tohoto výzkumného snažení bylo sledování a studium změn, které se vlivem změny politického diskurzu odrazily do hospodářského a společenského vývoje v Československu s „konečným výsledkem, kterým bude konkrétní obraz vývoje způsobu života a kultury zdejšího lidu přibližně od začátku tohoto století až do současného období socialistické výstavby.“³²¹ Během tohoto šetření zpracovali kolem 1000 fotografií převážně z oblasti hmotné kultury doplněné o obsáhlý písemný materiál. Podařilo se jim zachytit jednak dosavadní praxi v zemědělské výrobě, její hospodářské výrobní techniky

---

³¹⁹ Viz kapitola č. 4 této práce.

³²⁰ MIŠUREC, Zdeněk. Zpráva z výzkumu národopisného semináře na Žďársku. Český lid. 1952, 7/8(39), s. 169.

a nástroje k tomu využívané. Při průzkumu byly zachyceny v několika desítkách snímků staré dřevěné statky i chalupy s krytými vchody „barákem“, kryté šindelem, ale také s novými eternitovými střechami. Základním poznatkem, jež etnografický výzkum v okolí Žďáru přinesl, byla proměna okolí Žďáru pod vlivem vybudování strojírny a sléváren, díky čemuž se oblast změnila v průmyslové středisko okresu.³²²

Výzkumy v oblasti Žďárska však do jisté míry byly také výzkumy záchrannými. Badatelé měli jednoznačný úkol zachytit „dovednost starých bednářů, tkalců a košíkářů, posledních mistrů svého řemesla. Popsat a dokumentárními snímky zaznamenat všechny druhy výroby typické pro Vysočinu minulosti. Věnovat pozornost starým roubeným stavbám s typickými lomenicemi pod šindelovými střechami, které už jsou přestavovány, nově pokrývány.“³²³

Pochopení či interpretace textu Olgy Skalníkové je velmi problematická. V jejím příspěvku, věnovaném výzkumu na Žďársku lze nalézt velké množství „oslavných“ pasáží, které vyzdvihovaly úspěchy podnikání a práce pod vlivem zakládání JZD. Vystává zde otázka spekulací, do jaké míry tato argumentace je založená na skutečných výsledcích a do jaké míry je ovlivněna tím, „co mělo být psáno“. Z pohledu současného badatele je více než jasný výběr druhé možnosti. Oblast vesnického prostředí byla pro svůj specifický charakter významným terénem pro politickou agitaci. Olga Skalníková ve svém článku poukázala v podstatě na všechny oblasti každodenního života, které se pod vlivem zakládání JZD v oblasti Žďárska údajně oproti době minulé nesrovnatelně zlepšily.³²⁴

---

³²¹ MIŠUREC, Z. Zpráva z výzkumu, s. 169.

³²² SKALNÍKOVÁ, Olga. Etnografický průzkum žďárského okresu v roce 1954. Český lid. 1954, 6(41), s. 287.

³²³ Tamtéž.

³²⁴ SKALNÍKOVÁ, O. Příspěvek k studiu současného způsobu života na Žďársku. Československá etnografie. 1956, 7, s. 5.

Vesnice na cestě k socialismu představovala jedno z dílčích témat, které obsahovala stranická vize tehdejší vládnoucí garnitury. Oproti ostatním kapitolám je do této zahrnuta jiná forma výstupu, než je tomu u ostatních. Důvodem je, že část výzkumů, které byly realizovány pod úkolem studia vesnice, byla prezentována na výstavě Cesta naší vesnice k socialismu. V Zemědělském muzeu na státním zámku Kačina byla otevřena dne 11. září 1955. Úkolem této výstavy bylo seznámit zejména laickou veřejnost s výsledky a především úspěchy zemědělství za uplynulých deset let, ovlivněných rozmachem družstevnictví na české a slovenské vesnici. Současně výstava ukazovala také údajný velký pokrok, který nastal na československé vesnici za deset let po stránce zvýšení životní a kulturní úrovně. V úvodní části historického vývoje prezentovala výstava družstevnictví na venkově v době před rokem 1945. Další oddíl byl věnován druhé pozemkové reformě, boji KSČ za svazek dělníků a rolníků proti kapitalistům po roce 1945 a konečnému vítězství pracujícího lidu v únoru 1948. Výstava poukazovala a vysvětlovala také počátky nového, kolektivního způsobu hospodaření na vesnicích, boj o novou agrotechniku, pomoc státu družstvům. Na příkladu několika českých a slovenských družstev se snažila znázornit přetváření vesnice, jejího hospodářského a kulturního života. Návštěvník se zde dozvěděl také souhrnné informace k rozvoji zemědělské vědy, zemědělské techniky, vývoj odborného školství atd. Zvláštní pozornost byla věnována hospodaření na státních statcích. Z pohledů etnografů představovala nejzajímavější část výstavní oddíly věnované dvěma družstvům, kde prováděli též výzkum pracovníci ÚEF a SAV. Jaroslav Kramařík ocenil přínos tohoto výstavního počínu: „Výstavou Cesta naší vesnice k socialismu vykonalo zemědělské muzeum významný krok k široké propagaci nového způsobu hospodaření na našich vesnicích, ale také

velikou vědeckou práci v oboru dějin zemědělské kultury našeho národa.³²⁵

7.5 Lidová kultura v etnografickém výzkumu padesátých let

V rámci dlouhodobého úkolu zpracování dějin lidové kultury v Čechách, se etnografové zaměřili na její rozličné aspekty, zahrnující převážně řemesla, zemědělské techniky či výtvarné umění.³²⁶ Vědecká rada ÚEF stanovila hlavním úkolem etnografie a folkloristiky „studium všech projevů lidové kultury a osvětlení velikých tvořivých sil českého a slovenského lidu v minulosti i v přítomnosti.“³²⁷ Lidová kultura představovala další z tematických okruhů, jehož podstatou bylo studovat lidové umění v souvislosti s hospodářským a společenským vývojem společnosti. Výběr tohoto tématu byl opodstatněný, poněvadž optikou teoretiků marxismu-leninismu a vládnoucí garnitury v Československu tvořila lidová kultura vycházející z lidové tradice jeden ze základních pilířů kultury národní.³²⁸ Předmětem studia se měla stát výhradně lidová architektura, kdy největší pozornost byla věnována především kulturním domům, které se staly centrem kulturního rozvoje.³²⁹ Stejně jako samotnou vědu, měli národopisci, vzhledem k jejich úzkému vztahu k informátorovi, očistit také lidové tradice od „buržoazních“ přežitků, které bránily rozvoji lidové kultury.

Karel Fojtík si byl plně vědom toho, že studium lidové kultury je pro etnografii velmi důležité: „Protože lidová kultura a umění obsahuje ve svých prvcích rysy demokratické a socialistické, vyvíjející se jako odraz postavení pracujících a vykořisťovaných mas v hospodářském zřízení

---

³²⁵ KRAMAŘÍK, Jaroslav. Výstava Cesta naší vesnice k socialismu. Československá ethnografie. 1956, 4, s. 104–105.

³²⁶ Viz. tabulka č. 1 a 2 této práce.

³²⁷ AAVČR. Fond ÚEF. Kart. 2, Perspektivní plán vědeckého rozvoje do roku 1960.

³²⁸ NEJEDLÝ, Zdeněk. Za lidovou a národní kulturu. In: PŘIBÁŇ, Michal. Z dějin českého myšlení o literatuře 1 (1945–1948), s. 40–42.

společnosti, formuje se jako antithesa ke kultuře šlechtické nebo buržoasní, rozvíjí se jako pokroková kultura boje za přeměnu společenského zřízení.³³⁰ Úkolem etnografie bylo tyto prvky nalézt, popsat a podporovat v jejich rozvoji. Etnografové vystupovali jako ti, kteří svými znalostmi terénu a vztahu ke svým informátorům, zdá se, byli jedním z hlavních nástrojů, jak bylo možné udržovat marxisticko-leninskou ideologii mezi lidmi, zejména v člancích, které posléze vydávali a vyzdvihovali v nich úlohu jednotlivých prvků lidové tvořivosti.

Tak jako ve většině zde prezentovaných tematických okruhů, lze optikou marxistických etnografů, v definicích lidové kultury shledat jisté antagonistické tendence vycházející z odlišnosti jednotlivých ideologií: „Tuto lidovou kulturu a lidové umění, které je svým obsahem protichůdné idejím a institucím vládnoucích tříd, nelze považovat za součást stejné nadstavby jako instituce a ideje buržoasie, které podporují upevňování trvajících společenského zřízení. Toto lidové umění a lidová kultura je odrazem podmínek života, v kterých lid žije, je výsledkem bezprostředního promítání každodenních projevů života do oblasti tance, písně, řezby, kroje, ornamentu a architektury, je proto vždy pokrokové a realistické, vyjadřuje svým obsahem zájem lidu, jenž je namířen k vyvrácení starého společenského řádu. Odráží se v něm protest proti útlaku, jemuž je lid vystaven. Takové lidové umění svým obsahem i formou tvoří základ kultury socialistické, představuje svým odporem proti každému vykořisťování prvky socialistické nadstavby.“³³¹ Nacházíme zde terminologii nadstavby jako instituce, která je ovlivněna společenským zřízením, zejména hospodářskými vztahy. V souvislosti s lidovou kulturou, se v ní odráží zejména každodenní život spojený nejen s prací v družstvech, nýbrž také v továrnách a jině. V neposlední řadě lidová

---

³²⁹ RUBEŠ, Zdeněk. Marx-leninský národopis. Ideologický základ československé poválečné etnografie. Dějiny a současnost. 2011, 2, s. 24.

³³⁰ FOJTÍK, Karel. K otázce charakteru lidové kultury I. Český lid. 1952, 3/4(39) s. 29.

³³¹ Tamtéž.

kultura stála v pozici určitého pomocníka, který vedl lid v boji proti vykořisťovatelským strukturám.

Povinností etnografa stále zůstávalo identifikovat úlohu vesnického boháče a jeho vliv na utváření lidové kultury. Sociální struktura společnosti významně ovlivnila charakter lidové kultury, což potvrdil také Karel Fojtík, který naznačil, že od lidové kultury a umění se odděluje kulacké umění a kultura, vystupující odtud jako oficiální „lidové umění a kultura“.

V intencích marxisticko-leninské etnografie byla lidová kultura prezentovaná „vesnickým boháčem“ považována za velmi úpadkový jev. Lidové zvyky, tradice či písně, které prezentovala střední a vyšší třída zastoupená oním boháčem, ztrácely svou lidovou základnu, a tak nebylo možné je považovat za symbol lidové vrstvy a lidové kultury.³³² Toto stanovisko podpořil Karel Fojtík také v dalším odstavci svého textu: „Třídní diferenciací vedla tudíž i k diferenciaci v oblasti kultury a umění. Vedle pokrokové lidové kultury, nesené pracujícím rolnictvem a proletariátem se vytvořila kulacká kultura statkářstva, skrývající mnohdy za lidovou formu svoje kořistnické třídní zájmy, vnášející pod formu lidového umění nepřátelskou ideologii a kulturu pracujícím masám. Jestliže se pak někdy hovoří o úpadku lidové kultury, v buržoasní společnosti, může se tento úpadek týkat jenom kultury kulacké, vyznačující se lidu nepřátelským obsahem; pokud jde o pokrokovou lidovou kulturu a umění, je sice soustavně v buržoasním světě umlčována, je ubíjena soustavným zotročováním, zbídačováním pracujících mas, nemůže však být vyhlazen její pokrokový, naprosto neúpadkový ráz boje proti všem formám útisku.“³³³ V návaznosti na toto rozsáhlé a vyčerpávající tvrzení, upozornil Fojtík na to, že lidové umění socialistické společnosti jako součást socialistické nadstavby nemůže

---

³³² FOJTÍK, K. K otázce charakteru lidové kultury I, s. 30.

³³³ Tamtéž, s. 30–31.

navazovat ani na přežitky obřadního umění a kultury, které zůstávaly ve společnosti z období kapitalismu a feudalismu či z umění prezentovaného v kabaretech či jiné formy „kulackého“ umění, které by vedlo k úpadku skutečné lidové kultury, kterou prezentuje socialistická společnost. Opět však sledujeme pokrokovost kultury rolnictva či proletariátu. Během své práce měli etnografové v tomto ohledu socialistické vesnici či společnosti napomáhat: „Do souboru socialistické kultury nesmíme připustit nic, co není obsahem vlastní pokrokovému názoru pracujícího člověka, byť se vyznačovalo sebedokonalejší formou [...] Při vytváření lidové kultury socialismu můžeme navázat spolehlivě jenom na ty rysy lidového umění, které jsou odrazem odvěkého boje utlačovaných proti vykořisťovatelům, na ty demokratické a socialistické rysy, které se byť i nerozvíjely vytvářejí v každé národní kultuře.“³³⁴

Badatelé, kteří se tímto tématem zabírali, identifikovali tři základní prvky charakteristické pro lidovou kulturu: pokrokové umění a kultura vyjadřující zájmy pracujícího lidu; kulacké umění a kultura, vzniklé jako nadstavba kapitalistických výrobních vztahů, vyjadřující lidu cizí a importované názory, zneužívající lidové formy k propagaci „buržoazní“ kultury a ideologie, zesměšňující pokrokové tendence lidu; přežitky starého obřadního umění a kultury spjatého obsahově s protivědeckým názorem lidu na přírodu a společnost, s předkřesťanskou religiozitou.³³⁵ Z tohoto výňatku lze vysledovat základní terminologii využívanou zejména teoretiky marxismu-leninismu ve spojení s buržoazní kulturou, vesnickým boháčem a přežitky minulosti.

Obdobně jako u ostatních prezentovaných témat věnovali se etnografové poznání lidové kultury z historické perspektivy, etnografie ve spolupráci s historií a archeologií měla studovat vývoj lidové kultury a specifikovat přežitky z dob starších. Důležité však bezesporu bylo

---

³³⁴ FOJTÍK, K. K otázce charakteru lidové kultury I, s. 31.

³³⁵ Tamtéž, s. 31.

spojení taktéž s jazykovědou, antropologií či kulturními dějinami. v padesátých letech středobod zájmu vědeckých pracovníků tvořily rozmanité prvky lidové kultury od folkloru (próza, poezie, pranostiky, hudba, písně, tanec a další) až po hmotnou kulturu (architektura, způsob bydlení, odívání). Samotné výzkumy byly z počátku prezentovány jako výzkumy lidové architektury, nicméně jejich obsahový záběr byl v zásadě komplexní a pohyb ve zkoumaném terénu, byť s důrazem na architekturu, umožnil etnografům studovat různé složky lidové kultury. Poněvadž byly podmínky pro výzkumy a jejich personální zajištění značně omezené, byl z počátku vymezen úkol jako „výzkum hromadné základny, z níž ostatní obory lidové kultury vyrůstaly, a ve své regionální formaci jí byly podmíněny. Její poznání po celém území výzkumu umožní i správnější pochopení oněch oborů, které tvoří nadstavbu lidové kultury.“³³⁶

Smyslem výzkumu lidové architektury bylo zachytit typický charakter českých vesnických sídel a lidových obytných, hospodářských i jiných staveb, a to jednak v jejich historickém vývoji, jednak v jejich typické odlišnosti, způsobené hospodářsko-sociální členitostí. Vědečtí pracovníci si tedy nejdříve stanovili za cíl prozkoumat sídelní a hospodářský status obce, poté identifikovat signifikantní znaky, půdorys a další charakteristiky jednotlivých staveb. Během výzkumu se zaměřili kromě studia přežitků dob minulých také na „zachycení současného stavu, tedy též o stanovení typů novodobých a toho, jak se vyvíjely z forem starších, tradičních.“³³⁷ Tematika studia lidové architektury a obecně bydlení byla velmi úzce spjata se studiem vesnice na cestě k socialismu, s ohledem na postupné zřizování JZD a funkční proměnu jednotlivých stavení. Nicméně konečným cílem soupisového výzkumu bylo získat „soustavně sebraný materiál a vědecky spolehlivý národopisný materiál, který by sloužil především odborným potřebám jakožto

---

³³⁶ PRAŽÁK, Vilém. Soupisový terénní výzkum české lidové architektury. Československá ethnografie, 1953, 1, s. 263.

dokumentární poklad dalších celkových i speciálních studií o lidovém bydlení a o hospodářském provozu, či vůbec o hmotné základně lidové kultury, jak se nám tato jeví v jednotlivých oblastech na celém území původních českých sídel.“³³⁸

Také v tomto tematickém zaměření se českoslovenští vědci zdánlivě obraceli k bohatým zkušenostem vědy sovětské, především v celkovém designu výzkumu, v jehož utváření údajně vycházeli z informací dostupných od sovětských badatelů, kteří se zabývali proměnami socialistických vesnic vlivem zakládání kolchozů. Své jednání podložili dlouholetými zkušenostmi P. I. Kušnera při hodnocení výsledků kolchozních výzkumů v SSSR, který ve svém textu považoval základní teritoriální jednotkou výzkumu vesnici, v níž měly být studovány formy sídlišť, typy obydlí, jejich vnitřní výzdoba, domácí život a jeho lokální specifika. Proto se nejmenší analytickou složkou celého kraje stala právě vesnice.

Svou pozornost upírali na komplexní charakteristiku studovaného obydlí s důrazem na jeho hospodářský a společenský vývoj. Centrum odborného zájmu tak tvořily jednak stavby, z přelomu devatenáctého a dvacátého století, nýbrž také stavby starší. Výsledkem terénního výzkumu měl být sepsaný přesný plán usedlosti a obydlí s poukázáním na vnitřní rozmístění nábytku, zachycena fotografie obydlí, u hospodářských staveb z různých náhledů, zpracovaný kresebný materiál, fotografie případně zákresy zajímavých detailů, kresby nebo malby u věcí, které nebude možné vyfotografovat, podrobný popis objektu s důrazem na hospodářský a rodinný život ve stavbě.³³⁹

Záměrem následujících odstavců je představit a zhodnotit průběh vybraných výzkumů, nicméně pro začátek jako zajímavá reflexe poslouží

---

³³⁷ PRAŽÁK, V. Soupisový terénní výzkum, s. 270–271.

³³⁸ Tamtéž, s. 270.

³³⁹ Tamtéž, s. 272.

stručné autozhodnocení badatelského snažení od Viléma Pražáka: „Z toho všeho, co tu bylo uvedeno, je patrné, že soupisový výzkum NSČ ve svém zaměření i v praktickém provádění nejen splňuje všechny podstatné požadavky, jaké se ukládají sovětským ethnografům, nýbrž namnoze směřuje hlouběji, aby získal o naší lidové architektuře materiál ještě všestrannější a úplnější.“³⁴⁰

Již během počáteční fáze výzkumu bylo jasné, že objem sebraného materiálu bude poměrně vysoký, proto byly stanoveny základní spisové kategorie, do nichž se jednotlivé dokumenty rozřazovaly dle povahy, lokality a inventárního čísla. Byl založen také fotografický archiv, v němž se shromažďovaly fotografie pořízené během terénního výzkumu. Pro lepší orientaci se třídily a uchovávaly dle jednotlivých okresů. Archiv půdorysů a náčrtků staveb obsahoval půdorysné plány a náčrty provedené během výzkumu. Obdobně jako u archivu fotografického, ukládaly se jednotlivé soupisové plány do oddílů řazených dle okresů. Archiv kreseb, zejména těch prvků, které nemohly být zachyceny fotograficky, byl koncipován na stejné bázi jako archivy předešlé. Co do obsahu a rozsahu, zdaleka nejrozsáhlejší skupinu tvořil archiv textový, který zahrnoval veškeré informace a doprovodnou dokumentaci zachycenou během výzkumu.

Dle Viléma Pražáka se textový archiv dále dělil dle druhů předmětů, jichž se týkaly sebrané popisy. Vše se dále rozdělovalo do těchto skupin:

„1) Celková charakteristika jednotlivých obcí obsahující údaje o význačných rysech té které obce v okrese výzkumu. V čele popisu jsou uvedena vždy též čísla všech fotografií, půdorysů a kreseb, jež se obce týkají (tj. všechny dokumentační materiál ilustrační).

---

³⁴⁰ PRAŽÁK, V. Soupisový terénní výzkum, s. 266.

2) Speciální charakteristika význačných vlastností jednotlivých usedlostí obsahuje popisy všeho vyznačeného, co v té které usedlosti bylo při výzkumu zjištěno, a co vše v ní mělo být sledováno.

3) Speciální údaje se dotýkají buď jednotlivých jevů nebo předmětů, jež byly v jednotlivých obcích a usedlostech zjištěny, ale jež kvůli snazší orientaci v donesené látce se třídí nikoliv podle popisných čísel, ale systematicky podle jme předmětů, kterých se dotýkají.

3) Národopisný systematický (věcný) katalog - v tomto má být přehledně uspořádána veškerá národopisně vyznačená látka při soupisu toho kterého okresu, získaná, zde se netřídí již předměty podle toho, z které obce az které usedlosti pocházejí, nýbrž podle věcného hesla, to proto, aby odborní zájemci, kteří budou chtít z výzkumů čerpat nemuseli zdržovati se při svém studiu pročitáním látky zahrnuté v předchozích celkových popisech obcí a usedlostí.³⁴¹ Na základě těchto tvrzení lze zhodnotit značnou propracovanost a organizovanost prezentovaného výzkumu.

Realizace výzkumu probíhala v období tzv. „národopisné pětiletky“. v časovém rozmezí ohraničeném rokem 1952 a ukončeném rokem 1956 získali výzkumníci z Národopisné společnosti finanční příspěvek na realizaci projektu celkově 2 miliony Kčs.³⁴² s ohledem na období padesátých let, na materiální podmínky, které v té době v Československu panovaly, a na rozsah výzkumu se může zdát, že alokovaná částka dosahovala značné výše. Nicméně také tento argument dokázali etnografové, dá se říci, vyvrátit s ohledem na význam celého projektu: „Soupisový výzkum tohoto druhu je dnes však také z toho důvodu důležitým, že se provádí v období, kdy je naše vesnice v přerodu,

---

³⁴¹ PRAŽÁK, V. Soupisový terénní výzkum, s. 266–268.

³⁴² Tamtéž, s. 263.

kdy se opouští starý individualistický a kapitalistický hospodářský způsob a nastupuje nový, za něhož se vesnice socialisuje, a združstevňuje.“³⁴³

Jednu z prvních lokalit, která se stala středem zájmů badatelských aktivit tehdejších vědců, představovalo Voticko.³⁴⁴ Výzkumné práce v terénu zahájil Kabinet pro národopis ČSAV v květnu roku 1953 a do poloviny září bylo prozkoumáno (ve čtyřiapadesáti dnech výzkumu) celkem 194 sídlišť, obcí a osad. Během tohoto prvotního snažení získali všichni zúčastnění celkem 194 odborných popisů a stejný počet náčrtků zkoumaných obytných území. Vedle toho dále 61 popisů lidových staveb, 60 náčrtků hospodářských usedlostí, 77 půdorysů, 45 příčných řezů podélných, kresby detailů stavebních objektů a 892 fotografických snímků. Výzkum se však neorientoval pouze na monitoring všech aspektů týkajících se charakteristiky vývoje a struktury lidových staveb, nýbrž snažil se podpořit památkovou ochranu vybraných, cenných objektů. K zaměření bylo určeno 37 objektů a státní památkové péči byl podán návrh na ochranu 33 hodnotných staveb, jejichž zachování bylo dle slov Viléma Pražáka velmi žádoucí. V září a říjnu 1953 byl dokončen výzkum votického okresu doplňujícím průzkumem ještě 34 obcí a osad na území jižně od Miličina a na Mladovožicku, poté pokračovaly výzkumné práce v okrese vlašimském, v jehož střední a jihozápadní části bylo zpracováno 25 obcí a osad. Během roku 1953 získali vědečtí pracovníci rozsáhlý materiál ke studiu a zachování lidových staveb.³⁴⁵ Z uvedeného výčtu lze konstatovat, že výzkumy byly opravdu rozsáhlé a národopisní pracovníci věnovali zpracování tohoto úkolu značné úsilí. Rokem 1955 pokračoval výzkum lidové architektury pod záštitou Ústavu pro etnografii

---

³⁴³ PRAŽÁK, V. Soupisový terénní výzkum, s. 271.

³⁴⁴ Viz tabulka č. 1 a 2 se základní úkoly v rámci ČSAV.

³⁴⁵ Na územní rozloze cca 550 km² bylo prozkoumáno 257 obcí a osad (232 v okrese Votice, 25 v okrese Vlašim); bylo vyhotoveno 257 popisů zkoumaných sídlišť, 257 situačních náčrtků obcí a osad, 74 popisů významných lidových staveb, 72 situací hospodářských usedlostí, 96 půdorysů, 111 řezů a 13 kreseb detailů (všechno je zpracováno na 808 kartotéčních listech); mimo to bylo pořízeno 1205 fotografických snímků. BALÁŠ, Emanuel. Výzkum lidové architektury na Voticku a Vlašimsku. Československá etnografie. 1954, 2, s. 285.

a folkloristiku ČSAV v oblasti Pacova a Kamenice nad Lipou. Výzkum je zmíněn zejména proto, že byl „přímým pokračováním výzkumů lidového stavitelství, vykonaných v letech 1953 a 1954 v oblasti Pražského kraje v okresech Votice a Vlašim.“³⁴⁶ Při pohybu v terénu byla sledována výstavba vesnických sídel i jednotlivých staveb, nicméně zvýšenou pozornost věnovali starým, dožívajícím lidovým stavbám. Výzkumné práce v terénu zajišťovali vědecký pracovník ÚEF Emanuel Baláš a externí spolupracovník ÚEF V. Klíma.³⁴⁷ Studium lidových staveb probíhalo také na Olomoucku, kam svou pozornost přenesl Emanuel Baláš v roce 1955, kde prozkoumal celkem 14 osad v okolí Olomouce.³⁴⁸

7.5.1 Československá vlastivěda-lidová kultura

Výzkumy realizované v tomto období vykristalizovaly, kromě nespočtu tematických studií, do jednotného díla *Československá vlastivěda - lidová kultura* vydaného v roce 1968, v němž se zrcadlí jednotlivá témata studovaná nejen v padesátých letech, ale také v období následujícím. Toto pozoruhodné dílo vzniklo za spolupráce početného autorského kolektivu z Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze a v Brně a Národopisného ústavu Slovenské akademie věd v Bratislavě.³⁴⁹ Pozici vědeckého redaktora zastal Andrej Melicherčík. Celé monografie je rozdělena do dvou hlavních oddílů, a to Česká lidová kultura a Slovenská

---

³⁴⁶ BALÁŠ, Emanuel. Výzkum vesnických sídel a lidových staveb. Československá ethnografie. 1955, 3, s. 426.

³⁴⁷ Tamtéž.

³⁴⁸ BALÁŠ, Emanuel. Orientační výzkum vesnických sídel a lidových staveb na Olomoucku. Československá ethnografie. 1956, 4, s. 102.

³⁴⁹ Autoři české části: Emanuel Baláš, Karel Fojtík, Iva Heroldová, Olga Hrabalová, Hana Hynková, Jaromír Jech, Zdena Jelínková, Hana Laudová, Hana Podešvová, Vladimír Karbusický, Dagmar Klímová, Jaroslav Kramařík, Jaroslav Markl, Václav Pletka, Libuše Pourová, Antonín Robek, Vladimír Scheufler, Oldřich Sirovátka, Olga Skalníková, Josef Spilka, Jarmila Šťastná, František Vančík, Karel Vetterl. Autoři slovenské části: Štefan Apáthy, Rudolf Bednárik, Soňa Burlasová, Ľuba Droppová, Oskar Elschek, Božena Filová, Viera Gašparíková, Emília Horváthová, Ema Kahounová, Soňa Kovačevičková, Ema Marková, Michal Markus, Andrej Melicherčík, Ján Mjartan, Irena Murgašová Pšútová, Viera Nosálová, Kliment Ondrejka, Jarmila Pátková, Ester Plicková, Ján Podolák, Adam Pranda, Pavel Stano, Štefan Tóth, Rudolf Žatko.

lidová kultura. Obě zmíněné části mají totožnou obsahovou strukturu. Nejprve se autoři publikace věnovali zemědělství a zemědělské výrobě, do níž zahrnuli chov dobytka, drůbeže a včelařství, zemědělství a lov. Následovala kapitola s názvem Hmotná kultura, v které se zabírali otázkami souvisejícími s bydlením, ošacením, stravováním a dopravou. Na to navázal rodinný a společenský život obyvatel, vedle kterého nechyběla kapitola věnovaná pověrečným představám a zvykům českého/slovenského lidu. Velký prostor doslala tematika folkloru zahrnující rozličné aspekty folkloristického bádání, tj. lidová próza, přísloví, pranostiky a hádanky, lidové divadlo, dětský folklor, lidová a zlidovělá píseň, lidová nástrojová hudba, lidový tanec. Oba dva oddíly uzavřela společná kapitola věnovaná lidovému umění, respektive problémům českého a slovenského lidového umění.

Ihned v první, úvodní, části vymezili autoři svou definici etnografie a folkloristiky. Etnografii chápali jako společenskou vědu zabývající se zkoumáním kolektivně vytvářených a tradovaných jevů života a kultury v tradičních skupinách a v lokálních skupinách, které jsou jejich obdobou v průmyslové civilizaci, hlavní pozornost je při tom obrácena ke konkrétním, pro danou skupinu charakteristickým, formám života a kultury a k jejich souvislosti s tradicí. Folkloristiku na druhou stranu vymezili jako samostatnou společenskou vědu, která studuje ústní, většinou nefixovanou slovesnost, hudbu, tanec, částečně sem zařadili také obřady a hry.³⁵⁰

Ve svém díle představili periodizaci české a slovenské lidové kultury do čtyř klíčových období:

1) Období diferenciacie slovanské pospolitosti, rozpadu rodové a vzniku feudální společnosti(5.–12. století) – první fázi vývoje lidové kultury zasadili autoři do období kmenových společenství, v němž nejdůležitější

---

³⁵⁰ Kol. autorů. Československá vlastivěda – lidová kultura. Praha 1968, s. 20.

roli hrál rozmach křesťanské víry, která ovlivnila ráz lidové kultury. Podoby lidové kultury lze však usuzovat pouze z archeologických nálezů, pověstí, které z těchto období dochovaly, jsou považovány za relikty feudální společnosti.

2) Období feudalismu(12.–17. století) s uzlovým bodem v 16. století, kdy výrazně zasáhla do struktury lidové kultury renesance. Z tohoto období získali autoři nejméně pramenů, nicméně rozličné formy lidové kultury, které se v tomto období vyvíjely, spojili zejména s duchovní činností na území státu.

3) Období rozpadu feudalismu a vyvrcholení tradiční lidové kultury(18. století až první polovina 19. století). Do tohoto období spadá vrchol konstruování jevů, které významně ovlivňují vznik tradiční lidové kultury. Od tohoto období lze v zásadě snadno identifikovat a studovat rozmanité prvky tradiční lidové kultury zejména v souvislosti se zvýšeným zájmem badatelů o lidové prvky.

4) Období rozrušování tradiční pospolitostí a její pohlcování nově se organizující průmyslovou společností nejprve za kapitalismu a nyní za socialismu (od 2. poloviny 19. století, po století 20.) Čtvrté stádium vývoje lidové kultury považovali autoři za rozpad a zánik tradiční lidové kultury zejména s ohledem na rozvoj průmyslové výroby. Zde však získal národopis nový výzkumný terén a svou pozornost obrátil zejména na kulturu průmyslových oblastí.³⁵¹

Autoři této komplexní publikace v úvodu vymezili definici lidu, jehož kulturu po celou dobu sledovali: „Lid, ať ho chápeme z hlediska ekonomického jako třídy nevlastníci výrobní prostředky, a proto vykořisťované, z hlediska politického jako neorganizovanou masu lidí, kterou je nutno organizovat pomocí politických idejí, z hlediska kulturního jako uzavřenou skupinu lidí s vyhraněnými kulturními znaky, jak je vytyčují

zejména paleohistorie etnografie, či z hledisek filosofických nebo filologických [...] Etnografie a folkloristika patří k vědním oborům, které k řešení této problematiky přispívají velmi podstatně, ne-li snad nejvýznamněji ze všech společenských věd [...] Při studiu lidu a jeho kultury jsou tyto obory jistě na prvním místě, jde-li o ty fáze třídní společnosti, kde nedošlo k výraznější diferenciaci těch, kdož nevlastní výrobní prostředky...“³⁵² Opět se setkáváme na pouhém odstavci s několika ústředními symboly rétoriky marxisticko-leninské ideologie a jejich průkopníků. Nicméně zdá se, že tato úvodní pasáž je dílčí rétorickou formulí, která se na následných stranách již neobjevuje. Monografie vznikala v podstatě celá šedesátá léta, kdy hlavní živelná ideologizace oboru již částečně opadla, jednotlivá témata a jejich obsahová náplň ve srovnání například s Fojtíkovým textem působí mnohem uvolněnějším a odbornějším dojmem.

7.6 Otázky obecné etnografie

Pod označením *Otázky obecné etnografie* jsou zde rozuměna témata spojena se zkoumáním etnogeneze, dějinami „prvobytné“ společnosti či dějinami a původem náboženství, která v podstatě nejsou zahrnována do oblasti „tradiční lidové kultury“. Původ náboženství představoval jedno z hlavních témat práce zejména Otakara Nahodila (pomineme-li teorii a metodologii oboru) a jeho univerzitního profesora Otakara Pertolda. Prvně jmenovaný se otázkami náboženství věnoval již ve své disertační práci s názvem *Ideologické přenesení společenského zřízení do živočišného světa v náboženských představách a přežitcích národů severní Eurasie*, v níž prezentoval závěry svého výzkumu o původu a prvotních formách náboženských představ. Tyto poznatky využil ve svých příspěvcích, které jsou rozebrány níže.

---

³⁵¹ Kol. autorů. *Československá vlastivěda*, s. 22.

³⁵² Tamtéž, s. 19.

7.6.1 Vznik a vývoj náboženství v dílech Pertolda a Nahodila

Jednou z vybraných monografií, které slouží potřebám disertace je Pertoldova kniha s názvem *Co je náboženství?*³⁵³, ve které se autor zaměřil na dějiny náboženství a jednotlivé signifikantní prvky s náboženstvím spojené. Otakar Pertold definoval náboženství jako „city provázené a jimi určené vědomí závislosti na něčem, blíže určeném tradicí, co samo na onom stupni kulturního vývoje člověka přesahuje jeho schopnost poznávací, kteréžto vědomí pak pod vlivem citů a tradice vyvolává v člověku volní stavy, vedoucí ke snaze buď nějak obměnit onu předpokládanou závislost, nebo alespoň vykonávat nějaký vliv na to, co člověk onoho kulturního stupně pokládá za příčinu té závislosti.“³⁵⁴ Otakar Pertold konstatoval, že náboženství nemůže vzniknout bez jakéhokoliv popudu, který by donutil člověka, aby rozvinul své dosavadní představy, které využíval ke zlepšení své životní úrovně. Touto hnací silou se, pro utváření náboženských představ, stal vznik a rozvoj práce, s nímž zdánlivě souvisel postupný vznik negativních jevů, které následně vedly ke vzniku fanatických představ, jimiž se člověk snažil tyto záporné jevy eliminovat.³⁵⁵ Primitivní člověk tak dle těchto zákonitostí dospěl do určité fáze, kdy jevy a vlivy zmíněné v tomto odstavci spojil do fanatických představ ústících do nadpřirozeného světa, z něhož následně vyústí do náboženských představ.³⁵⁶

Vznik elementárních náboženských představ datoval Otakar Pertold již do doby „primitivních společností“, které usilovaly o to, aby své představy zasadily do logického celku. Tento celek se však nemohl utvořit bez pevné „hospodářské základny“. Avšak tato základna mohla vzniknout až pozvolným ochočováním divokých zvířat a s tím spojených každodenních činností. Člověk byl nucen dennodenně sledovat přírodní

---

³⁵³ PERTOLD, Otakar. *Co je náboženství?*. Praha 1956.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 12–13.

³⁵⁵ Tamtéž, s. 19.

vlivy, které v něm vyvolávaly fantastické představy různého druhu. Tyto představy poté vyústily ve víru v nadpřirozeného ducha, duši předků či jakoukoliv bytost s antropomorfními znaky, kterou lidé uctívali a častokrát pohostili svými dary. Důsledkem, či lépe, vyústěním tohoto jednání dle Pertolda, byl vznik náboženských slavností nebo tabuizovaných témat.³⁵⁷ Postupným rozšiřováním hospodářské základny vznikaly poté složitější náboženské představy, mezi které zařadil monoteismus, animismus či přírodní polyteismus údajně skončil přirozený vývoj náboženství, který byl zapříčiněn zejména uvědoměním si přírodních sil a s tím spojených představ. V této fázi se náboženské představy transformovaly s ohledem na vývoj společenských a hospodářských vztahů.

Vrchol náboženství, zejména křesťanství, viděl Otakar Pertold ve středověku. S rozvojem přírodních věd, které započaly vysvětlovat jednotlivé přírodní zákonitosti lze předpokládat, že se nastane krize náboženství a jeho vliv ve společnosti bude upadat. Nicméně to se nestalo. Důvody viděl následující: „První příčina je v nedostatečném vzdělání lidu a tím v nedostatečném chápání správného vědeckého světového názoru. Theoreticky by se mohl tento stav rozřešit tím, že by se co nejvíce rozšířila znalost moderní astronomie a fyziky a v lidu by se upevnilo přesvědčení, že vesmíru neexistuje nic jiného než hmota. v praxi se však má věc jinak. Především ne každý dovede tak logicky myslet, aby si udělal potřebné závěry sám bez cizího vedení a dovedl sáhnout i k praktickému rozhodnutí, zejména, je-li obklopen prostředím zaostalým, které ho v jeho rozhodování brzdí. Rodina, zaměstnavatel, společnost jsou velmi brzdivé síly, které vyplývají účinné zábrany...“³⁵⁸ A právě tyto vlivy údajně znemožňují, aby náboženství samo od sebe a beze zbytku zmizelo. Vysvětluje to tím, že monoteistické náboženství tkvělo svými kořeny příliš hluboko v oné společenské formě, v níž vzniklo (t.j.

---

³⁵⁶ PERTOLD, O. Co je náboženství?, s. 19.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 76–77.

v otrokářském řádu a ve feudalismu), i v té, v níž se dále vyvíjelo (t.j. v kapitalismu). Z této půdy se nemůže samo vytrhnout, pokud tato společenská forma třeba jen ve zbytcích trvá, a to je dnes kapitalismus. Kapitalismus potřebuje náboženství jako svou oporu, a proto je hájí a podporuje snahy, které mají náboženství nejen udržet, nýbrž i posílit.³⁵⁹

Otakar Pertold uzavřel svou úvahu o náboženství tvrzením: „Vědecký socialismus v poměru k náboženství vychází v theorii i praxi z toho, že likvidace vykořisťování člověka člověkem, vítězství nového socialistického řádu podryvá kořeny náboženského světového názoru, jenž se následkem toho stává pouhým přežitkem kapitalismu ve vědomí lidí [...] Aby bylo náboženství překonáno, je třeba soustavné vědecko-ateistické výchovy, která musí být pedagogicky přizpůsobena chápání nejširších lidových mas a podávána formou pro ně přijatelnou [...] V dalším je třeba zdůrazňovat výuku v přírodních vědách tak, aby dospívající člověk byl plně přesvědčen o správnosti vědeckého světového názoru. Ale to nestačí. Proti správnosti tohoto světového názoru je třeba postavit v dospělém věku jako nesprávný a pochybený světový názor náboženský. Je třeba seznámit pokrokové lidi s dějinami náboženství. Ze správného vyznačení sporu těchto dvou názorů musí pokrokovému člověku jasně vyplynout skutečnost a pravdivost materialistického vědeckého názoru a lživost fantastického názoru náboženského.“³⁶⁰ Národopisná věda měla dostatečné nástroje a možnosti splnit povinnost pomocnice vědecko-ateistické výchovy.³⁶¹

Jak již bylo zdůrazněno, českoslovenští badatelé měli vycházet ze zkušeností svých sovětských kolegů. Inspirací měl pro ně být především „úspěch“ sovětské etnografie při rekonstrukci dějin „prvobytné“

---

³⁵⁸ PERTOLD, O. Co je náboženství?, s. 162–163.

³⁵⁹ Tamtéž, s. 162–163.

³⁶⁰ Tamtéž, s. 163–164.

společnosti a vzniku náboženství. Základ tohoto dílčího úspěchu dle Otakara Nahodila tkvěl ve zvládnutí základních děl předních teoretiků marxismu-leninismu. Signifikantním znakem marxisticko-leninského pojetí dějin „prvobytné“ společnosti byl soulad evoluce člověka s vývojem výroby materiálních statků, výrobních sil a výrobních vztahů. Etnografové padesátých let si přinejmenším uvědomovali svůj praktický význam v této problematice: „Důsledně vědecké pojetí a výklad dějin náboženství, stejně jako výklad samé podstaty náboženské ideologie, je v dnešní době nadmíru důležitým nástrojem politicko-osvětové práce, je nástrojem uvědomování širokých mas našeho lidu, nástrojem výchovy v duchu vědeckého světového názoru, dialektického a historického materialismu.“³⁶² Skutečný výklad původu náboženství lze podle Otakara Nahodila pouze na základě zvládnutí základních myšlenek marxismu-leninismu. Studium náboženství představovalo důležitou součást vědecko-ateistické výchovy, nástrojem výchovy v duchu vědeckého světového názoru, dialektického a historického materialismu.³⁶³ Texty Otakara Nahodila jsou podepřeny významnou znalostí textu nejen Marxe a Englse, nýbrž také Stalina či nespočtu dalších sovětských badatelů.

Analogicky jako v některých doposud zmíněných tématech, vyhranili se zástupci poválečné etnografie také v otázce studia a původu náboženství proti protagonistům etnografie „buržoazní“ či „idealistické“. Zásadní problém viděli v tom, že „idealistická“ věda obhajovala náboženství, kdežto materialistická věda usilovala o zjištění původu a poslání náboženství.³⁶⁴ Z pohledu marxistického kroužku etnografů nahlížely tyto dva směry odlišně také na problematiku náboženství. „Idealistická“ věda dle Otakara Nahodila na základě degenerační teorie

---

³⁶¹ Více o vztahu vědecko-ateistické výchovy a etnografie v OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Čeští etnologové 50. let v přední linii boje za vědecký ateismus?. Práce z dějin Akademie věd. 2018, 1(10), s. 1–17.

³⁶² NAHODIL, Otakar. O původu náboženství. Praha 1954, s. 15.

³⁶³ Tamtéž.

³⁶⁴ NAHODIL, Otakar. Jak vznikly náboženské pověry. Praha 1954, s. 11.

považovala za vznik náboženství jakési „prazjevení“, které se údajně řídí podle bible.³⁶⁵ Materialistická věda se vůči tomuto tvrzení ostře postavila a poukazovala na to, že náboženské ideologie nelze považovat za věčné a vrozené. V této otázce se zcela nekompromisně vymezil vůči teologii či západní vědě též Otakar Nahodil, který argumentoval tím, že v počátcích vývoje se nalézala přednáboženská perioda, tudíž náboženství nebylo vždy a nebude ani v budoucnosti, tudíž jej nelze považovat za věčné. Svůj názor podložil vybraným tvrzením: „Prvobytní lidé neměli tedy žádné představy náboženského charakteru. Nebyli schopni představit si duchy a duše a věřit v jejich existenci, nebyli schopni věřit ve fetiše a totemy, neměli žádné názory o dobru a zlu, o hříchu, o mravnosti a nemravnosti, o svobodě, a tím méně o jakýchsi božstvech nebo dokonce o jednom bohu. Materialistická věda dokázala, že náboženství vzniklo v dávných prvobytních dobách, zdaleka ne však současně se vznikem samotného člověka, při němž existuje mnohem kratší dobu. Veškeré názory o ‚věčnosti‘ náboženství nejsou ničím než scholastickou veteší“³⁶⁶

Smysl národopisného studia při zpracování dějin náboženství a „prvobytné“ společnosti spatřoval Otakar Nahodil v tom, že hrálo důležitou roli při studiu charakteru „prvobytného“ myšlení, vytváření světového názoru, interpretaci původu a vývoji jednotlivých náboženských představ a dalších tématech, které by např. archeologie svou výzkumnou metodou nemohla obsáhnout.³⁶⁷ Po vzoru sovětských badatelů zároveň vytkl důležitost komplexního bádání, v němž podtrhl velkou důležitost úzké koordinace etnografie s archeologií a antropologií, folkloristikou, jazykovědou a jiných příbuzných oborů.³⁶⁸

---

³⁶⁵ NAHODIL, Otakar. Vznik náboženství. Praha 1956, s. 4.

³⁶⁶ NAHODIL, O. O původu náboženství, s. 44.

³⁶⁷ NAHODIL, Otakar. Aktuální úkoly etnografie v bádání o dějinách náboženství. Československá etnografie. 1956, 4, s. 217.

³⁶⁸ NAHODIL, O. Vznik náboženství, s. 3.

Otakar Nahodil vytyčil etnografii povinnost „objasnit vývoj náboženského světového názoru u nejstarších představitelů lidstva a ukázat na kořeny jednobožství, ve světě dnes nejrozšířenější formy náboženského světového názoru.“³⁶⁹ Tento závazek lze z pohledu reprezentantů marxistického kroužku v etnografii pokládat za splněný, otázky které si Nahodil stanovil ve svých dílech věnovaných studiu náboženství a „prvobytné“ společnosti bezesporu, jak bude patrné níže, splnil.

---

³⁶⁹ NAHODIL, O. O původu náboženství, s. 7–8.

Tabulka 6: Srovnání definic náboženství v díle Otakara Nahodila a v příručkách marxismu-leninismu

Jak vznikly náboženské pověry	Náboženství je tudíž víra v existenci různých nadpřirozených sil, víra ve fantastické, neskutečné bytosti a jevy, víra v existenci dobrých a zlých duchů, bohů, andělů, duší a jiných neskutečných jevů, vytvořených v horečnatých fantasiích dávných předků současného lidstva ³⁷⁰
Vznik náboženství	Prvobytné náboženství vzniklo z bezmocnosti člověka v boji s přírodou a bylo ve vědomí pravěkých lidí domnělou cestou k překonávání nejtěžších překážek, domnělou pomocí v nerovném boji s přírodou za uhájení si vlastní existence ³⁷¹
O původu náboženství	Náboženství je tudíž víra v existenci nadpřirozených (transcendentních) sil, víra ve fantastické neskutečné bytosti a jevy, vytvořené horečnatou představivostí lidí bezmocných v boji s přírodními silami a stísněným sociálním útlakem ³⁷²
Původ náboženství	Náboženství je tedy v tomto smyslu především víra v existenci nadpřirozených neboli transcendentních sil, víra ve fantastické, neskutečné bytosti a jevy, vytvořené fantasií lidí bezmocných v boji s přírodními silami a stísněným sociálním útlakem ³⁷³
Historický materialismus	Náboženství je víra v existenci nadpřirozených, fantastických, t. j. neskutečných, bytostí (bohů, andělů, čertů atd.), vytvoření fantasií lidí, kteří se cítili bezmocní protipřírodním živlům či svírání sociálním útlakem. Neoddělitelnou součástí každého náboženství, je rovněž náboženský kult, projevující se v uctívání těchto nadpřirozených sil, v různých obřadech a úkonech. ³⁷⁴
Filosofie marxismu-leninismu	Náboženství je fantastický, iluzorní odraz těch vnějších sil ve vědomí lidí, které jim vládnou v každodenním životě, je to odraz, ve kterém pozemské síly dostávají formu sil nadpřirozených. Náboženství je spojeno s vírou v nadpřirozené bytosti a s konáním příslušných obřadů. Náboženství vzniklo v počátečních etapách formování lidské společnosti, kdy vzhledem k nízké úrovni rozvoje výrobních sil byl člověk zcela bezmocný v boji s živelnými přírodními silami. ³⁷⁵

³⁷⁰ NAHODIL, O. Jak vznikly náboženské pověry, s. 14.

³⁷¹ NAHODIL, O. Vznik náboženství, s. 67.

³⁷² NAHODIL, O. O původu náboženství, s. 23.

³⁷³ NAHODIL, Otakar, ROBEK, Antonín. Původ náboženství. Praha 1961, s. 19.

³⁷⁴ KONSTANTINOV, F. V. Historický materialismus, s. 694.

³⁷⁵ ŠEPTULIN, A. P. Filosofie marxismu-leninismu, s. 262.

Výchozí tezi, která rozvíjí a odpovídá na otázku vývoje náboženských představ a náboženství samotného lze sumarizovat do jednoho odstavce. Ve svých pracích klasifikoval dějiny náboženství na tři fáze historického vývoje, a to dobu přednáboženskou, dobu trvání náboženské ideologie a poslední dobu, v níž náboženská ideologie zmizí. Nahodil však upozornil na to, že o náboženství nelze mluvit například u neandrtálců či cromagnonců, že náboženství vzniklo až v období mladšího paleolitu.³⁷⁶ Důvod vzniku náboženství pak viděl v bezmocnosti člověka v boji s přírodou o zachování vlastní existence. Nutno podotknout, že tato teze výrazně prolíná všechny jeho příspěvky věnované problematice vzniku a vývoje náboženství.³⁷⁷

Optikou stoupenců filozofie marxismu-leninismu znamenalo náboženství fantastický iluzorní odraz vnějších sil ve vědomí lidí, jenž je součástí každodenního života a velmi ovlivňuje vnímání okolního světa, kdy pozemské síly dostávají podobu nadpřirozených sil.³⁷⁸ Vzniklo jako obrana či povzdech lidí proti útlaku. V další části lze identifikovat vymezení náboženství, které Otakar Nahodil načrtnul ve svých dílech. Definice až na malé odchylky jsou víceméně stejné a korespondují s vymezením náboženství, které se objevují v pracích věnujících se marxistické teorii. Do definic Nahodila se zrcadlila zásadní myšlenka Karla Marxe, že náboženství zastává pozici „opia lidstva“.³⁷⁹

Kromě jiného Nahodil považoval náboženství za „brzdu lidského pokroku, sloužilo vždy jako nástroj utlačování pracujících lidí. Tak tomu bylo ve společnosti předtřídní, prvobytné, kdy náboženství nedávalo možnost zdravému rozvoji techniky, hospodářského a společenského pokroku, tak tomu bylo v třídních společnostech, kdy náboženství bylo

---

³⁷⁶ NAHODIL, O. O původu náboženství, s. 83.

³⁷⁷ Pro ilustraci lze zmínit: NAHODIL, O. O původu náboženství, s. 42, 56, 62, 65, 67, 76, 83 nebo Vznik náboženství, s. 12, 13, 16, 18, 28, 34, 36, 47, 52, 67.

³⁷⁸ ŠEPTULIN, A. P. Filozofie marxismu-leninismu, s. 262.

³⁷⁹ MARX, Karl, ENGELS, Friedrich. O historickém materialismu. Praha 1951, s. 29.

největší zbraní duchovního útisku, kdy náboženství plně sloužilo vykořisťovatelům, zatímco vykořisťované masy pracujících chlácholilo nadějami na lepší a spravedlivý život – ovšem v záhrobním světě. Náboženství bylo vždy a zůstává dodnes opiem lidu.“³⁸⁰

Vývoj náboženských představ plynul dle Otakara Nahodila ruku v ruce s hospodářskými podmínkami tehdejšího člověka. Prvotné elementární formy výrobních nástrojů pro vývoj společnost nestačily: „Bezmocnost prvobytného člověka v boji s přírodou, v boji za uhájení vlastní existence, vyplývá z neobyčejně primitivních podmínek materiálního života. Výrobní nástroje prvobytných lidí byly prosté a velmi nedokonalé. To nedovolovalo rozvinutí účinného přisvojování si přírodních statků.“³⁸¹ Z této bezmoci poté vznikaly náboženské představy, představy v duchy či jiné nadpřirozené bytosti. Víra v duchy a nadpřirozené bytosti, které ovlivňují okolní svět. Aktivitu duchů si „prvobytní“ lidé vykládali skrze přírodní jevy, díky nimž těmto duchovním bytostem posléze udávali lidskou podobu. Zrod víry v duchy sebou nesl značné změny v dosavadních názorech „prvobytných“ lidí zejména o problematice totemismu, rostlinách, stromech. Víra v existenci duchů je společným základem všech současných náboženství. Avšak tuto podstatu považoval Otakar Nahodil za reakční, nepravdivou a zvrácenou. S postupným rozvojem hospodářsko-společenských vztahů se však dle Nahodila měnily také jeho představy o nadpřirozených a duchovních bytostech. Paralelně s tímto vývojem se společnost zbavovala primární závislosti na přírodě, což ovlivnilo podobu uctívaných duchů směrem k lidské podobě.³⁸²

Vedle toho Otakar Nahodil neopomněl zdůraznit, že náboženství bylo využíváno a zneužíváno nadřazenou vrstvou proti vrstvě podřazené.

---

³⁸⁰ NAHODIL, O. O původu náboženství, s. 23. NAHODIL, O. Jak vznikly náboženské pověry, s. 15. MARX, K., ENGELS, F. O historickém materialismu, str. 29, KONSTANTINOV, F. V. Historický materialismus, s. 705.

³⁸¹ NAHODIL, O. O původu náboženství, s. 57.

Marxismus-leninismus poukazuje na to, že náboženství slouží vykořisťovatelům, aby upevnili svou nadvládu a eliminovali opozici.³⁸³ Nahodil nezanedbal svou práci a tyto skutečnosti do svých textů zahrnul: „Jak tedy vidíme, od vlastního vzniku třídní společnosti až do současné doby je náboženství a církevní organizace mocným ochráncem vykořisťovatelů, ochráncem soukromého vlastnictví, hlasatelem pokory a oběti, jež je třeba vyžadovat od pracujícího lidu.“³⁸⁴

Otakar Nahodil zakončil svou brožuru Vznik náboženství otázkou společenské funkce náboženství: „Prvobytné náboženství bylo takovou složkou světového názoru, jež udržovala lidstvo po dlouhou dobu v zaostalosti a vytvářela předsudky proti jakýmkoli objevům a novotám, proti pronikavým změnám ve výrobě i ve společenském životě. Jeho úloha nemohla být ovšem nikterak pokroková.“³⁸⁵ Opět se zde odráží základní myšlenka, která považuje náboženství za brzdu jakéhokoliv pokroku.

7.6.2 Dějiny „prvobytné“ společnosti

Ruku v ruce s otázkami dějin a podstaty náboženství se československá etnografie padesátých let zaměřila na dějiny „prvobytné“ společnosti. Otakar Nahodil charakterizoval dějiny „prvobytné“ společnosti jako nejstarší a nejdelší období ve vývoji lidské společnosti, současně do tohoto období zařadil předtřídní společnost. Při uchopení této problematiky se zavázal, že přiblíží široké veřejnosti komplexní obraz způsobu života a kultury „prvobytného“ společenství.³⁸⁶ Nahodil představil periodizaci dějin „prvobytné“ společnosti, kterou rozčlenil do tří, na sebe navazujících, a to dlouhou epochu vlastního utváření člověka, dobu

---

³⁸² NAHODIL, O. Jak vznikly náboženské představy, s. 86. NAHODIL, O. Vznik náboženství, s. 60–61.

³⁸³ ŠEPTULIN, A. P. Filosofie marxismu-leninismu, s. 264.

³⁸⁴ NAHODIL, O. O původu náboženství, s. 199.

³⁸⁵ NAHODIL, O. Vznik náboženství, s. 69.

vzniku a rozvoje rodové společnosti, dobu rozkladu rodového řádu a vzniku třídní společnosti.³⁸⁷ Etnografická věda, jako součást souboru věd historických získala nový úkol v rekonstrukci dějin této nejstarší, nejdelší a poměrně nejméně dosud ještě probádané hospodářsko-spoločenské formace. Pro socialistický světový názor má toto studium aktuální význam především proto, že v pravěku odhaluje kořeny sociálních institucí civilisovaného lidstva³⁸⁸ Důležitý význam etnografie ve studiu „prvobytné“ společnosti chápal zejména v jejím materiálu, který při svém studiu a setkávání s lidmi využívala: „Materiál etnografie současných koloniálních kmenů a národností na nižším stupni kulturního vývoje nám dává možnost do jisté míry rekonstruovat dějiny „prvobytné“ společnosti.³⁸⁹ Velmi důležité místo ve studiu dějin „prvobytné“ společnosti připisoval Otakar Nahodil také archeologii, se kterou se etnografie významně doplňuje při rekonstrukci komplexního obrazu dějin „prvobytné“ společnosti.

Nahodil považoval téma dějin „prvobytné“ společnosti za nejsvárlivější, poněvadž v něm shledával značné antagonismy v uchopení celkového problému. „Dějiny prvobytné společnosti jsou totiž právě takovou oblastí historické vědy, kde se setkáváme s nesmiřitelným bojem marxisticko-leninské ideologie s buržoasní ideologií.“³⁹⁰ Analogicky k ostatním prezentovaným knihám a článkům se v prvních odstavcích monografie o kultuře „prvobytné“ společnosti objevilo zhodnocení dosavadního stavu bádání o „prvobytné“ společnosti. „Řešení jednotlivých dílčích problémů dějin prvobytné společnosti je pro nás přímo lakmusem,

---

³⁸⁶ NAHODIL, O. O kultuře prvobytné společnosti, s. 9.

³⁸⁷ Tamtéž, s. 138.

³⁸⁸ NAHODIL, Otakar. Vývoj názorů klasiků marxismu-leninismu na otázky dějin prvobytné společnosti. Národopisný věstník. 1951, 32, s. 1.

³⁸⁹ Tamtéž, s. 3.

³⁹⁰ NAHODIL, O. Vývoj názorů klasiků, s. 1.

ukazujícím nám na pokrokovost či reakčnost toho kterého vědeckého pracovníka, té či oné vědecké školy.“³⁹¹

Zásadním inspiračním a ideovým zdrojem se pro Otakara Nahodila stala díla údajně pokrokových badatelů, mezi které zařadil díla L. H. Morgana Pravěká společnost a Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu od B. Engelse. Otakar Nahodil strukturoval knihu do několika styčných kapitol, které započal shrnutím dosavadního bádání o kultuře „prvobytné“ společnosti, poté se věnoval podílu práce na utváření člověka a společnosti, na to navázal vývojem výrobních sil a na ně navázaných hospodářsko-společenských vztahů „prvobytných“ lidí vše zakončil světovým názorem „prvobytných“ společenství. Značná část tezí prezentovaných v pracích o původu „prvobytné“ společnosti se úzce prolíná s poznatky představenými v knihách a člancích o dějinách náboženství.

Epochu vývoje „prvobytné“ společnosti vymezil Otakar Nahodil od utváření člověka a prvních elementů lidské kultury k rozkladu „prvobytného“ řádu a vzniku třídní společnosti.³⁹² Významný milník v tomto historickém vývoji „prvobytné“ pospolné společnosti identifikoval v podmanění si ohně. Společenský život „prvobytného“ člověka se s tímto krokem velmi proměnil, zvýšila se jeho životní úroveň, primárně s ohledem na možnosti zpracování potravy na ohni, nicméně jeden z nejvýznamnějších milníků považoval podmanění si přírodních živlů.³⁹³

Inspirován myšlenkami marxismu-leninismu poukázal Otakar Nahodil na to, že v „prvobytné“ společnosti existovala kolektivní práce. v návaznosti na to zdůraznil, že v tomto období chybělo soukromé vlastnictví, které by rozdělvalo společnost. O individuálním vlastnictví mluvil pouze s ohledem na zbraně, které lidem sloužily na ochranu proti

---

³⁹¹ NAHODIL, O. Vývoj názorů klasiků, s. 1.

³⁹² NAHODIL, O. O kultuře prvobytné společnosti, s. 29.

³⁹³ Tamtéž, s. 43.

zvěři. Tyto teze podložil tvrzením, že „pospolitá práce vede k pospolitému vlastnictví výrobních prostředků i produktů výroby. Tady ještě neexistují pojmy soukromého vlastnictví výrobních prostředků, odmyslíme-li si individuální vlastnictví výrobních nástrojů, které jsou zároveň zbraněmi na obranu před dravou zvěří.“³⁹⁴

Nejdůležitější milníky ve vývoji lidské společnosti prezentoval Otakar Nahodil v jednom výstižném odstavci: „Největšími výsledky rozvoje výrobních sil v prvobytně pospolném řádu bylo zhotovení kamenné sekery, objev rozdělování ohně křesáním, třením nebo vrtáním, objev a užívání luků a šípů, posléze pak ochočení některých zvířat, počátky umělého pěstování plodin, tedy přechod ke kopaničářské formě zemědělství, a nakonec objev užitečnosti kovů a jejich zpracování.“³⁹⁵

Unikátní povaha hospodářských vztahů se zrcadlila do vývoje společenského uspořádání. Alespoň takto rámcově zní teze, kterou autor rozvíjel v kontextu vývoje hospodářsko-společenských vztahů. Základní jednotkou „prvobytného“ uspořádání identifikoval rod. Rodová společnost znamenala jedno z prvních a zároveň základních dělení lidí, kteří jsou spolu vzájemně spojeni zejména společným původem, pokrevním příbuzenstvím či společným životem.³⁹⁶ Rodové zřízení ve stadiu „prvobytné“ společnosti rozdělil Otakar Nahodil na období matriarchátu a období patriarchátu. Charakteristickým rysem údobí matriarchátu pak podle něj byla kolektivní práce a kolektivní držení půdy.³⁹⁷ Matriarchát byl posléze nahrazen patriarchátem v době, kdy se zdokonalovala práce a zintenzivnilo zemědělství a chov dobytka. Ve své knize poukázal na to, že patriarchát byl nucen nastoupit tehdy, kdy už žena nestačila na své původní úkoly, rovněž zde se tak jednalo o značný vliv výrobních sil: „Matriarchát však nemohl trvat věčně. Vystřídala jej epocha patriarchátu,

---

³⁹⁴ NAHODIL, O. O původu náboženství, s. 61.

³⁹⁵ NAHODIL, O. O kultuře prvobytné společnosti, s. 46.

³⁹⁶ Tamtéž, s. 81.

kteřá nastoupila tehdy, když došlo k mohutnému vzestupu výrobních sil, především ve spojitosti s intenzivnějšími formami zemědělství a s chovem dobytka.³⁹⁸ Na závěr knihy v rámci kapitoly o světovém názoru rozvíjí autor tytéž teze, jako jsou výše zmíněny ve studiu o náboženství, proto zde nebudou blíže rozebrány.

Tabulka 7: Srovnání definice „prvobytné“ společnosti s definicí založené na základě marxismu-leninismu

O kultuře prvobytné společnosti	Filozofie marxismu-leninismu
„Tím uzavíráme stručný nástin dějin kultury prvobytného lidstva. A jsou to zcela zvláštní dějiny – dějiny prvobytného boje s přírodou, boje za zvládnutí základních elementů techniky a hospodářství, boje za vytvoření společenské organizace lidí, úsilí o rozšíření poznání. Z tohoto boje vyšlo lidstvo jako vítěz – díky nesčíslným obětem a heroismu velkého množství bezejmenných a nám neznámých tvůrců civilizace. “ ³⁹⁹	„Předek člověka vytvářel potřebné nástroje k působení na přírodu a stále více se osvobozoval od bezprostřední závislosti na ní, nevedl nyní boj za svoji existenci měněním svých biologických vlastností a funkcí, ale zdokonalováním nástrojů působení na přírodu a její cílevědomou změnu.“ ⁴⁰⁰

V textech Otakara Nahodila se neustále opakují tvrzení, která se týkají zejména vztahu vývoje výrobních vztahů či sil či materiálního stavu zkoumané společnosti, díky čemuž lze sledovat jeho silný vztah k materialistickým tendencím marxisticko-leninské ideologie, která se v celé jeho práci poměrně často objevovala. Již v počátcích výzkumů o „prvobytné“ společnosti viděl pouze Marxe a Engelse a jejich následovníky, jak již bylo zmíněno výše, když tvrdil, že „Dialekticko-

³⁹⁷ NAHODIL, O. O kultuře prvobytné společnosti, s. 83.

³⁹⁸ Tamtéž, s. 96.

³⁹⁹ Tamtéž.

⁴⁰⁰ ŠEPTULIN A. P. Filozofie marxismu-leninismu, s. 173.

materialistickou důslednost do dějin „prvobytné“ společnosti vznesli zakladatelé vědeckého socialismu - Marx, Engels, Lenin a Stalin, kteří samostatně vybudovali důsledné vědecké a revoluční učení o prvobytném pospolném řádu.⁴⁰¹ Ve svých textech věnujících se tomuto tématu na zmíněné osobnosti hojně odkazuje. Důležitost těchto „klasiků“ marxismu-leninismu vykreslil v zásadě jako jedny z nejdůležitějších a nejúspěšnějších autorů, kteří na problematiku „prvobytné“ společnosti ve svých dílech narazili „Marx a Engels, uvědomující si obzvláštní význam této části dějin jako nutného článku v důsledném dialekticko-materialistickém světovém názoru, vypracovávali učení o předtřídní společnosti po celý svůj život [...] Dokázali, že soukromé vlastnictví výrobních prostředků, třídy, vykořisťování a stát vykořisťovatelů neexistují věčně, nýbrž že vznikly na jistém stupni historického vývoje a že na jistém stupni vývoje zaniknou. Tato these byla nejsilnějším úderem pro buržoasní společenskou vědu, stojící plně ve službách kapitalistického zřízení.“⁴⁰²

Tematika „prvobytné“ společnosti však nebyla vybrána pouze ledabyle, nýbrž v kontextu s politickým vývojem. v tomto viděl Otakar Nahodil u „prvobytné“ společnosti značný potenciál v prosazování myšlenkových ideologií: „Ideologie ve všech svých formách a projevech byla vždy a zůstává nadále nástrojem politického třídního boje. V době ostrého a napjatého boje s imperialismem se veškerá věda změnila v pole nejostřejších bitev mezi marxismem-leninismem a současnou reakční buržoasní ideologií [...] Vzhledem k tomu, že v otázkách dějin prvobytné společnosti buržoasní věda vede proti marxisticko-leninskému pojetí nejostřejší boj, je naším bezprostředním úkolem dokonale seznámiti s pracemi zakladatelů marxismu-leninismu.“⁴⁰³

---

⁴⁰¹ NAHODIL, O. Vývoj názorů klasiků marxismu-leninismu, s. 3.

⁴⁰² Tamtéž, s. 5.

⁴⁰³ Tamtéž.

7.7 Cizokrajná etnografie

Na stránkách časopisu Československá etnografie se objevovaly v sekci Otázky cizokrajné etnografie články věnované převážně neevropskému prostředí. V Českém lidu články tohoto typu nenajdeme.⁴⁰⁴ Za deset ročníků, po dobu kdy Československá etnografie vycházela, se na stránkách časopisu objevilo třicet tři studií věnovaných cizokrajné etnografii. Mezi vybrané příspěvky je zařazen zejména Václav Marek a jeho studie zabývající se Laponci, dále pak Čestmíra Loukotku a jeho výzkumy v Jižní Americe, celou podkapitulu uzavírá Ladislav Holý se svými studii o africkém kmeni Bantu. Co do tematického složení studií obsažených v této rubrice, jednalo se zejména o předmět zkoumání, který úzce souvisel s terminologií oficiální. Proto nejvíce zastoupeným okruhem byly dějiny a výzkum chování „prvobytné“ společnosti, primitivní společnosti a jejího primitivního hospodaření. Zkoumáním kmenů či společností, které jsou na méně vyspělé úrovni, bylo snadné identifikovat základní prvky „prvobytné“ společnosti a jejího každodenního života.

7.7.1 Laponské společenství v díle Václava Marka

Nejhojněji zastoupeným autorem, jehož články se objevovaly na stránkách Československé etnografie, je bezpochyby Václav Marek a jeho studie o Laponcích, kmeni žijícím v oblasti hranic mezi Finskem a Ruskem. Václav Marek se narodil v malé obci Sadská 5. března 1908 do rodiny sladovnického dělníka a obchodnice. Jeho nelehký osud jej zavedl až do oblasti obývané kmenem Sámů.⁴⁰⁵ Marek se ve zdejším prostředí údajně velmi rychle adaptoval a byl členy kmene velmi uznáván. Markovy texty velmi zaujaly také tehdejší nejlivnější osobnost

---

⁴⁰⁴ Viz tabulka č. 3 Vymezení činnosti časopisů Český lid a Československá etnografie a tabulka č. 4 Tematické rozložení článků v Československé etnografii a Českém lidu.

⁴⁰⁵ Více k životnímu příběhu tohoto etnografa viz: OVSKÝ, Přemysl. Václav Marek a jeho význam pro československou etnografii. Diplomová práce. Západočeská univerzita. Plzeň 2018. MAREK, Václav. Staré Laponské náboženství. Červený Kostelec 2009.

národopisné vědy, tedy Otakara Nahodila, který na ně ve svých textech odkazuje a naopak Marek využil textů Nahodilových.⁴⁰⁶ Marek se ve svých článcích zaměřil zejména na studium náboženství a náboženských představ u Laponců. Výjimku tvoří jeho příspěvek o způsobu bydlení a stavbách u Laponců či Laponských pohádkách a jejich zhodnocení pro všeobecnou folkloristiku. Tematika náboženství není v etnografii padesátých let nijak výjimečným tématem, vzhledem k tomu, že patřila mezi jedno z témat, kterým se měla etnografie věnovat (příkladem za všechny stojí podkapitola věnovaná otázkám obecné etnografie v dílech Otakara Nahodila a Otakara Pertolda). Markovo dílo lze hodnotit jako velmi propracované, jednotlivé články a studie na sebe logicky navazovaly a tvořily jeden logický celek. v této propracovanosti tkví celková hodnota tohoto díla věnovaného laponskému náboženství.⁴⁰⁷ Je až s podivem, že jeho dílo bylo souhrnně vydáno teprve až v roce 2009.⁴⁰⁸

Václav Marek se do oblasti Laponska dostal již ve třicátých letech, když se po toulkách Evropou nakonec na chvíli usadil. Odlišná kultura, která jej obklopovala, ho fascinovala, a tak se rozhodl ji hlouběji prozkoumat. Marek se dlouhou dobu pohyboval mezi Sámy, u nichž si díky svému handicapu vydobyl značný respekt a tím si usnadnil práci ve zkoumaném terénu. Během svého pobytu se naučil také jazyky, ovládal nejen sámské dialekty, ale také norštinu, švédštinu, dánštinu, němčinu, pro čtení zvládl také angličtinu a ruštinu. Všechna tato pozitiva velmi usnadňovala Markovu vědeckou práci.

Jak již bylo částečně zmíněno, Václav Marek se věnoval především studiu náboženských představ u Sámů/Laponců. Původ náboženských

---

⁴⁰⁶ NAHODIL, Otakar. Přežitky totemismu u tunguzo-mandžuských národností. Československá ethnografie. 1953, 1, s. 27–58.

⁴⁰⁷ Konzistenci a provázanost díla jistým způsobem dokazuje také kniha Staré laponské náboženství (cit. dříve) v níž jsou publikované, ale i nepublikované, texty sesumarizované do jednoho celku. Rovněž lze toto tvrzení podložit četnými autocitacemi a autoreferencemi, kterými často uváděl své další studie, v nich se obracel na studie již dřívější.

⁴⁰⁸ MAREK, V. Staré Laponské náboženství. Červený Kostelec 2009.

představ našel Marek v podstatě podobný, jako již zmíněný Otakar Nahodil, a to v jistém smyslu v boji člověka s přírodou: „První náboženské představy Laponců, bez ohledu na to, kde vznikaly, začínaly nepochybně stejným způsobem jako u ostatních kmenů po celém světě [...] Člověk stál nahý a bezbranný tváří tvář vůči nelítostné přírodě a všechny tyto jevy vzbuzovaly v něm nejrůznější city, dojmy a vzpomínky. A to ho vedlo k tomu, že hned od začátku své vjemy a své vzpomínky a zvyklosti pořádal do „logických“ systémů, čímž vznikala „kult“ jeho denní práce.“⁴⁰⁹

Václav Marek charakterizoval laponské náboženství následovně: „Základem, na kterém je zbudováno pozdější vyspělá laponská pohanství, je víra v saivo, což my bychom jistě asi poněkud nesprávně překládali do češtiny jako víra v život ‚podzemních lidí‘. Tak bývají označováni, třebaže saivo-olbmak či saivo olmak, tj. saivolidé, jak se dochovali v záznamech z 18. století a z dob pozdějších i v hojných pohádkách a zážitcích až do nejnovějších dnů, nejsou nikterak vyhraněně podzemními lidmi.“⁴¹⁰ Již toto úvodní tvrzení dokazuje, že Václav Marek měl o zkoumané problematice opravdu sofistikovaný přehled. Sám uznal, že tematika pochopení a pojmenování saivů či samotné studium saivů je značně problematicky uchopitelná a často velmi nesprávně pojmenována.

Marek identifikoval u Laponců jeden z nejstarších prvků, který bychom mohli nazvat jakýmsi předvojem náboženství. U tohoto severského kmene vymezil systém uctívání či obětování pomoci tzv. seiti. Seity byly kameny potřené většinou zvířecími vnitřnostmi a ukládány na místa, která Laponci považovali za vhodná pro lov zvěře. Tyto kameny se staly jakousi obětinou, která však na jimi zvolené místo požadovanou zvěř tímto stylem nalákala.⁴¹¹ Zajímavým prvkem při tomto způsobu obětování

---

⁴⁰⁹ MAREK, Václav. O dávných náboženských představách Laponců. Československá ethnografie. 1955, 3, s. 357.

⁴¹⁰ MAREK, Václav. Říše Saivů, Jabmeaimo a názory dávných Laponců o životě a smrti, Československá ethnografie. 1959, 7, s. 386.

⁴¹¹ MAREK, V. O dávných náboženských představách Laponců, s. 357.

představoval zvyk, tedy jestliže Laponec obětoval, musel mít uvázaného svého psa. Důvodem tohoto jednání byla víra v to, že pokud by tento pes během obřadu obětování přeběhl přes cestu, zkazil by průběh celého rituálu a jeho význam by byl ztracen. Dle Marka se tento zvyk dochoval až do pozdních dob mytologických a řadí jej mezi původní tradice.⁴¹²

Až s podivem lze najít v Markových a Nahodilových pracích významné podobnosti, zejména co se týče právě například představ o duši. „Ani zde však prvobytný lovec nemohl přijít k představě o duši, protože v jeho životě nebylo nic do té míry nadpřirozeného, aby takovou konstrukci potřeboval. Představa duše je kromě toho tak vysoce abstraktní, že člověk zvyklý si všechno ohmatat a důkladně prohlédnout, si v těchto přirozených podmínkách nemohl zkonstruovat takovou představu smysly zcela nepostřehnutelnou a neexistující.“⁴¹³ Představujeme si obyčejně člověka ve stadiu potulného lovce a sběrače rostlinné potravy až příliš náročného a příliš neschopného. Ve skutečnosti je spíše opak pravdou. Člověk v přirozených podmínkách propadá snadno jakési apatii a lhostejnosti, přestože jeho schopnosti jsou neuvěřitelné. Jeho pozorovací schopnost a bystrost úsudku jsou ze všech jeho psychických schopností nejvyspělejší. Stejně těžko, jako se dařilo křesťanským misionářům přesvědčit Laponce o existenci Boha během tohoto celého tisíciletí, podařilo by se nám v době paleolitu přesvědčit lidi o existenci duše, kterou by si nemohli nikde ověřit. Jejich život se musel velmi podstatně změnit a jejich myšlení muselo být mnohem vyspělejší, aby se taková představa mohla rozvinout někdy mnohem později.⁴¹⁴

Padesátými léty a koncem Československé etnografie však Markova publikační a vědecká činnost neskončila. Ve studiu a prezentaci sámské kultury pokračoval také později, nicméně prosadit jeho texty do

---

⁴¹² MAREK, V. O dávných náboženských představách Laponců, s. 359.

⁴¹³ MAREK, Václav. K otázce přežitků totemistických představ u Laponců. Československá ethnografie. 1956, 4, s. 39.

Českého lidu či dalších etnografických periodik bylo značně složité. Toto období je však pro disertační práci nepodstatné a nebude mu proto věnována větší pozornost.

7.7.2 Čestmír Loukotka

Dalším zástupcem, jenž se věnoval problematice cizokrajné etnografie, byl Čestmír Loukotka, který svou pozornost obrátil do teritoria jižní Ameriky, konkrétně ke kmenům v severovýchodní Brazílii. Svůj zájem o tuto oblast odůvodnil zejména tím, že do doby působení tohoto československého etnografa, nebyla indiánským kmenům na tomto věnována větší pozornost.

Čestmír Loukotka se narodil 12. listopadu 1895 v Chrástanech. Poté, co úspěšně absolvoval obchodní akademii, nastoupil v roce 1913 na studium americké etnologie a lingvistiky na pařížské Sorbonně pod vedením prof. Riveta, kam se s drobnými přestávkami vracel na své studijní pobyty. Po druhé světové válce pracoval jako úředník, nicméně od roku 1950 se začal plně věnovat své vědecké práci. Z počátku pracoval v Náprstkově muzeu v Praze, později nastoupil na pozici vědeckého pracovníka v Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV. V roce 1957 byl pozván na roční výzkumný pobyt do Brazílie, kde spolupracoval na zpracování vědeckého úkolu u zbytků kmene Šetá. Pobyt zapříčinil zvýšení Loukotkova zájmu o kmeny jižní Ameriky a po většinu svého vědeckého života se věnoval právě studiu rozličných aspektů kultur v jižní Americe s důrazem na studium zejména indiánských jazyků.

Čestmír Loukotka opravdu vyčerpávajícím způsobem přiblížil tři skupiny jihoamerických kmenů. Zkoumané kmeny rozdělil zejména dle lingvistických rodin. Nicméně, jak sám konstatoval, do jeho doby byla tomuto tématu věnovaná poměrně malá pozornost: „Abych tuto mezeru

---

⁴¹⁴ MAREK, V. K otázce přežitků totemistických představ, s. 39.

alespoň částečně vyplnil, sebral jsem z dosud publikovaných historických i jiných pramenů veškeré se tam vyskytující zmínky o kmenech z této oblasti a sestavil jsem z nich přehled, který předkládám ethnografické veřejnosti,⁴¹⁵

Příčiny, proč se etnografové dosud nevěnovali studiu brazilských kmenů, viděl v tom, že mylně identifikovali pouhé dva kmeny, na něž se ve svých zkoumáních soustředili, a opomíjeli kmeny menší, z lingvistického hlediska stejně důležité. Přesto však hlavní důvod toho, že nebylo dosud možné komplexně zpracovat problematiku brazilských kmenů, bylo zejména to, že „Indiáni tu byli vyhubeni dříve, než jsme o nich mohli získat spolehlivé informace.“⁴¹⁶ Čestmír Loukotka se ve své studii zaměřil na dvě skupiny kmenů, a to Tupí a Tapuja. Tupijské kmeny se nacházely v oblastech severovýchodní Brazílie, kdežto kmeny Tapuja v oblastech vnitrozemských. Po stručném úvodu následoval vyčerpávající přehled kmenů, které Loukotka identifikoval a lokalizoval.⁴¹⁷

Čestmír Loukotka se však nevěnoval jihoamerickým kmenům pouze z hlediska lingvistického, nýbrž také z hlediska kreativního, když studoval jejich typickou keramiku. Tento zdroj informací si však nevybral zcela náhodně, ale zcela opodstatněně, poněvadž v této oblasti nebyly dochovány jiné informace o životě zdejších kmenů. Po vzoru marxistického kroužku se tedy věnoval studiu zdejších kmenů z historické-archeologického hlediska. Hlavním zdrojem informací důležitých pro vědeckou analýzu se mu tedy stala keramika, kterou rozdělil do tří zdrojových skupin a to archeologické nálezy, výrobky historických, avšak vymřelých kmenů, výrobky dnešních indiánů.⁴¹⁸ Ve

---

⁴¹⁵ LOUKOTKA, Čestmír. Indiánské kmeny v severovýchodní Brazílii. Československá ethnografie. 1953, 1, s. 183.

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 195.

⁴¹⁷ Tamtéž.

⁴¹⁸ LOUKOTKA, Čestmír. Jihoamerická keramika. Československá ethnografie. 1954, 2, 245–281, 366–391.

své studii využil četného doplňkového obrazového materiálu, kterým dokreslil analyzovanou problematiku.

Z pohledu zhodnocení Loukotkovy etnografické práce je možné vyzdvihnout jako velké pozitivum jeho znalosti brazilských kmenů. Jak prosazoval sám Otakar Nahodil, měla být etnografie úzce spjata také s lingvistikou, což Čestmír Loukotka ve svých studiích bezesporu splnil. Ve zkoumaném období se na stránkách ČE objevily celkem čtyři studie.⁴¹⁹

7.7.3 Ladislav Holý

Ladislav Holý patří mezi nejznámější československé etnografy/antropology po druhé světové válce, zejména pro svou vědeckou a zahraniční činnost v letech pozdějších. Zde je však využito jeho rané dílo, které se věnuje zpracování železa u kmene Bantu v Africe.

Samotný výběr tématu Holý příznačně odůvodnil: „Počátky zpracování tohoto kovu v Africe - stejně jako v jiných světadílech - způsobily mohutný rozvoj všech odvětví výroby, směny a řemesla. Vedly k značným změnám výrobních sil, které měly za následek i přeměnu dosavadních výrobních vztahů. Je proto studium tohoto problému jistě jednou z důležitých otázek africké ethnografie.“⁴²⁰ V tomto prohlášení lze opět identifikovat slovní spojení, která korespondují se slovníkem vládnoucí marxisticko-leninské ideologie, zejména otázka výrobních sil a výrobních vztahů.

Holý se ve své práci tedy zabýval fenoménem vzniku železářství u východoafrického kmene Bantu. Časově svou studii zasadil do konce devatenáctého a do první třetiny dvacátého století. Holý svůj výzkum

---

⁴¹⁹Kromě výše citovaných také: LOUKOTKA, Čestmír. Papuánské řeči v díle N. N. Miklucho-Maklaje. Československá ethnografie. 1953, 1, s. 70–81. LOUKOTKA, Čestmír. Indiánský kmen v pohoří Duadoros ve státě Paraná, Brazílie. Československá ethnografie. 1962, s. 45–56.

⁴²⁰HOLÝ, Ladislav. Získávání a zpracování železa u východoafrických Bantu. Československá ethnografie. 1957, 3, s. 273.

podepřel o monografické studie a dílčí studie věnované formám zpracování železa v Africe, které doplnil o archeologické nálezy a historické prameny, srovnávací studium jemu současných forem, ústních předání a srovnávacího studia využívaných názvů. Hlavním cílem jeho práce stanovil objasnit otázku stáří a původu železářství u bantuského obyvatelstva východní Afriky. Celá Holého práce je dělena do tří tematických oddílů, a to získávání kujného železa, zpracování kujného železa, původ a stáří železářství u východoafrických Bantu. Holého studie zdá se být z řady těch, které byly vládnoucí ideologií ovlivněny nejméně. Nejen, že zde najdeme pouze odstavec textu, který využívá podobné rétoriky jako marxisticko-leninská ideologie, např. v odkazech na odbornou literaturu najdeme autory z různých koutů světa.⁴²¹

Odvětví cizokrajné etnografie zdá se být relativně nejméně ovlivněné nároky a dalšími otázkami vládnoucí marxisticko-leninské ideologie. Jak je patrné výše, nejvíce prvků inklinujících k této ideologii lze rozklíčovat u studií Václava Marka. Tuto skutečnost si lze odůvodnit tím, že s Otakarem Nahodilem, který živelně prosazoval zásady marxismu-leninismu do etnografické práce, si byli blízcí, zejména co se tematického zaměření publikovaných prací týče. Práce dalších dvou zástupců, kteří jsou v práci zmíněni, se zdají být ovlivněny o něco méně.

Důvodů lze odhadovat více, např. zkoumané lokality se nacházejí mnohem dále než „ústředí“ československé etnografie nebo rovněž všeobecné uznání badatelů v zahraničí, kteří pro své dlouhodobé zahraniční výzkumy strávili dlouhou dobu v zahraničí, a politický vývoj v Československu se jich příliš nedotýkal. Nicméně jejich tematické zaměření na kmeny, které nebyly na tak vysoké úrovni vývoje, stal se pro redakční radu Československé etnografie, zvláště s ohledem na

---

⁴²¹ Příkladem: H. Johnston, J. Roscoe, H. Meyer, P. Kollmann, W. Blohm, O. Baumann a další. HOLÝ, Ladislav. Získávání a zpracování železa u východoafrických Bantu, s. 273–288, 348–367.

majoritní politické smýšlení, velmi zajímavým tématem, jemuž na stránkách časopisu vymezila místo.

7.8 Příspěvky sovětských etnografů a folkloristů

Československá etnografie padesátých let se dle Otakara Nahodila měla orientovat na etnografii sovětskou a inspirovat se nejen tematickými okruhy, ale také metodologickými nástroji. Také proto na stránkách tehdejších etnografických časopisů byly otištěny příspěvky sovětských etnografů a folkloristů. Mezi ně je zařazen P. I. Kušner, který se zdá být tehdejším etnografům nejbližší, také s ohledem na to, že se zúčastnil třetí národopisné konference, na níž prezentoval úkoly sovětské etnografie a její metodologické nástroje, které se snažil implementovat do tuzemského prostředí. Zároveň se snažil československým vědcům přiblížit úspěchy sovětské etnografie a usiloval o to, aby byly úspěšně transformovány do českého prostředí. Druhým důležitým představitelem, jehož díla se na etnografickém poli objevovala, byl S. P. Tolstov. Jeho příručku o sovětské škole v národopise distribuoval Otakar Nahodil v průběhu první národopisné konference s cílem poskytnout etnografům brožuru, která jim pomůže získat nový pohled na národopisnou práci. Trojici sovětských vědců uzavírá V. I. Čičerov, folklorista, na jehož publikacích lze vysledovat základní tematické a metodologické principy tehdejší sovětské folkloristiky. Z jednotlivých příspěvků je patrné základní tematické zaměření sovětské etnografické vědy. Kapitola věnovaná zejména činnosti sovětských badatelů je záměrně umístěna v závěru disertace s ohledem na to, že se v celé práci objevují analogie mezi československou a sovětskou etnografií.

7.8.1 Pavel Ivanovič Kušner

Nejužší spojení československých etnografů s těmi sovětskými lze vypožorovat pravděpodobně s Pavlem Ivanovičem Kušnerem. Tematicky se Kušner zaměřoval zejména na studium kolchozního rolnictva, studium socialistické kultury a s tím spojené studium vesnice v SSSR.⁴²² Tento sovětský etnograf navštívil československou národopisnou obec zejména při třetí celostátní národopisné konferenci v roce 1953, kde se ve svých referátech pozastavil nad problémy a úkoly sovětské a československé etnografie.

Za jeden z klíčových úkolů tehdejší ruské etnografické vědy považoval studium kultury a způsobu života lidu SSSR.⁴²³ V etnografii viděl svébytnou vědeckou disciplínu, která svou specifickou metodou zúčastněného pozorování a blízkého kontaktu s informátory dokázala detailně zkoumat způsob života vybrané skupiny obyvatel.⁴²⁴ Na otázku „A jaký způsob života studuje ethnografie?“ si P. I. Kušner odpověděl: „Ethnografie studuje způsob života a mravy pracujícího obyvatelstva, které ve všech historických epochách bylo a je jediným tvůrcem všech materiálních statků společnosti.“⁴²⁵

Teoreticko-metodologické východisko etnografické práce postavil na detailním studiu děl Karla Marxe a Friedricha Engelse.: „Základem sovětských etnografických výzkumů je marxisticko-leninská metodologie, učení Marxovo a Engelsovo o dialektickém materialismu a cestách vývoje národů, učení Leninovo o národní kultuře a učení Stalinovo o buržoasních a socialistických národech.“⁴²⁶ Právě marxistická metodologie se do

---

⁴²² „Referát profesora Lomonosovy university Pavla Ivanoviče Kušnera na ethnografické konferenci v Liblicích 21. 10. 1953. Ethnografické studium současného vesnického způsobu života v SSSR. Český lid. 1953, 6(40), s. 245–251. KUŠNER, P. I. O ethnografickém studiu socialistické kultury a způsobu života národů SSSR. Český lid. 1953, 6(40), s. 168–177.

⁴²³ KUŠNER, P. I. Referát, s. 245.

⁴²⁴ Tamtéž, s. 245.

⁴²⁵ Tamtéž, s. 246.

⁴²⁶ Tamtéž.

etnografické práce odrazila jejím důrazem na historismus, když se kromě studia života a kultury lidu měla etnografie zaměřit také na komplexní studium života a kultury v minulosti. Etnografie se tak měla stát součástí věd historických.

Klíčovým tématem, jemuž se sovětská, potažmo československá, etnografie věnovala, však nebylo pouze historické studium společnosti, jak by se mohlo na první pohled zdát, nýbrž studium vesnice v době kolchozního zřízení. Etnografové studovali vliv tohoto zřízení na všechny stránky života vesnického obyvatelstva, na rodinný způsob života či kulturní úroveň zkoumaného společenství. Zvláštní pozornost věnovali otázce vesnické inteligence, jejího způsobu života a kulturní úloze na vesnici. Studovala také lidovou uměleckou tvořivost a lidovou slovesnost.⁴²⁷ Výzkumný tým měl být složen nejen z etnografů, nýbrž také z folkloristů, muzikologů a řady podpůrných pracovníků, mezi které Kušner zařadil fotografy, malíře, architekty, jejichž úkolem bylo samotný výzkum doplnit o doprovodný materiál.

Vědomi si svého úkolu, deklarovali si etnografové své závazky v následujícím tvrzení: „základním cílem propracování kolchozní tematiky se stává studium procesu změny způsobu života kolchozního rolnictva a růstu jeho socialistické kultury. v době terénního výzkumu má ethnograf odhalit materiál, který zkoumá, vědecky jej popsat, provést analýsu, určit vznik a průběh vývoje, aby získal možnost odhalit hybné síly, které způsobují proces proměn způsobu života, boj nového se starým, uchování národní formy, nový obsah národních forem [...] Etnograf při studiu způsobu života kolchozníků nemůže ponechat stranou nejdůležitější faktory, mající vliv na změny tohoto způsobu života, mezi nimiž zaujímá důležité místo výroba a ekonomika kolchozu.“⁴²⁸ Základní jednotkou, jíž se měl etnograf věnovat, však neměl být samotný kolchoz, ale přilehlá

---

⁴²⁷ KUŠNER, P. I. Etnografické studium současného, s. 248. KUŠNER, P. I. Referát, s. 248.

⁴²⁸ KUŠNER, P. I. O etnografickém studiu kolchozního rolnictva. Český lid. 1952, 5/6(39), s. 119.

vesnice, či skupina vesnic, které byly vznikem tohoto statku ovlivněny nejvíce. Zde byla studována forma osídlení, typy staveb, jejich interiérové vybavení a výzdoba, každodenní život, který byl zdánlivě propojený s prací a životem na kolchozu, rodinné vztahy, společenský život, kultura či lidová tvořivost. Z těchto jednotlivých aspektů života obyvatel okolí kolchozu měl sovětský etnograf „objasnit proces utváření socialistického způsobu života a rozvoje socialistické kultury, uchovávající své národní formy.“⁴²⁹

Etnografie, jakožto věda, která má nejblíže ke studovaným oblastem a lidem, si velmi dobře uvědomovala svou úlohu v kulturní politice státu: „Ethnografie jako věda o každodenním životě lidových mas se může vyvíjet jenom tedy, bude-li proniknuta humanitní ideou sociálního přebudování. Péče o blaho pracujících mas, vědecká pomoc těmto masám při vytváření lepších podmínek života vždy byla a bude hlavním cílem skutečné vědy. Touto ideou se řídí veškerá badatelská činnost sovětských badatelů.“⁴³⁰ Do popředí se tak dostává nejproduktivnější vrstva obyvatelstva, a to pracující lid, který především v marxistickém učení hrál velmi důležitou roli. Zároveň je toto postavení etnografie více méně pochopitelné, poněvadž jako jedna z mála věd disponuje nástroji, jimiž lze na okolní svět působit.

Tuto problematiku dokládá dalším z tvrzení, které ve svém díle Kušner použil: „Národní kultura rozvíjející se v sovětské společnosti je kulturou socialistickou, svou formou však národní. Nositeli této socialistické kultury jsou ve stejné míře obě třídy sovětské společnosti - dělnická třída a kolchozní rolnictvo (a také sovětská inteligence) [...] Proto také musí být předmětem etnografického studia kultura a způsob života

---

⁴²⁹ KUŠNER, P. I. O etnografickém studiu kolchozního rolnictva, s. 119.

⁴³⁰ KUŠNER, P. I. Referát, s. 251.

nejen kolchozního rolnictva (podle etnografické „tradice“) ale i dělnické třídy.“⁴³¹

Navzdory tomu, že studium kultury dělnické třídy či dělnického lidu se mělo stát jedním z hlavních témat etnografického výzkumu, chyběl v sovětské etnografii, podle P. I. Kušnera, v etnografické tradici jakýkoliv metodologický aparát, který by umožnil badatelům pohyb v terénu, jelikož se dosud badatelé pohybovali převážně v agrárním prostředí. Přesto však identifikoval dvě oblasti, kterým se sovětští vědci věnovali, avšak podotkl, že etnografické studium dělnictva by se mělo ubírat poněkud odlišným směrem. V první řadě se dle jeho názoru etnografové věnovali studiu zejména hmotných poměrů dělnické třídy a v druhé řadě studiu dějin revolučního hnutí. Tomuto přístupu oponoval tím, že by se touto problematikou měla zabývat věda historická nikoliv etnografická.⁴³²

Aby mohli etnografové do detailu prostudovat problematiku národní kultury, stály před nimi dvě základní témata, která je k tomuto cíli měla dovést, a to rodina a rodinný život a lidové obydlí, oprávněnost výběru právě těchto okruhů odůvodnil v následujícím odstavci: „Themata o kolchozní rodině vyznačují nejen svou aktuálností, ale i bohatstvím etnografického obsahu. Budou-li se takovými tematy zabývat současně různé naše etnografické ústavy a budou-li provádět svá studia podle jednotného programu a domluvené metodiky sběru a zpracování materiálu, lze v nejbližších dvou až třech letech očekávat zevšeobecnující vědeckou práci o rodinném způsobu života národů SSSR, práci, jež bude velkou pomocí při vypracování praktických opatření sovětské vlády pro postupný přechod společnosti ke komunismu.“⁴³³

Vedle rodiny hrál významnou roli také studium různých forem obydlí. P. I. Kušner argumentoval tím, že v procesu proměny společnosti

---

⁴³¹ KUŠNER, P. I. O etnografickém studiu socialistické kultury, s. 170.

⁴³² Tamtéž, s. 172.

⁴³³ Tamtéž.

se požadavky na obydlí a kulturní prostředí budou měnit, je proto nasnadě se tomuto tématu nemálo věnovat. Kušner problematiku obydlí opřel o velmi interesantní výpověď, která však pro tehdejší sociálně-politickou situaci byla v podstatě pravdivá a nelze se proti ní ohradit, snad jen vyzdvihnout nemalý vliv vládnoucí garnitury: „Ve vývoji forem lidového obydlí mají velký význam ethnické tradice - dodávají osobitost jak vnitřnímu uspořádání, tak i jejich vnějšímu vzhledu...“⁴³⁴ Nicméně, dle Kušnera etnické tradice překážely v rozvoji nových typů obydlí, což ve svém článku podložil svatebním obřadem u Kazachů. Stále však upozorňoval na to, jak je důležité lidové obydlí studovat s ohledem na to, že v souladu s tímto vývojem se vyvíjí také rozličné lidové tradice a proměňuje se způsob života lidí. Pro co nejlepší saturaci tohoto cíle měli etnografové využít spolupráce zejména s architekty a historiky umění.⁴³⁵

Z diskuzí, které provázely výše zmíněný článek, doplnil Kušner několik základních priorit, kterých se měli tehdejší etnografové držet. Pro práci etnografa je velmi důležitý výběr jeho zkoumaného vzorku, proto se sovětští etnografové měli zabývat studiem co nejspecifičtějších kolchozních vesnic, aby bylo co nejlépe možné tuto problematiku zevšeobecnit. Etnografickou práci však ukotvil také po stránce metodologické. Základním metodologickým nástrojem pro sběr dat a informací bylo zúčastněné pozorování badatele, které mělo zahrnovat nejen rozhovory, nýbrž také společné besedy s místními obyvateli, doplněné o fotografickou či obrazovou doprovodnou dokumentaci.⁴³⁶ Zároveň celý výzkum měl být multidisciplinární, jak Kušner podotýkal, pouze takto lze získat komplexní obraz o zkoumaném tématu a nelze považovat etnografické vědce za univerzální badatele, kteří bez jakékoliv pomoci dosáhnou nejlepšího obrazu zkoumaného problému.

---

⁴³⁴ KUŠNER, P. I. O etnografickém studiu socialistické kultury, s. 173.

⁴³⁵ Tamtéž, s. 173.

⁴³⁶ Tamtéž, s. 176.

Závěrem sekce o příspěvcích P. I. Kušnera je nasnadě prezentovat jeho pohled na hlavní cíl a postavení etnografie, jako samostatné vědecké disciplíny: „Etnografie jako věda o každodenním životě lidových mas se může vyvíjet jenom tehdy, bude-li proniknuta humanitní ideou sociálního přebudování. Péče o blaho pracujících mas, vědecká pomoc těmto masám při vytváření lepších podmínek života vždy byla a bude hlavním cílem skutečné vědy. Touto ideou se řídí veškerá badatelská činnost sovětských etnografů.“⁴³⁷

7.8.2 Sergej Pavlovič Tolstov

Sergej Pavlovič Tolstov je dalším sovětským etnografem, jehož texty se objevovaly na stránkách československých etnografických periodik a na něž měla československá etnografie zdánlivě úzké vazby. Jeho jméno bylo již zmíněno v souvislosti s první celostátní národopisnou konferencí, kde Otakar Nahodil poskytl jeho příručku, jako významný zdroj inspirace pro československé etnografy. S. P. Tolstov považoval etnografii za součást historické vědy. Jejím hlavním úkol deklaroval „bezprostředním pozorováním, vědeckým popisem a historickou analýsou studovat osobitosti kultury a způsob života různých národů světa v jejich etnických a národních zvláštnostech, v jejich změnách a vývoji, účastniti se řešení problémů o původu národů, rekonstrukci dějin jejich osídlení a přesunů.“⁴³⁸ Na základě tohoto tvrzení vymezil několik úkolů, na které se sovětská etnografie měla zaměřit. Tolstov, analogicky ke dříve zmíněnému Kušnerovi zdůraznil, že by etnografie měla studovat proměny kultury vlivem zakládání kolchozů. Roku 1951 přistoupil Ústav etnografie Akademie věd SSSR a některé ústavy svazových republik k vypracování

---

⁴³⁷ ⁴³⁷ KUŠNER, P. I. Etnografické studium současného, s. 251.

⁴³⁸ TOLSTOV, S. P. Úkoly sovětské etnografie. Český lid. 1955, 2(42), s. 58.

monografického popisu kultury a způsobu života rolnictva jednotlivých kolchozů.⁴³⁹

Jedním z dalších úkolů etnografie bylo vytvořit monografické studie, věnované popisu kultury a způsobu života celého národa nebo jeho určité části.⁴⁴⁰ Etnografická věda se s ohledem na tento úkol zaměřovala spíše na dlouhodobé výzkumy, jejich primárním cílem bylo vytvořit komplexní monografie daného tématu.

Naopak ve srovnání s československou etnografií, nebyla v dostatečné míře rozvinuta etnografie dělnictva. Tolstov si plně uvědomoval tento tematický a metodologický nedostatek a ve svém článku podotkl: „Před sovětskými ethnografy stojí úkol studia způsobu života dělnické třídy SSSR [...] Tato tematika musí vejít na trvalo do pracovních plánů ethnografických vědeckých pracovišť [...] Před našima očima národy SSSR vstoupily na cestu přechodu od socialismu ke komunismu [...] Studium toho, co se děje nyní ve způsobu života naší dělnické třídy a kolchozního rolnictva, je velkým, čestným a odpovědným úkolem sovětských ethnografů.“⁴⁴¹ V tom se shodoval se svým oborovým kolegou P. I. Kušnerem.

Charakteristickým rysem sovětské etnografie byl její důraz na historismus. Sovětská etnografie se orientovala ve svém výzkumu ke studiu dějin národů SSSR. Při studiu kultury lidu analyzovali sovětští ethnografé kulturu historicky s cílem identifikovat pozůstatky jednotlivých historických etap a zhodnotit vliv celkového historického vývoje na proměny společnosti.⁴⁴² Díky svému obsahovému zaměření se tak řadila mezi historické disciplíny, přičemž úzce spolupracovala s historií, jejíž

---

⁴³⁹ TOLSTOV, S. P. Úkoly sovětské ethnografie, s. 58.

⁴⁴⁰ Tamtéž, s. 59.

⁴⁴¹ TOLSTOV, S. P. Základní úkoly a cesty vývoje sovětské ethnografie. Český lid. 1951, 5/6(38), s. 110. TOLSTOV, S. P. Úkoly sovětské ethnografie, s. 58.

⁴⁴² TOLSTOV, S. P. Sovětská škola v národopise, s. 15.

zkušeností čerpala zejména ve studiu písemných pramenů a archeologií, která se věnovala památkám materiální kultury.⁴⁴³

Svou sounáležitost k marxisticko-leninskému přesvědčení doložil také Tolstov: „Sovětská ethnografie jako odvětví marxisticko-leninské historické vědy zkoumá kulturu každého etnického celku v jejím pohybu určeném vnitřními příčinami, především vývojem výrobních sil a na nich závislým vývojem společenských vztahů.“⁴⁴⁴ Tolstov tedy považoval sovětskou etnografii odvětvím marxisticko-leninské historické vědy zkoumající kulturu každého etnického celku v jejím pohybu určeném vnitřními příčinami, především vývojem výrobních sil a na nich závislým vývojem společenských vztahů.⁴⁴⁵ V tomto ohledu ve své práci vycházeli sovětští vědci „z marxisticko-leninského pojetí historického procesu [...] Objevení dosud neznámých stránek těchto zákonitostí je cílem ethnografického, jakož jakéhokoliv historického a vůbec jakéhokoliv vědeckého zkoumání. Znalost zákonů, objevených již marxisticko-leninským učením, je základem úspěšnosti bádání, klíčem k pojetí onoho pestrého obrazu, jež představuje každá konkrétní kultura.“⁴⁴⁶

Tolstov se ostře vymezuje vůči dvěma „školám buržoasní ethnografie“ - „Funkcionalistická škola“ v Anglii a „Psychologická škola“ v USA - obě tyto školy se dle jeho názoru postavily do služeb imperialismu. Signifikantního zástupce našel v antropologovi polského původu Bronislawu Malinowském, který údajně uměl přizpůsobit etnografii potřebám koloniální administrace, tím, že postavil v podstatě čtyři teoretické teze, „ne příliš chytré, ani nové, ale velmi užitečné pro hospodáře kolonií“, a to, že není důležité se věnovat dějinám koloniálních národů pro poznání kultury současných, samotnou definici kultury jako souhrnu funkcí společenských zřízení a obyčejů, díky nimž lze

---

⁴⁴³ TOLSTOV, S. P. Základní úkoly a cesty vývoje sovětské ethnografie, s. 108.

⁴⁴⁴ Tamtéž, s. 109.

⁴⁴⁵ Tamtéž s. 109.

identifikovat fyziologické znaky zkoumaného společenství, za čtvrté považoval kulturu za systém rovnováhy, kterou nelze porušovat shora a v neposlední řadě tvrzení, v němž přesvědčoval čtenáře, že věnovat se studiu mimoevropských civilizací by mělo ustoupit do pozadí.⁴⁴⁷

Oproti těmto tvrzením je možné se velmi ohradit, protože sovětská věda těsně po druhé světové válce (ale také mezi válkami) se v podstatě uchýlila k tomu, co vytýkala vědě západní, že se „zaprodala“ potřebám kolonialismu, když se stala nástrojem prosazování marxisticko-leninské ideologie. Paradoxně podobné jednání lze identifikovat v následujícím odstavci, ve kterém Tolstov shrnul plnění „praktických úkolů sovětské ethnografie, úkolů pomoci sovětskému státu a straně při výstavbě nové, socialistické společnosti, pozdvihnouti všechny národnosti SSSR [...] Sovětský ethnograf vidí ve společenském způsobu života a v kultuře každého národa složité, protikladné spojení bojujících elementů starého, vymřelého a vymírajícího a nového, progresivního, zkoumá kulturu v rozvoji, ve vývoji.“⁴⁴⁸

S. P. Tolstov představil jeden z nových způsobů zpracování ethnografického materiálu, výhodného zejména pro tak rozsáhlou zemi, jakou byl SSSR, a to zpracování ethnografických map. Pod záštitou Oddělení ethnické statistiky a kartografie byl sestaven stručný manuál pro zpracování ethnografických map. Výsledkem tohoto snažení byla mapa ethnického složení i hustoty, díky čemuž se daly identifikovat oblasti s ethnicky smíšeným obyvatelstvem, což na obvyklých mapách chybělo.⁴⁴⁹

Jedním z významných úkolů sovětské ethnografie považoval rekonstrukci dějin společnosti, která měla významně dopomoci k pochopení současnosti. Ethnografická věda se tak obrátila na problematiku ethnogeneze, původu jednotlivých společenství a studovala

---

⁴⁴⁶ TOLSTOV, S. P. Sovětská škola v národopise, s. 16.

⁴⁴⁷ Tamtéž, s. 17.

⁴⁴⁸ Tamtéž, s. 20

otázky utváření a vývoje jednotlivých národností. V tomto úzce pracovala s archeologií, se kterou se vzájemně doplňovala. Tolstov argumentoval tím, že bez tohoto vzájemného vztahu nelze správně rekonstruovat dějiny určitého národa.⁴⁵⁰ V souvislosti s tím narazil na otázky studia a rekonstrukce dějin „prvobytné“ společnosti, kterou považoval za jednu z důležitých oblastí etnografického výzkumu.

7.8.3 Vladimir Ivanovič Čičerov

Své významné postavení měla v sekci etnografických věd také folkloristika. Ve svém článku se zabýval zejména vlivy, kterým by se měla sovětská folkloristika vyhnout, nicméně je možné identifikovat několik styčných bodů, které jsou pro vzájemné srovnání velmi důležité. Dle sovětských badatelů měla velký výchovný význam a její společenská úloha se údajně zřetelně projevovala ve všech etapách dějin lidstva - nejen v minulosti, ale i v přítomnosti. V souvislosti s tím sovětská folkloristika odmítla názor na lidovou slovesnost jako „přežitek kulturně zaostalé vesnice.“⁴⁵¹ Představitelé sovětské etnografické vědy byli přesvědčeni, že folklor má v životě lidí neopomenutelný význam nejen historického, kulturního či etnografického, nýbrž také z hlediska uměleckého. Přičemž součástí uměleckého díla obsahuje umělecká díla jak minulosti, tak současnosti. Zvláštní pozornost vědců přitom upoutaly živé výrazné folklorní jevy, které se vyvíjely v lidové tvorbě.⁴⁵²

Sovětská folkloristika si velmi dobře uvědomovala své postavení a potenciál, který folkloristické prvky v sobě ukrývaly: „Právě osobité znaky lidové tvorby jakožto umění vytvořeného pracujícími lidem ukládaly a ukládají sběratelům a badatelům, aby pomáhali rozvoji a rozkvětu

---

⁴⁴⁹ TOLSTOV, S. P. Úkoly sovětské ethnografie, s. 59.

⁴⁵⁰ TOLSTOV, S. P. Základní úkoly a cesty vývoje sovětské ethnografie, s. 111.

⁴⁵¹ ČIČEROV, V. I. Boj sovětské folkloristiky proti přežitkům liberálně buržoasních teorií. Český lid. 1955, 4/5(42), s. 145.

⁴⁵² Tamtéž, s. 145.

slovesného lidového umění a současně bojovali proti odumřelým a odumírajícím prvkům, které byly vyvolány neblahou předrevoluční skutečností.“⁴⁵³

V etnografické práci se neustále objevovala nutnost identifikovat základní přežitky minulosti a možnosti, jak se od nich oprostit. Rovněž folkloristé si určili jako hlavní úkol „bojovat za očištění repertoáru od náhodných a cizích látek, bojovat proti bezideovým a neuměleckým dílům nabývá velkého politického významu, je to boj proti přežitkům minulosti ve vědomí a ve způsobu života, boj za rozvoj sovětské kultury a umění.“⁴⁵⁴

Pozornost badatelů se měla soustředit na studium současnosti nicméně spolu s tím se věnovat také otázkám historie. Společenské poměry, kultura a jeho umění byly původně vykládány ne jako „mlhavý výraz nesmrtelné ideje v národním vtělení, což bylo charakteristické pro mytology, nýbrž jako výtvoř ,lidu‘, ,prostého lidu‘, který je podněcován k tvorbě ,energii lidového života.“⁴⁵⁵ Pro doplnění dvou výše zmíněných badatelů, považoval Čičerov za jednu z nejdůležitějších oblastí studia folkloristiky dělnický folklor, který doplnil pomyslné bílé místo a dopomůže etnografické vědě podat ucelený obraz dělnické kultury.

Obdobně jako etnografie se měla folkloristika z ideového a metodologického hlediska opírat o znalosti marxismu-leninismu. Jeho výhody viděla v následujícím tvrzení: „Marxismus říká: Lid je tvůrcem umění, kdo se odtrhl od pracujícího lidu a postavil se proti němu, není schopen cokoliv stvořit.“⁴⁵⁶ Také u Čičerova lze vysledovat tendence, při nichž se sovětská folkloristika dostávala na úroveň „ochránce“ národního umění: „Vytyčením vědeckých úkolů v oblasti lidové tvorby národů nabylo velkého společenského významu. Klasický odkaz národního umění

---

⁴⁵³ ČIČEROV, V. I. Boj sovětské folkloristiky, s. 145–146.

⁴⁵⁴ Tamtéž, s. 146.

⁴⁵⁵ Tamtéž, s. 147.

⁴⁵⁶ Tamtéž, s. 145.

a nově vytvářená sovětská lidová slovesnost přirozeně hraje velkou úlohu při výstavbě národní sovětské literatury.⁴⁵⁷

7.8.4 Československo-sovětské analogie

Studie sovětských badatelů jsou umístěny v závěrečné části disertace záměrně a to s cílem uvést jisté analogie mezi československou a sovětskou etnografií. Dříve uvedená témata dokazují, že českoslovenští etnografové splnili úkol, který si vytýčili a inspirovali se v etnografii sovětské. Již Otakar Nahodil prosazoval na národopisné konferenci a s návštěvami sovětských badatelů nutnost těsného spojení obou etnografických tradic.

Při komparaci československé a sovětské etnografie je možné pozorovat několik styčných bodů. Jak propagovali sověští i českoslovenští badatelé, jednou z nejvýznamnějších rolí ve společnosti pro ně sehrála dělnická třída, a tak se pozornost badatelů obrátila do průmyslových oblastí. Jak je patrné z příspěvku P. I. Kušnera, nebyla v SSSR etnografie dělnictva tak rozšířena jako např. studium kolchozní vesnice. V tomto případě lze konstatovat, že československé etnografie měla jistou výhodu, přesto, že se toto téma konstitovalo v průběhu padesátých let.

Oblastí výzkumu, ve které se měli českoslovenští badatelé od sovětských kolegů „co učit“, bylo studium vývoje vesnice pod vlivem utváření kolchozů, či na našem území JZD. Kolchozní hospodaření bylo v padesátých letech v SSSR velmi rozšířené (tato hospodářská zřízení se v SSSR objevovala již ve dvacátých a třicátých letech), a tak zdejší etnografové měli s touto problematikou značné zkušenosti, což je patrné také v publikovaných pracích. Proto se od nich českoslovenští badatelé značně inspirovali ve svém novém etnografickém terénu.

---

⁴⁵⁷ ČIČEROV, V. I. Boj sovětské folkloristiky, s. 148.

Neméně důležitým byl pro obě etnografie důraz na pojetí oboru jako historické disciplíny, a tak lze identifikovat zaměření na „prvobytnou“ společnost, etnogenezi či k dějinám náboženství. Hlavní rozdíl mezi etnografií československou a sovětskou lze vysledovat v nesrovnatelnosti etnografického terénu ovlivněné státem, v němž etnografové svou činnost rozvíjeli. Sovětští badatelé v tomto směru studovali „prvobytné dějiny“ zejména u národů SSSR, českoslovenští vědci v tomto případě hráli jistou podpůrnou roli, vzhledem k tomu, že jejich pozornost se obracela, vedle domácího prostředí, také zejména na oblast SSSR. Již ze zaměření etnografických pracovníků na území SSSR je velmi patrný úzký vztah československých etnografů, zejména Otakara Nahodila, který tuto myšlenku prosazoval asi nejvíce, na sovětské vědce a jejich etnografickou zkušenost.

V padesátých letech byla prosazována provázanost etnografického výzkumu s výzkumem folkloristickým. U všech prezentovaných témat lze jistým způsobem identifikovat základní požadavek na interdisciplinaritu etnografického výzkumu, v dělnických oblastech bylo rozšířené studium dělnické písně, u studia vesnice tematika vesnického folkloru. Na příkladu V. I. Čičerova bylo demonstrováno, že i věda sovětská požadovala toto spojení pro co nejkomplexnější proniknutí do zkoumané problematiky.

Ze zmíněných témat a skrze vzájemná propojení lze vysledovat mnoho analogií mezi československou a sovětskou etnografií a z pohledu Otakara Nahodila lze konstatovat, že českoslovenští etnografové splnili úkol obrátit se na zkušenosti sovětské etnografie.

8 ZÁVĚR

Disertační práce rozebírá velmi problematické téma, které již sice bylo svým způsobem diskutováno v několika rovinách, nicméně v současných výstupech, snad s výjimkou Doubravky Olšákové a jejího příspěvku k vědecko-ateistické výchově, nenacházím hlubší analýzu etnografických textů z padesátých let. Disertační práce tyto výzkumy rozvíjí a doplňuje.

Významnou úlohu ve vývoji etnografie po druhé světové válce sehrály tři národopisné konference konané na přelomu čtyřicátých a padesátých let, na nichž se postupně etablovala nová skupina etnografů, která usilovala o proměnu diskurzu etnografického studia pod vlivem marxisticko-leninské ideologie. První národopisná konference se konala stále ještě ve značně chaotickém prostředí, v němž se střetávaly dva odlišné vědecké názory zastoupeny jednak protagonisty předválečné etnografie, tak novou generací marxistických badatelů. Klíčovým jednáním pro následný vývoj oboru byla bezpochyby třetí národopisná konference, po níž se československá etnografie dostala plně pod křídla etnografie sovětské. Na samotném průběhu koordinační akce je patrný významný posun v organizaci práce v padesátých letech. Etnografové diskutovali v několika skupinách rozdělených dle tematického zaměření jejich činnosti. Během těchto setkání si definovali základní aspekty jejich výzkumné práce a možné způsoby jak jednotlivé požadavky splnit.

Hlavním problémem, s nímž se tehdejší národopisná věda potýkala, bylo nedostatečné institucionální zázemí, které by koordinovalo vědeckou práci na celostátní úrovni. Na všech konferencích rezonoval mezi etnografy požadavek na založení samotného výzkumného ústavu. Se vznikem ÚEF získala etnografie pevný institucionální základ, z něhož vycházely jednotlivé vědecko-výzkumné aktivity. Odborní asistenti, kteří v něm působili, vymezili základní rysy výzkumů padesátých let. Mezi hlavní tematické okruhy, kterým se začala etnografická věda věnovat,

patřily etnografie dělnictva, studium vesnice na cestě k socialismu, rozličné aspekty lidové kultury či dějiny „prvobytné“ společnosti a náboženství. Jak bylo patrné, cesta ke vzniku této instituce byla trnitá, nicméně po několika pokusech úspěšná a etnografie začala být do jisté míry organizovaná, což velmi dobře nahrávalo oficiální ideologii, která svými nástroji prováděla ideologické prověrky, na jejich základě posléze formulovala pracovní náplň zaměstnanců ÚEF. Terénní etnografická práce však probíhala také na univerzitních pracovištích. V Praze reprezentovala univerzitní prostředí Katedra národopisu na UK. Vývoj této instituce však nebyl bezproblémový. Katedra se potýkala s existenciálními problémy a trvalo v podstatě celá padesátá léta, než se etablovala do relativně ustáleného univerzitního pracoviště. Na pražské katedře se konsolidoval tzv. marxistický kroužek, který během padesátých let prosazoval pronikání prvků marxisticko-leninské ideologie do etnografické práce. Podobný osud postihl také brněnské pracoviště, kde se pod vedením Antonína Václavíka konstituoval národopisný seminář.

V průběhu padesátých let je možné identifikovat tři ústřední osobnosti, které se významně podílely na pozvolném a „úspěšném“ přechodu národopisu k marxistické etnografii. Otakar Nahodil, Jaroslav Kramařík a Olga Skalníková se svého úkolu zhostili velmi zodpovědně. Není náhoda, že je Otakar Nahodil vnímán velmi rozporuplně. Jak je patrné v jeho teoreticko-metodologických příručkách, snažil se do etnografie striktně vnést ideologii marxismu-leninismu a prosadit sovětskou etnografii jako jediný „správný“ vzor vědecké práce. To se mu v jistém smyslu povedlo při založení časopisu *Československá etnografie*, která se stala ústředním etnografickým periodikem padesátých let. Podobnost se sovětským prostředím je patrná již v samotném názvu, nicméně lze vysledovat také v podobné struktuře celého časopisu či po obsahové stránce příspěvků, které zde byly publikovány. Jediným výrazným rozdílem je jazyk, který u ČSE byl český naproti ruskému

originálu, a rozdílné teritoriální zaměření obou časopisů zejména v závislosti na podmínkách, ve kterých oba etnografické časopisy pracovaly. Na stránkách *Československé ethnografie* vycházely články s tematikou především československé ethnografie, doplněné o ethnografii sovětského prostoru a příspěvky sovětských badatelů. Oproti *Českému lidu* byly v časopise také otištěny příspěvky teritoriálně orientované do oblasti mimoevropského prostoru. *Český lid* však nebyl ušetřen postupného prosazování vládnoucí ideologie. Pod vedením Olgy Skalníkové byly na stránkách tohoto časopisu zveřejněny příspěvky korespondující s tematickými otázkami, na které se tehdejší ethnografové pod vlivem marxisticko-leninské ethnografie orientovali. Jak je patrné v tabulce v č. 4 vycházely v *Českém lidu* články orientované na československé prostředí, které čtenářům přiblížily otázky studia dělnictva a teoretické problémy, které měla tehdejší ethnografie řešit.

Otakar Nahodil svou příručkou nastavil jasné mantinely, ve kterých se marxistická ethnografie měla pohybovat. Ve své práci vymezil tehdejší ethnografickou vědu jako historickou disciplínu, která se měla opírat o „bohaté“ zkušenosti ethnografie sovětské. Otakar Nahodil jakoby aspiroval na pozici společného vzoru všem československým národopisným pracovníkům. Všechny zásady, které definoval pro „správnou“ ethnografickou činnost, ve svých publikacích bez výjimky splnil.

Marxisticko-leninská ideologie vnesla do vývoje národopisné vědy nové možnosti vědecké činnosti. Lze souhlasit s Otakarem Nahodilem a tedy konstatovat, že marxismus-leninismus se do ethnografické práce otiskl při zkoumání jevů z historické perspektivy s důrazem na materiální a hospodářský vývoj společnosti. Ve všech prezentovaných tématech nalezneme zpravidla historický vývoj studovaného problému, který obsahoval nejen formování daného problému, nýbrž také jistou dávku odsouzení vývoje pod vlivem kapitalistické společnosti.

Největší prostor v plánech etnografické činnosti dostala etnografie dělnictva, téma, které se tak stalo prvořadým úkolem v etnografických výzkumech nejen v padesátých letech. Dělník, jakožto hlavní protagonista pracujících tříd, získal v prezentovaných pracích značný prostor. Etnografové svou pozornost obrátili do průmyslových oblastí Kladenska a Rosicko-Oslavanska. Výzkumy realizované v padesátých letech vyústily do několika analyzovaných publikací. Z metodologického hlediska považují obě významné monografie (či lépe řečeno výzkumy) - Kladensko a Rosicko-Oslavansko - za velmi zdařilé. Jedná se o značně propracované komplexní výzkumy, které se opíraly o širokou pramennou základnu. V obou výzkumech byly kromě práce s informátory využity četné archivní materiály, články např. V novinách, fotografie a další doplňkové zdroje. Významně však je téma ovlivněno ideově. Marxisticko-leninská ideologie považovala pracující lid za hnací sílu celkového vývoje společnosti, a takto bylo nahlíženo také na dělnickou/hornickou třídu v Československu. V textech pojednávajících o této problematice nechybějí pasáže, které oslavovaly „pokrokovou“ úlohu dělníka. Jedním z úkolů, které měla národopisná věda splnit, bylo studium vztahu dělnické třídy k třídě „buržoasní“ či k vesnickému boháči u horníků žijících na vesnici. Svou povinnost ve všech prezentovaných výzkumech národopisci splnili, poněvadž každý z tematizovaných textů prezentuje specifický pohled na dělníka nejprve jako utlačovanou třídu, která se postupně konsolidovala a poté klíčovou skupinou obyvatelstva, která formovala obraz socialistické společnosti.

Etnografie dělnictva však nebyla jediným tématem, které se v padesátých letech objevilo nově. S ohledem na celostátní politiku zakládání JZD směřovali etnografové své výzkumné cesty do oblastí, kde se tato družstva konsolidovala, a snažili se identifikovat vliv těchto událostí na každodenní život československé společnosti. Opět lze vysledovat širokou pramennou základnu, na níž své závěry badatelé

postavili. Prvky, které korespondují se slovníkem vládnoucí ideologie, nalezneme zejména ve výstupech z těchto výzkumů. V disertaci prezentovaný výzkum Horšovskotýnska ukázal práci etnografů hned z několika úhlů pohledů. Původním záměrem etnografů bylo zkoumat proměny vesnice pod vlivem zakládání JZD, nicméně v průběhu výzkumu vyvstal problém jiný, a to studium kultury dosídlených obyvatel. Vančík s Heroldovou tyto aspekty ve svých studiích propojili. Vančík prezentoval slovesný folklor, přičemž v jím analyzovaných slovesných předáních se opět objevují oslavy vzniku JZD a jeho význam pro vývoj vesnice.

Značně problematicky uchopitelné téma představovala lidová kultura. V textu Karla Fojtíka, jenž definoval základní povinnosti při studiu lidové kultury, jsou patrné pasáže, které opět velmi jasně korespondovaly se slovníkem vládnoucí ideologie. Fojtík považoval kulturu „pracujícího rolnictva“ údajně za tu „nejpokrokovější“, na druhou stranu mínil, že kultura „vesnického boháče“ je jevem úpadkovým. Zprvu byl výzkum prezentován jako studium lidové architektury, který byl posléze doplněn o rozličné aspekty lidové kultury, které se transformovaly s postupnou proměnou architektonické struktury vesnice. Vzhledem k tomu, že v padesátých letech byla kultura vycházející z kultury „lidových mas“ považována za kulturu „nejpokrokovější“ a zároveň kulturou národní, objevovaly se tyto aspekty také v samotných publikacích.

Z výzkumů padesátých let vyšla komplexní monografie *Československá vlastivěda - lidová kultura*, která obsahovala souhrnnou charakteristiku československých vesnic. S ohledem na dobu, ve které tato monografie vznikla, je možné identifikovat o něco méně prvků korespondujících s marxistickou ideologií než v oficiálních metodologických příručkách. Z počátku práce můžeme nalézt úvodní charakteristiku lidu a periodizaci vývoje lidské společnosti, která koresponduje s jazykem vládnoucí ideologie. V dalším obsahu není tento element zdaleka tak patrný.

Zvláštní pozornost si ve sledovaném kontextu zaslouží otázka náboženství a jeho původu, kterou lze považovat za nejvíce zasažené téma, jež se objevovalo na etnografickém výzkumném poli. Kapitola obecné etnografie ukázala, že se jedná o téma, které hrálo v marxisticko-leninské ideologii a v plánu vědecko-ateistické výuky velmi významnou roli. Z prezentovaných knih a příspěvků, z tabulek vystihujících paralely jednotlivých přístupů je patrná značná podobnost argumentace a využití slovních spojení či uspořádání jednotlivých knih. Z metodologického hlediska se Otakar Nahodil opíral výhradně o výzkumy badatelů ze SSSR, čímž z pohledu marxistické etnografie splnil základní požadavky. Na svém kontě jich má Nahodil nespočet, nicméně pokud si čtenář vezme knihu jednu, pro informace, které se v knize dozví mu to absolutně postačí, poněvadž všechny příspěvky mají podobnou strukturu a argumentaci. Pominu-li přehledy, v nichž Nahodil prezentoval údajné úspěchy činnosti sovětských badatelů, připomínají Nahodilovo práce klasické poučky marxismu-leninismu. Ve slovních spojeních, která využíval ve svých knihách, lze identifikovat pasáže prakticky kopírující marxistické poučky, od náboženství jako opia lidstva počínaje, vyústěním v boji s přírodou konče.

Převážně na stránkách *Československé ethnografie* se objevovaly rovněž články věnované cizokrajné etnografii. Tematicky se rubrika orientovala zejména na příspěvky věnované studiu elementárních forem vývoje lidské společnosti či náboženství. Přestože v samotném výstupu z výzkumu nejsou tolik patrné prvky marxisticko-leninské ideologie, již samotná témata patřila k ústředním oblastem výzkumného snažení etnografů. Avšak v dílech Václava Marka, jehož studií bylo v *Československé ethnografii* nejvíce, lze vysledovat textové pasáže, které korespondují s vybraných slovníkem marxisticko-leninské ideologie a značné podobnosti s argumentací Otakara Nahodila. Není divu, jelikož si tyto dva badatelé byli ve své činnosti velmi blízcí,

Přehled vybraných témat uzavřela kapitola věnovaná příspěvkům sovětských badatelů a jejich analogie s československým prostředím. Tato část byla vybrána záměrně, poněvadž přední reprezentanti tehdejší vědy neustále proklamovali nutnost spojení svých zkušeností se zkušenostmi vědy sovětské. Značná většina badatelů tyto požadavky ve svých textech splnila. Pokud se v nich neobjevila pasáž, která (převážně) kladně hodnotila činnost sovětských badatelů, lze tyto zástupce nalézt hlavně v referencích pod čarou. Československá etnografie se v sovětském svazu inspirovala (marxisticko-leninský základ nepočítaje) zejména ve svém zaměření na studium kultury vesnice pod vlivem zakládání JZD. V SSSR již tradice kolchozů delší dobu fungovala, a tak měli sovětské vědci značné zkušenosti se studiem zemědělských oblastí. Jak Pavel Ivanovič Kušner, tak Sergej Pavlovič Tolstov byli v těsném spojení s československou etnografií. Klíčovou roli sehrál Kušner zejména na konferencích, jichž se zúčastnil a nasměroval tak české vědce na údajně jedinou správnou cestu.

S ohledem na stručná shrnutí jednotlivých kapitol, je nasnadě shrnout základní prvky marxisticko-leninské ideologie, které se projevíly v etnografické praxi. Nejvýrazněji se ideologie odrazila zejména v rétorických figurách využívaných po dobu celých padesátých let. Do slovníků československých etnografů se dostala slovíčka jako kolchoz, JZD, třídní/politický boj, pokroková úloha proletariátu a další. Marxismus-leninismus se ve svém učení hojně opírá o teze spojené s materialistickým pojetím historie a vývoje společnosti. Také témata prezentovaná na stránkách disertace byla v zásadě všechna konfrontována proti hospodářskému útlaku.

Závěrem je nutné dodat, že disertační práce uzavírá čtyřleté úsilí autorky proniknout do zkoumané práce s cílem získat co nejucelenější vhled do zkoumané problematiky. Ambicemi autorky práce je ve studiu pokračovat a prohloubit znalosti tak, aby bylo možné zkompletovat

studované období do komplexní monografie, která bude reflektovat všechny dostupné zdroje. Dlouhodobějším cílem autorky je v horizontu několika let na základě výzkumného grantu zpracovat dějiny československé etnografie v padesátých letech také monograficky a tím doplnit snahy současných vědců o periodizaci a charakteristiku dějin československé etnografie.

9 LITERATURA a PRAMENY

9.1 Archivní prameny

Archiv Akademie věd ČR. Fond Ústav pro ethnografii a folkloristiku. Karton 2.

Archiv Akademie věd ČR. Fond Ústav pro ethnografii a folkloristiku. Karton 4.

Archiv Akademie věd ČR. Fond Československo-sovětský institut. Osobní spis Otakara Nahodila, kar. 6, inv. č. 42, sig. 031.

Archiv Univerzity Karlovy. Fond Filozofická fakulta UK. Katalog posluchačů FF UK: LS 1945: Řádní posluchači M – o inv. č. 237; LS 1945–1946: Řádní posluchači N – P inv. č. 247; LS 1946 Řádní posluchači N – Q inv. č. 257; ZS 1947–1948 Řádní posluchači L – O, inv. č. 281.

Archiv Univerzity Karlovy. Fond Filozofická fakulta UK. Osobní spis Otakara Nahodila, inv. č. 510.

NAHODIL Otakar. Ideologické přenesení společenského zřízení do živočišného světa v náboženských představách a přežitcích národů severní Eurasie. Disertační práce. Univerzita Karlova. Archiv Univerzity Karlovy. Fond Filozofická fakulta UK. inv. č. 2390.

Archiv Univerzity Karlovy. Fond Filozofická fakulta UK. Seznam rigorózních zkoušek.

9.2 Literatura

BAHENSKÝ, František. Otakar Nahodil a marxistická etnografie jako historická disciplína. In: Jiroušek Bohumil, (ed). Proměny diskurzu české marxistické historiografie. České Budějovice 2008, s. 219–223.

BAHENSKÝ, František. Ústav pro etnografii a folkloristiku ve světle své časopisecké produkce v letech 1953–1963. In: POSPÍŠILOVÁ, Jana, NOSKOVÁ, Jana (eds.). Od lidové písně k evropské etnologii. 100 let Etnologického ústavu Akademie věd České republiky. Brno 2006, s. 145–149.

BAHENSKÝ, František. Zpráva o struktuře základních etnografických a folkloristických periodik v rozmezí let 1953–1963. In: BARVÍKOVÁ Hana (ed.) Věda v Československu v letech 1953–1963. Praha 2000, s. 553–564.

BALÁŠ, Emanuel. Orientační výzkum vesnických sídel a lidových staveb na Olomoucku. Československá ethnografie. 1956, 4, s. 102.

BALÁŠ, Emanuel. Výzkum lidové architektury na Voticku a Vlašimsku. Československá ethnografie. 1954, 2, s. 285.

BALÁŠ, Emanuel. Výzkum vesnických sídel a lidových staveb. Československá ethnografie. 1955, 3, s. 426.

BARVÍKOVÁ Hana (ed.). Věda v Československu v letech 1953–1963. Praha 2000.

BERNARD, Russel H. Research methods in anthropology. Qualitative and quantitative approaches. Lanham 2006.

BRUNNBAUER, Ulf, KRAFT, Claudia, SCHULZE WESSEL, Martin (eds.). Sociology and Ethnography in East-Central and South-East Europe: Scientific Self-Description in State Socialist Countries. München 2011.

ČIČEROV, V. I. Boj sovětské folkloristiky proti přežitkům liberálně buržoasních teorií. Český lid. 1955, 4/5(42), s. 145–149, 201–209.

ČIČEROV, V. I. Otázky studia eposu národů SSSR. Československá ethnografie. 1955, 3, s. 219–235.

DAVÍDEK, Václav. Proměny lidové kultury české. Český lid. 1946, 2(33), s. 20–22.

DRÁPALA, Daniel (ed.). Antonín Václavík a evropská etnologie: kontexty doby a díla. Brno 2010.

Ficek, Viktor. Slezský ústav ČSAV v Opavě 1948–1968. Ostrava 1969.

FOJTÍK, Karel, SIROVÁTKA, Oldřich. Rosicko-Oslavansko: život a kultura lidu v kamenouhelném revíru. Praha 1961.

FOJTÍK, Karel, SIROVÁTKA, Oldřich. Vývoj hornictví a život horníků na Rosicku a Oslavansku v první polovině 19. století. Československá ethnografie. 1955, 3, s. 3–36

FOJTÍK, Karel. Formování dělnictva a jeho vztah k vytváření dělnické kultury, Československá ethnografie. 1958, 6, s. 1–19.

FOJTÍK, Karel. K otázce charakteru lidové kultury I. Český lid. 1952, 3/4(39) s. 28–32.

FOJTÍK, Karel. Příspěvek k poznání života dělnictva v Brně ve 2. polovině XVIII. a 1. pol. XIX. století. Český lid. 1953, 5(40), s. 224–226.

GADAMER, Hans-Georg. Text a interpretace. Reflexe. 2000, 21, s. 5–35.

GROBELNÝ, Andělín. Stávkové hnutí stavebního dělnictva na Ostravsku v letech 1905–1907. Radostná země. 1954, 4, s. 8–11.

GRONDIN, Jean. Úvod do hermeneutiky. Praha 1997.

GRŮZA, Lukáš. Radostná země a její místo v etnografické publicistice. S anotovanou bibliografií časopisu. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Brno 2010.

HANN, Chris, SÁRKÁNY, Mihály, SKALNÍK, Petr (eds.). *Studying Peoples in the People's Democracies: Socialist era anthropology in East-Central Europe*. Münster 2005.

HAVRÁNEK, Jan, SPOUSTA, Zdeněk. *Dějiny Univerzity Karlovy IV 1918–1990*. Praha 1998.

HEROLDOVÁ, Iva, VANČÍK, František. *Vytváření domova v novoosídlenecké pohraniční vesnici*. *Český lid*. 1955, 5(42), s. 193–200.

HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*, Plzeň 2008.

HLAVÁČEK, Jiří, BORTLOVÁ-VONDRÁKOVÁ, Hana (eds.). *Mezi státním plánem a badatelskou svobodou. Československá etnografie a folkloristika ve vzpomínkách pamětníků*. Praha 2018.

HOLUBOVÁ, Markéta, PETRÁŇOVÁ, Lýdia, WOITSCH, Jiří (eds.). *Česká etnologie 2000*. Praha, vila Lanna 25. – 26. října 2000. Praha 2002.

HOLÝ, Ladislav. *Získávání a zpracovávání železa u východoafrických Bantu*. *Československá etnografie*. 1957, 5, s. 273–288, 348–367, 1958, 5, s. 144–162, 271–280, 381–395.

HORÁK, Jiří. *Předběžná zpráva o průzkumu Kabinetu pro lidovou píseň na Kladensku*, *Český lid*, 1953, 5(40), s. 235–236.

I. celostátní národopisná konference. *Český lid*. 1949, 1/2(36), s. 44–45.

JANČÁR, Josef. *Antonín Václavík a česká etnografie druhé poloviny 20. století*. In: DRÁPALA, Daniel (ed.). *Antonín Václavík a evropská etnologie: kontexty doby a díla*. Brno 2010, 1–17.

JEŘÁBEK, Richard. *Antonín Václavík a (sebe)kritika (k stému výročí narození)*. *Český lid*. 1991, 3(78), s. 216–221.

JIROUŠEK, Bohumil (ed.). Proměny diskurzu české marxistické historiografie. České Budějovice 2008.

JIŘÍKOVSKÁ, Vanda a kol. Příspěvek k vývoji české etnografie a folkloristiky a Národopisné společnosti československé při ČSAV po únoru 1948. Zpráva pracovní skupiny NSČ pro valné shromáždění v Boskovicích v říjnu 1990. Národopisný věstník československý. 1991, 8(50), s. 5–35.

JOHNOVÁ, Helena. Sedmdesát let národopisného věstníku československého. Český lid. 1976, s. 193–196.

JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla. Tři pokusy o založení Ústavu pro ethnografii a folkloristiku. In: WOITSCH, Jiří, JŮNOVÁ MACKOVÁ Adéla a kol. Etnologie v zúženém prostoru. Praha 2016, s. 332–338.

KANDERT, Josef. SCHEFFEL, David. Politika a kultura v české ethnografii. In: HOLUBOVÁ, Markéta, PETRÁŇOVÁ, Lýdia, WOITSCH, Jiří (eds.). Česká etnologie 2000. Praha, vila Lanna 25. – 26. října 2000. Praha 2002, s. 215–229.

KARBUSICKÝ, Vladimír. Naše dělnická píseň. Praha 1953.

KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. Původ a postavení horních dělníků buštěhradských vrchnostenských dolů v I. polovině 19. století. Český lid. 1955, 3(42), s. 112–119.

KILIÁNOVÁ, Gabriela, POPELKOVÁ, Katarína. New Methodology? Ethnology in Slovakia during the Socialist Period. In: BRUNNBAUER, Ulf, KRAFT, Claudia, SCHULZE WESSEL, Martin (eds.). Sociology and Ethnography in East-Central and South-East Europe: Scientific Self-Description in State Socialist Countries. München 2011, s. 185–195.

KILIÁNOVÁ, Gabriela, POPELKOVÁ, Katarína: Zavádzanie marxistickej etnografie v národopise na Slovensku: zmena vedeckého myslenia?. Slovenský národopis. 2010, 4(58), s. 410–424.

KILIÁNOVÁ, Gabriela. Ethnology in Slovakia in Crucial Historical Periods (after 1968 and 1989): From a Historical to a Social Sciences Discipline?. Národopisná revue. 2017, 5(XXVII), s. 65–76.

KILIÁNOVÁ, Gabriela. Metodologické inovácie v československom národopise 20. storočia. Pocta Andrejovi Melicherčíkovi k stému výročiu narodenia (1917–1966). Národopisná revue. 2017, 4(XXVII), s. 342–345.

Kol. autorů. Československá vlastivěda – lidová kultura. Praha 1968.

KONSTANTINOV, F. V. Historický materialismus. Praha 1952.

KRAMAŘÍK, Jaroslav. Česká folkloristika po roce 1945. Český lid. 1953, 3(40), s. 101–108.

KRAMAŘÍK, Jaroslav. K některým otázkám národopisného výzkumu družstevní vesnice. 1952, 1/2(39), s. 3–5.

KRAMAŘÍK, Jaroslav. Výstava Cesta naší vesnice k socialismu. Československá ethnografie. 1956, 4, s. 104–105.

KRAMAŘÍK, Jaroslav. Zpráva o výzkumu národopisného semináře na Horšovskotýnsku. Český lid. 1952. 7/8(39), s. 167–169.

KRONICK, Jane C. Alternativní metodologie pro analýzu kvalitativních dat. Sociologický časopis. 1997, 1(33), s. 57–67.

KUNZ, Ludvík. Česká ethnografie a folkloristika 1945–1952. Praha 1954.

KUŠNER, P. I. Ethnografické studium současného vesnického způsobu života v SSSR. Československá ethnografie. 1954, 2, s. 14–25.

KUŠNER, P. I. O ethnografickém studiu socialistické kultury a způsobu života národů SSSR. Český lid. 1953, 6(40), s. 168–177.

KUŠNER, P. I. O ethnografickém studiu kolchozního rolnictva. Český lid. 1952, 5/6(39), s. 119.

KUŠNER, P. I. Referát profesora Lomonosovy university Pavla Ivanoviče Kušnera na ethnografické konferenci v Liblicích 21. 10. 1953. Ethnografické studium současného vesnického způsobu života v SSSR. Český lid. 1953, 6(40), s. 245–251.

LOUKOTKA, Čestmír. Indiánské kmeny v severovýchodní Brazílii. Československá ethnografie. 1953, 1, s. 183–199.

LOUKOTKA, Čestmír. Indiánský kmen v pohoří Duadoros ve státě Paraná, Brazílie. Československá ethnografie. 1962, s. 45–56.

LOUKOTKA, Čestmír. Jihoamerická keramika. Československá ethnografie. 1954, 2, 245–281, 366–391.

LOUKOTKA, Čestmír. Papuánské řeči v díle N. N. Miklucho-Maklaje. Československá ethnografie. 1953, 1, s. 70–81.

LOZOVIUK, Petr. Evropská etnologie ve střeoevropské perspektivě. Pardubice 2005.

LOZOVIUK, Petr. Methodologie der ethnologieschen Fachgeschichtsschreibung. Sudetendeutsche Sprachinselvolkskunde ale Beispiel. In: LOZOVIUK, Petr, MOSER, Johannes(eds.). Probleme und Perspektiven der volkskundlich-kulturwissenschaftlichen Fachgeschichtsschreibung. Dresden 2005, s. 11–30.

LOZOVIUK, Petr. Text a jeho interpretace z etnologické perspektivy. Český lid. 1998, 2(85), s. 115–127.

MAREK, Václav. K otázce přežitků totemistických představ u Laponců. Československá ethnografie. 1956, 4, s. 38–54.

MAREK, Václav. O dávných náboženských představách Laponců. Československá ethnografie. 1955, 3, s. 352–373.

MAREK, Václav. Obydlí a stavby u Laponců. Československá ethnografie. 1954, 2, s. 176–199.

MAREK, Václav. Říše Saivů, Jabmeaimo a názory dávných Laponců o životě a smrti, Československá ethnografie. 1959, s. 386–399.

MAREK, Václav. Staré Laponské náboženství. Červený Kostelec 2009.

MARX, Karl, ENGELS, Friedrich. O historickém materialismu. Praha 1951.

MELZER, Miloš. Antonín Václavík a jeho význam pro muzejní prezentaci lidové kultury, In: DRÁPALA, Daniel a kol. Antonín Václavík a evropská etnologie, Brno 2010, s. 19–26.

MIŠUREC, Zdeněk. Zpráva z výzkumu národopisného semináře na Žďársku. Český lid. 1952, 7/8(39), s. 169–171.

MORAVCOVÁ, Mirjam, PhDr. Olga Skalníková, CSc. jubilující (online). Lidé města. 2003. Dostupné z: [http://www.lidemesta.cz/archiv/cisla/5-2003-10/phdr.-olga-skalnikova,-csc.-%E2%80%93jubilujici-\(praha,-11.-kvetna-1922\).html](http://www.lidemesta.cz/archiv/cisla/5-2003-10/phdr.-olga-skalnikova,-csc.-%E2%80%93jubilujici-(praha,-11.-kvetna-1922).html) (12. 11. 2018).

MORAVCOVÁ, Mirjam. In memoriam PhDr. Olgy Skalníkové (11. 5. 1922 – 1. 3. 2012). Lidé města. 2012, 1, s. 162.

MUELLER-VOLMER, Kurt. The Hermeneutics Reader. New York 1985.

MÜLLEROVÁ, Hana. Česká národopisná bibliografie za léta 1953–1962 I. a II. Praha 1976.

NAHODIL Otakar, SCHEUFLEER, Vladimír. Zpráva o ethnografickém výzkumu na Horšovskotýnsku u českých přesídlenců z Volyně. Československá ethnografie. 1954, 2, s. 90–100.

NAHODIL, Otakar, KRAMAŘÍK, Jaroslav. J. V. Stalin a národopisná věda. Praha 1952.

NAHODIL, Otakar, KRAMAŘÍK, Jaroslav. Práce J. V. Stalina o marxismu v jazykovědě a některé otázky současné ethnografie. Český lid. 1951, 1/2(38), s. 6–17.

NAHODIL, Otakar, KRAMAŘÍK, Jaroslav. Práce J. V. Stalina o marxismu v jazykovědě a některé otázky současné ethnografie, Český lid. 1951, 1/2(38), s. 6–17.

NAHODIL, Otakar, ROBEK, Antonín. Původ náboženství. Praha 1961.

NAHODIL, Otakar. Aktuální úkoly ethnografie v bádání o dějinách náboženství. Československá ethnografie. 1956, 4, s. 217–218.

NAHODIL, Otakar. Jak vznikly náboženské pověry. Praha 1954.

NAHODIL, Otakar. Jak vznikly náboženské pověry. Praha 1954.

NAHODIL, Otakar. O kultuře prvobytné společnosti. Praha 1957.

NAHODIL, Otakar. O programu nového ethnografického časopisu. Československá ethnografie. 1953, 1(1), s. 1.

NAHODIL, Otakar. O původu náboženství. Praha 1954.

NAHODIL, Otakar. Přežitky totemismu u tunguzo-mandžuských národností. Československá ethnografie. 1953, 1, s. 27–58.

NAHODIL, Otakar. SCHEUFLER, Vladimír. Zpráva o ethnografickém výzkumu na Horšovskotýnsku u českých přesídlenců z Volyně. Československá ethnografie. 1954, 2, s. 90–100.

NAHODIL, Otakar. Sovětský národopis a jeho pokroková úloha. Praha 1950.

NAHODIL, Otakar. Totalitní hodnocení totality. Praha 1995.

NAHODIL, Otakar. Vývoj klasiků marxismu-leninismu na otázky dějin prvobytné společnosti. Národopisný věstník. 1951, 32, s. 1–22.

NAHODIL, Otakar. Vývoj názorů klasiků marxismu-leninismu na otázky dějin prvobytné společnosti. *Národopisný věstník*. 1951, 32, s. 1–22.

NAHODIL, Otakar. *Vznik náboženství*. Praha 1956.

NAHODIL, Otakar. Za nové pojetí národopisné vědy. *Český lid*. 1951, 3/4(38), s. 52–57.

Národopisný věstník, roč. XXXIV (76), č. 1, 2017.

NEČAS, Ctibor. K bytovým poměrům dělnické třídy na Ostravsku v období buržoasní republiky. *Radostná země*. 1960, 10, s. 120–122.

NEDO, Pawol. Lužicko - srbské lidové pohádky. *Český lid*. 1956, 5(43), s. 203–206.

NEJEDLÝ, Zdeněk. Za lidovou a národní kulturu. In: PŘIBÁŇ, Michal. *Z dějin českého myšlení o literatuře 1 (1945–1948)*, s. 40–42.

Nové perspektivy československé folkloristiky, *Československá ethnografie*, 1953, 1, s. 97–99.

NOVOTNÝ, Jiří (ed.). *Český lid: Etnologický časopis 1946–2000. Bibliografie*. Praha 2008.

NOVOTNÝ, Jiří a kol. *Český lid: Etnologický časopis 1946–2000. Bibliografie*. Praha 2009.

OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Čeští etnologové 50. let v přední linii boje za vědecký ateismus?. *Práce z dějin Akademie věd*. 2018, 1(10), s. 1–17.

ORTUTAY, Gyula. Současné bádání o maďarských lidových pohádkách. *Český lid*. 1955,5(42), s. 225–228.

OVSKEÝ, Přemysl. Václav Marek a jeho význam pro československou ethnografii. *Diplomová práce*. Západočeská univerzita. Plzeň 2018.

PERTOLD, Otakar. *Co je náboženství?*. Praha 1956.

PERTOLD, Otakar. Umělecko - řemeslné zpracování kovů na Ceyloně. Československá ethnografie. 1953, 1, s. 59–69.

PETRÁŇOVÁ, Lýdia, BAHENSKÝ, František. Institucionální základna českého národopisu v letech tzv. budování socialismu a profilace hlavních periodik. In: HOLUBOVÁ, Markéta, PETRÁŇOVÁ Lýdia, WOITSCH, Jiří (eds.). Česká etnologie 2000. Praha, vila Lanna 25.–26. října 2000. Praha 2002, s. 185–212.

PETRÁŇOVÁ, Lýdia, NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. Ústav pro etnografii a folkloristiku. Léta padesátá a šedesátá. In: TYLLNER, Lubomír, SUCHOMELOVÁ, Marcela(eds.). Etnologický ústav Akademie věd České republiky 1905–2005. Praha 2005, s. 45–62.

PETRÁŇOVÁ, Lýdia. Etnografie a folkloristika. Hledání společné cesty (1952–1953). In: TYLLNER, Lubomír, SUCHOMELOVÁ, Marcela(eds.). Etnologický ústav Akademie věd České republiky 1905–2005. Praha 2005, s. 39–44.

PETRÁŇOVÁ, Lýdia. Lid, národ a český národopis v letech 1953–1963. In: BARVÍKOVÁ, Hana (ed). Věda v Československu v letech 1953–1963. Praha 2000, s. 305–322.

PETRÁŇOVÁ, Lýdia. Vyloučen z KSČ a tím ze všeho, takřka i ze života. Národopisný věstník. 2017, 1(34), s. 5–24.

PETRÁŇOVÁ, Lýdia. Zemřela Olga Skalníková. Český lid. 2012, 2(99), s. 33.

PODEŠVOVÁ, Hana. Československá ethnografie. Radostná země. 1953, 3, s. 93.

POKORNÝ, Petr. Hermeneutika jako teorie porozumění. Od základních otázek jazyka k výkladu bible, Praha 2005.

POSPÍŠILOVÁ, Jana, NOSKOVÁ, Jana (eds.). Od lidové písně k evropské etnologii. 100 let Etnologického ústavu Akademie věd České republiky. Brno 2006.

POTAPOV, L. P. Z dějin kočovnictví ve Střední Asii. Československá ethnografie. 1957, 5, s. 260–272.

PRAŽÁK, Vilém. Soupisový terénní výzkum české lidové architektury. Československá ethnografie, 1953, 1, s. 261–273.

Resoluce II. celostátní národopisné konference. Český lid. 1952, 1/2(39), s. 2.

RICOUER, Paul. Život, pravda, symbol. Praha 1993.

ROBEK, Antonín. Příspěvek k současnému stavu a k úkolům, výzkumu způsobu života českého dělnictva. Radostná země. 1957, 7, s. 40–46.

ROBEK, Antonín. Zamyšlení nad výzkumem hornických oblastí. Československá ethnografie. 1960, 7, s. 210–217

ROBEK, Antonín. Způsob života horníků v koloniích v Doubravě v 90. letech minulého století. Radostná země. 1955, 5, s. 104–115.

ROHEL, Jan. Havířská vyprávění. Radostná země. 1957, 7, 46–48.

ROHEL, Jan. Život hornické rodiny v kolonii na Ostravsku. Radostná země. 1954, 4, s. 7–9.

RUBEŠ, Zdeněk. Marx-leninský národopis. Ideologický základ československé poválečné ethnografie. Dějiny a současnost. 2011, 2, s. 14–17.

ŘÍHA, Oldřich. Vznik českého národa a buržoasní nacionalismus. Český lid. 1951, 1/2(38), s. 2–5.

Sdělení redakce časopisu Československá ethnografie. Československá ethnografie. 1962, 10, s. 428.

SECKÁ, Milena, WOITSCH, Jiří. Nástin dějin Časopisu. In: NOVOTNÝ, Jiří (ed.). Český lid: Etnologický časopis 1946–2000. Bibliografie. Praha 2008.

SECKÁ, Milena. Český lid stoletý. Český lid. 1991, 3(78), s. 145–147.

Seznam přednášek na filosoficko-historické fakultě University Karlovy v studijním roce 1954–1955. Praha 1955.

SCHEUFLER, Vladimír. Zpráva o průzkumu Horšovskotýnska. Český lid. 1953, 5(40), s. 233–234.

SCHEUFLER. Vladimír. Zpráva o předběžném výzkumu dalších obcí v okrese Horšovský Týn. Český lid. 1953, 4(40), s. 192.

SIROVÁTKA, Oldřich. Za dělnickou písní na Oslavansku. Český lid. 1954, s. 1(41), s. 4–11.

SIROVÁTKA, Oldřich. Zemědělské hospodářství horníků v Soběšovicích. Radostná země. 1954, 4, s. 1–8.

SIVEK, Alois. Komise pro hornický folklor a národopis při státní studijní knihovně v Ostravě ustavena, Radostná země, 1954, 4, s. 33.

SKALNÍK, Petr. Czechoslovakia: From národopis to Etnografie and back. In: HANN, Chris, SÁRKÁNY, Mihály, SKALNÍK, Petr (eds.). Studying Peoples in the People's Democracies: Socialist era anthropology in East-Central Europe. Münster 2005, s. 55–86.

SKALNÍKOVÁ, O. Příspěvek k studiu současného způsobu života na Žďársku. Československá ethnografie. 1956, 7, s. 5–24.

SKALNÍKOVÁ, Olga a kol. Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti. Praha 1959.

SKALNÍKOVÁ, Olga. Budování socialismu na vesnici a několik národopisných poznámek. Český lid. 1951, 1/2(38), s. 23–28.

SKALNÍKOVÁ, Olga. Etnografický průzkum žďárského okresu v roce 1954. Český lid. 1954, 6(41), s. 287.

SKALNÍKOVÁ, Olga. II. národopisná konference. Český lid. 1952, 1/2(39), s. 1–2.

SKALNÍKOVÁ, Olga. III. celostátní národopisná konference. Český lid. 1953, 6(40), s. 241–243.

SKALNÍKOVÁ, Olga. K otázce a studiu kultury a způsobu života českých a slovenských horníků. Československá ethnografie. 1953, 2(1), s. 153–162.

SKALNÍKOVÁ, Olga. Národopis a hornictví. Český lid. 1960, 1(47), s. 1–7.

SKALNÍKOVÁ, Olga. Národopisný výzkum kladenské průmyslové oblasti. Český lid. 1953, 5(40), s. 234–235.

SKALNÍKOVÁ, Olga. The foundation of the Czechoslovak Academy of Sciences in 1952 and its importance for Czech národopis. In: HANN, Chris, SÁRKÁNY, Mihály, SKALNÍK, Petr (eds.). Studying Peoples in the People's Democracies: Socialist era anthropology in East-Central Europe. Münster 2005, s. 171–182.

SKALNÍKOVÁ, Olga. Výzkum průmyslových oblastí, Český lid, 1953, 4(40), s. 192.

SKALNÍKOVÁ, Olga. Za nový Český lid. Český lid. 1951, 1/2(38), s. 1.

SKALNÍKOVÁ, Olga. Zpráva o etnografickém a folkloristickém výzkumu na Kladensku. Český lid. 1954, s. 285–286.

SKALNÍKOVÁ, Olga. Život kladenských horníků a hutníků dříve a dnes. Naše vlast. 1953, 8, s. 243–246.

STELLRECHT, Irmtraudt. Interpretative Ethnologie: Eine Orientierung. In: SCHWEIZER T., SCHWEIZER, M., KOKOT, W. (eds.). Handbuch der Ethnologie. Berlin 1993, s. 29–78.

ŠAJTAR, Drahomír. Nový časopis ústavu – Radostná země. Zprávy SSÚ. Duben 1951, 32, s. 1.

ŠEPTULIN, A. P. Filosofie marxismu-leninismu. Praha 1973.

ŠEPTULIN, Alexandr Petrovič. Filozofie marxismu-leninismu, Praha 1973.

TOLSTOV, S. P. Úkoly sovětské ethnografie. Český lid. 1955, 2(42), s. 58–60.

TOLSTOV, S. P. Základní úkoly a cesty vývoje sovětské ethnografie. Český lid. 1951, 5/6(38), s. 108–114.

TOLSTOV, Sergej Pavlovič. Sovětská škola v národopise. Praha 1949.

TYLLNER, Lubomír, SUCHOMELOVÁ, Marcela (eds.). Etnologický ústav Akademie věd České republiky 1905–2005. Praha 2005.

VÁCLAVÍK, Antonín. 10 let etnografického semináře university v Brně. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: řada archeologicko-klasická (E). 1959, 101–107.

VÁCLAVÍK, Antonín. Národopisná práce na Moravě. Brno 1947.

VÁCLAVÍK, Antonín. Příspěvek k diskusi o některých otázkách naší ethnografie. Český lid. 1952, 5/6(39), s. 137–143.

VÁCLAVÍK, Antonín. Výroční obyčeje a lidové umění. Praha 1959.

VÁLKA, Miroslav a kol. Od národopisu k evropské etnologii. 70 let Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno 2016.

VÁLKA, Miroslav. Jaroslav Kramařík (1923–1974). Bibliografická příloha Národopisné revue 11. Strážnice 1998, s. 3–4.

VÁLKA, Miroslav. Národopisný věstník československý jako tisková platforma Národopisné společnosti československé a nástupnických organizací. Český lid. 2013, 1(100), s. 107–120.

VÁLKA, Miroslav. Statutární vývoj etnologického pracoviště a profil výuky. In: VÁLKA, Miroslav a kol. Od národopisu k evropské etnologii. 70 let Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno 2016, s. 24–55.

VANČÍK, František. Nový život na Horšovskotýnsku. Český lid. 1954, 5(41), s. 198–208.

VESELSKÁ, Jiřina. Bibliografie Národopisného věstníku a dalších periodik Národopisné společnosti československé. Praha 2008.

Věstník Národopisné společnosti československé. 1959, 1(1), s. 1.

VRHEL, František. Hermeneutika a etnografie. Český lid. 1993, 1(80), s. 45–53.

VŠETIČKOVÁ, Nela. Otakar Nahodil a sovětizace národopisu v 50. letech 20. století. Diplomová práce. Západočeská univerzita. Plzeň 2015.

WOITSCH, Jiří, JÚNOVÁ MACKOVÁ Adéla a kol. Etnologie v zúženém prostoru. Praha 2016.

WOITSCH, Jiří. Etnokartografie ve 20. století: Od národních atlasů k atlasu evropskému a zpět. In: WOITSCH, Jiří, JÚNOVÁ MACKOVÁ Adéla a kol. Etnologie v zúženém prostoru. Praha 2016, s. 183–225.

WOITSCH, Jiří. Kam zmizela etnografie dělnictva?. Český časopis historický. 2012, 3–4(110), s. 692–707, 708–727.

Zákon č. 69/1949 Sb. o jednotných zemědělských družstvech.

ZVELEBIL, Karel. O vývoji některých kmenů jihoindických. Československá ethnografie. 1954, 2, s. 58–72.

9.3 Internetové zdroje

Osobnosti slovenskej etnológie . Dostupné z:

<https://www.youtube.com/channel/UCfbHpA3IJ18HkqhZzRESz5g/videos>.

(20. 2. 2019.)

Mezi státním plánem a badatelskou svobodou. Etnografie a folkloristika v českých zemích v kontextu vývoje kultury a společnosti v letech 1945–1989 (online). Dostupné z: eu.avcr.cz/Projekty/Mezi_statnim_planem (28. 4. 2018).

Sbírka rozhovorů. Centrum orální historie. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. Dostupné z: <http://www.coh.usd.cas.cz/sbirky-rozhovoru/> (20. 4. 2019).

10 RESUME

The period after the overthrow in 1948 marked the stabilization of communist power and the formation of socialism. Ethnography, being a science studying people, was one of the most relevant social sciences during the creation of cultural politics of the state. For understanding of the profiling of the ethnographic science it is necessary to deal with the important factors that have influenced the development of the research field. This paper deals with the description of the fifties in the field of ethnography. Its main objective is to evaluate how the Marxist ideology influenced the style of scientific work/publications.

The ethnographic conferences from the early fifties played a very important role in the development of ethnography. During these conferences the ethnographic researchers declared the basic tasks of the new evolving ethnography. . From this point the Czech ethnographic science began to work under the Soviet influence. At conferences ethnographic workers established the basic objectives of the currently being formed science. Methodology was clearly declared on the basis of Marxism-Leninism. Ethnography has become a historical discipline, which was based on the Soviet model.

The ethnographers were completely clear within the critique of existing research and delimitation towards the "bourgeois science". However, their work often looked very chaotic. The Marxist scientists have often criticized the work, however there is a mention of how to make the things right. During the fifties a new field of the activities of ethnographers was established. They were studying the village on the road to socialism and the culture of working-class. Undoubtedly, these two sectors have been most affected by the ideology because it was a very perspective area. The workers represented the most productive labour force, therefore it was necessary to introduce their life and culture. On the other hand, the

ethnographic workers could point out the successes of socialist construction at the villages.

History of Marxist ethnography, as an important social science, which was largely forced to conform to the ideological dictates of the ruling party, seems to be still a problematic issue to grasp. However, the research of the scientific work and the search for themes that have shaped it and destroyed, can be a valuable contribution to understanding of the much neglected period of the Czechoslovak ethnography.

11 RESÜMEE

Die Zeit nach dem Zweiten Weltkrieg gehört in der Geschichtsschreibung der tschechischen Ethnografie zu den am meisten vernachlässigten Themen. Nachdem die kommunistische Partei an die Macht gekommen war, kam es zu vielen Veränderungen im Hinblick auf die Umstellung auf die Ideologie der Sowjetunion. Die vorliegende Arbeit beschäftigt sich mit den Änderungen der Ethnografie der fünfziger Jahre des 20. Jahrhunderts unter dem Einfluss der marxistischen Ideologie.

Eine wichtige Rolle für neue Formen der Kunst spielten die ethnographischen Konferenzen, im Rahmen derer Wissenschaftler versuchen, die notwendige Grundlage für eine neue Wissenschaft zu suchen. Zudem wurden auch grundlegende Aufgaben festgelegt, die die ethnographische Wissenschaft erfüllen sollte. In den Jahren 1949, 1952 und 1953 wurden drei nationale ethnographische Konferenzen gehalten, die dabei verhalfen, die Ethnographie unter sowjetischen Einfluss zu bilden. Außerdem versucht, die Rolle der Fachzeitschriften in der Verfassung der neuen Wissenschaft zu erfassen. Die Dissertation hat zum Ziel, die Änderungen der Zeitschriften unter dem Einfluss des neu eingeführten ideologischen Dogmas zu markieren.

In den fünfziger Jahren bildete sich auch die institutionelle Basis der ethnographischen Wissenschaft. In der neu gegründeten Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften wurde im Jahr 1954 das Institut für Ethnographie und Folklore gegründet, wodurch die Ethnographie einen guten institutionellen Hintergrund gewann. Die Dissertation befasst sich mit der Bildung und der anschließenden Entwicklung dieser wichtigen Institution. Der Schwerpunkt wird dabei auf der personellen Zusammensetzung des Instituts, Plänen und Aufgaben des folkloristischen Personals liegen.

Die Ethnographen waren völlig klar in der Kritik der vorhandenen Forschung und Abgrenzung gegenüber der "bürgerlichen Wissenschaft". Ihre Arbeit sah jedoch oft sehr chaotisch aus. Die marxistischen Wissenschaftler haben die Arbeit oft kritisiert, es wird jedoch nie erwähnt, wie man die Dinge richtig macht. In den fünfziger Jahren wurde ein neues Tätigkeitsfeld der Ethnographie geschaffen. Sie studierte das Dorf auf dem Weg zum Sozialismus und der Kultur der Arbeiterklasse. Zweifellos waren diese beiden Sektoren am stärksten von der Ideologie betroffen, da es sich um einen sehr perspektivischen Bereich handelte. Die Arbeiter stellten die produktivsten Arbeitskräfte dar, daher war es notwendig, ihr Leben und ihre Kultur vorzustellen. Andererseits konnten die ethnographischen Wissenschaftler auf die Erfolge des sozialistischen Aufbaus in den Dörfern hinweisen.

Die Dissertation beruht auf ethnographischen Publikationen der fünfziger Jahre und zeigt, wie diese Werke das Bild der Zeit widerspiegeln. Durch die Inhaltanalyse dieser Monographien können die grundlegenden Funktionen und Themen der marxistischen Ethnographie beschrieben werden.

12 PŘÍLOHY

12.1 Seznam zkratk

ČE	Československá ethnografie
ČL	Český lid
ČSAV	Československá akademie věd
FFUK	Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
KSČ	Komunistická strana Československa
MŠVU	Ministerstvo školství, věd a umění
SAV	Slovenská akademie věd
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
SÚ	Slezský ústav v Opavě
SÚLP	Státního ústavu pro lidovou píseň
ÚEF ČSAV	Ústav pro etnografii a folkloristiku Československé akademie věd
UJEP	Univerzita Jana Evangelisty Purkyně

12.2 Seznam tabulek

Tabulka 1: Úkoly Kabinetu pro národopis ÚEF pro rok 1953	46
Tabulka 2: Plán ostatních vědeckých úkolů na rok 1954	48
Tabulka 3: Vymezení činnosti časopisů „Československá ethnografie“ a „Český lid“	60
Tabulka 4: Tematické rozložení článků publikovaných v Českém lidu a Československé ethnografii	66
Tabulka 5: Příklady veršů, které ve svém textu prezentoval František Vančík	115
Tabulka 6: Srovnání definic náboženství v díle Otakara Nahodila a v příručkách marxismu-leninismu	139
Tabulka 7: Srovnání definice „prvobytné“ společnosti s definicí založené na základě marxismu-leninismu	146

12.3 Resoluce II. Celostátní národopisné konference

Účastníci II. celostátní konference se obracejí na Vládní komisi pro vybudování Československé akademie věd s těmito návrhy:

1. Konference doporučuje, aby v rámci nové Československé akademie věd byla zřízena komise pro národopis s ethnogafickým kabinetem v Praze a jeho odbočku v Brně.

2. Konference doporučuje, aby toto centrum národopisné badatelské práce se dělilo na čtyři základní oddělení:

a. Oddělení pro theorii, dějiny a všeobecný národopis

b. Oddělení české a slovenské etnografie

c. Oddělení folkloristiky

d. Oddělení dokumentace a bibliografie

3. Vzhledem k současným kádrovým možnostem navrhuje konference, aby v kabinetu bylo zaměstnáno 10 odborných národopisných pracovníků, z čehož maximálně tři by pracovali v brněnské pobočce. Konference považuje za nutné, aby při tomto kabinetu bylo vedeno školení aspirantů a aby v nejbližší době po zřízení tohoto kabinetu byla zřízena aspirantura pro tři mladé národopisné pracovníky, kteří se později stanou vědeckými pracovníky této akademické instituce.

4. Konference doporučuje, aby kabinet etnografie se stal vydavatelem celostátního časopisu „Československý národopisný věstník“, vydávaného ročně v rozsahu minimálně 40 archů a nákladem 2000 exemplářů. Tento časopis by měl vzniknout přebudováním dosavadního „Národopisného věstníku českoslovanského“. Doporučujeme dále, aby kabinet vydával národopisně-vlastivědný časopis „Český lid“, který by soustavně informoval naši veřejnost o práci našich etnografických institucí a popularizoval v širším okruhu národopisnou vědu. Konečně nutno

vydávat zvláštní serii monografických prací a materiálových sborníků jako neperiodické publikace.

5. Účastníci druhé celostátní národopisné konference doporučují, aby při zakládání etnografického kabinetu by byly převzaty fondy dnešního Ústavu pro lidovou píseň v Praze a jeho pobočky v Brně, a žádají Národopisnou společnost československou a Státní památkový úřad, aby pomohly při zřizování etnografické instituce v rámci nové Akademie věd nutnými fondy, archivy a podobně.

6. Konference doporučuje, aby v jednotlivých krajích republiky byly svěřovány badatelské úkolové práce jednotlivým externím spolupracovníkům.

7. Konference navrhuje, aby národopisní vědečtí pracovníci vytvořili sekci historické společnosti při akademii věd.

Konference požaduje, aby práce národopisných museí byla řízena s hlediska vytčených zásad a nových úkolů naší etnografie. Proto je třeba, aby v museích, zejména v krajských, byli zaměstnání odborně školení etnografové. Tím bude museím umožněno plnit správně úkol jednak pracovní a vědecko-sběratelský, jednak kulturně-osvětový. Zároveň s tím konference žádá odpovědné instituce, aby byla musea pro tuto práci vybavena potřebnými prostředky. Je nutné, aby byla navázána úzká a stálá spolupráce mezi zřizovaným etnografickým kabinetem Akademie věd a Ústředím lidové tvořivosti, a to jak při výzkumu a sběru materiálu, tak i při kulturně-osvětové práci.

Je třeba prohloubit národopisnou pedagogickou činnost na našich vysokých školách. Je třeba dosáhnout, aby se naše katedry staly nejen centrem pedagogické a organizační práce, nýbrž i důležitým střediskem vědeckého snažení.

Konference konstatuje, že styky našich vědeckých pracovníků s pokrokovými pracovníky zahraničními jsou dosud velmi slabé a neorganizované. Je třeba navázat úzký styk se sovětskými etnografickými institucemi stejně jako s etnografickými centry zemí lidových demokracií. Všestrannou pomoc a morální podporu je třeba poskytovat pokrokovým národopisným pracovníkům kapitalistických zemí.

V Praze dne 7. dubna 1952.

(Konference tuto resoluci jednomyslně schválila.)

12.4 Resoluce III. Celostátní etnografické konference

Resoluce III. celostátní konference ethnografů

Konané ve dnech 21.- 23. Října v Liblicích

III. celostátní pracovní konference československých ethnografů, která se konala ve dnech 12.-23. Října 1953, se usnesla, aby pro zdokonalení práce všech vědeckých pracovníků a ústavů bylo vykonáno:

1. Pro zlepšení vědecko-badatelské práce na výzkumu dělnické kultury a způsobu života v průmyslových oblastech:

a. Společný pracovní postup ethnografů a folkloristů, zabezpečený společným pracovním a výzkumným plánem, společnou předběžnou methodologickou a methodickou přípravou pracovníků, stálým stykem pracovníků po dobu výzkumu, vzájemným předáváním zkušeností a výměnou potřebného materiálu se musí stát základním principem práce v tomto oboru. Za přísné dodržování uvedených zásad jsou odpovědni vedoucí pracovišť a jimi pověřeni vedoucí výzkumu.

b. Na základě dosažených zkušeností uložit, aby vědecko-výzkumná práce byla konána podle potřeby za účasti historiků a jiných pracovníků Akademie, jejichž odborné práce je k vyřešení úkolů třeba. Proto je žádoucí, aby pracovní plány, a to i plány pro rok 1954, byly na společné poradě vedoucích ústavů zrevidovány a zkoordinovány tak, aby již v příštím roce bylo možno tyto komplexní brigády z pracovníků ČSAV tvořit.

c. K prohloubení pracovních zkušeností umožnit jednotlivým pracovníkům, aby se po určité době mohli zúčastnit určitých výzkumů, konaných jinými národopisnými a folkloristickými pracovišti a uspořádat pro výměnu zkušeností porady zpravidla dvakrát do roka, a to obvykle před zahájením a ukončením expedic.

d. Jednotný způsob utřídění a uložení získaného ethnografického a folkloristického materiálu, jakož i pořízení příslušných věcných, místních a jiných katalogů se musí stát zásadou všech pracovišť.

2. Dál

a. Konferencia berie na vedomie výsledky výskumu družstevnej dediny v Horšovskotýnsku, na Valašsku, v Sliezsku a na Slovesku a schvaluje doterajší postup při výskume kultúry a spôsobu života na slovenskej dedine v období prechodu k socializmu. Po vzácných pripomienkách prof. Kušnera ukázala slovenská organizácia kolektívnych výskumov jako nej osvedčenejšia. Preto sa ukladá NK ČSAV, aby týmto spôsobom zorganizoval aj výskumy družstevnej dediny v českých zemích. Odporúča sa NK ČSAV rozšíriť výskum družstevnej dediny na ďalšie oblasti vo vnútrozemí Čiech i Moravy. Na základe rozpracovania vládneho usnesenia a prejavu s. prezidenta republiky sa odporúča, aby sa do konca februára sislili pracovníci z úseku výskumu družstevnej dediny z ČSAV, SAV, ČSAZ a vypracovali smernice pre koordináciu spolupráce při týchto výskumoch v budúcnosti. Za splnenie úlohy je zodpovedný vedúci Kabinetu pro národopis ČSAV.

b. Konferencia schvaľuje výskum kultúry a spôsobu života Ukrajincov na východnom Slovensku započatý v tomto roku na Pedagogickou fakultu Slovenskej univerzity v Prešově. Vedenie Národopisného kabinetu SAV sa poveruje nadviazať syk s Kultúrnym sväzom ukrajinských pracujúcich v Prešově, prevziať organizáciu toho výzkumu, sústrediť sesbieraný materiál vo svojom archíve a starať sa o jeho spacovanie a sústavné publikovanie. Za splnenie úlohy je zodpovedný vedúci NK SAV v Bratislave.

c. Konferencia prijíma referát o výskume kultury a spôsobu života Cigánov na Slovensku, ktorý organizuje NK SAV. Odporúča sa v tomto výskume pokračovať, získávať preň nových pracovníkov a systematicky popularizovať jeho výsledky. Vzhľadom kna doležitost' toho výskumu sa

ukládá NK ČSAV v Praze zaistiť možnosti rozšírenia výskumu kultúry a spôsobu života Cigánov aj. do českých zemí.

d. Zároveň se ukládá, aby materiál získaný výskumami bol uložený v príslušných fondoch ČSAV alebo SAV a aby bola evidencia všetkých výskumov.

3. V sekci dějin kultury českého a slovenského lidu:

a. Navázat spolupráci s komisí historické archeologie Archeologického ústavu ČSAV, při čemž bude nutno vyřešit metodologické základy historické archeologie a její poměr k ethnografii. Navrhujeme, aby na rok 1954 Archeologický ústav ČSAV zařadil do svých výzkumů výkop středověké osady Kří v okrese nymburském za účasti dalších interesovaných institucí a aby vedením výzkumu bylo pověřeno Národopisné oddělení Národního musea.

b. Koordinovat práci se Státní památkovou péčí a doporučit, aby mezi pracovníky této instituce byl odborně vyškolený ethnograf, jak v Českých zemích, tak na Slovensku.

c. V zájmu zabezpečení učebního úkolu osmileték a jedenáctileték, v jejichž programu jsou látky z oboru folkloristiky a ethnografie, naléhavě doporučit ministerstvu školství a osvěty, aby do programu pedagogických gymnásií a škol a vysokých učilišť byly zařazeny přednášky ze základů ethnografie a folkloristiky.

d. Pro využití drahocenných sbírek, uložených v různých československých museích, naléhavě doporučit, aby příslušné úřady zabezpečily musea dostatečným počtem pracovníků k provedení potřebné dokumentace. Navrhujeme, aby se vytvořilo středisko ethnografické a folkloristické dokumentace v Brně. Při tomto středisku by působila bibliografická komise, složená ze spolupracovníků ČSAV a SAV.

e. Rozšířit průzkum a soupis ikonografického materiálu a potřebnými katalogy jej zpřístupnit vědeckým pracovníkům k badatelské činnosti.

f. Budiž pokračováno v soustavném výzkumu lidových staveb prováděném dosavadním způsobem, aby se v dohledné době zjistily, jak vývojové historické, tak sociální a hospodářské i stavební typy po celé oblasti původních českých sídel. Vedle soustavného výzkumu budiž prováděn podle naléhavosti v určitých vybraných obcích prohloubený výzkum lidové architektury budiž zajištěna veškerý morální i hmotná podpora.

4. Z referátů a diskusních příspěvků jasně vyplynula potřeba svolání pracovních porad.

a. Pracovníků v oblasti lidového výtvarného umění, a to nejpozději do konce března 1954; odpovědno vedení Kabinetu pro národopis SAV;

b. Pracovníků ethnografických oddělení museí a jiných musejních odborníků, na niž se podrobně projednají odborné methodologické a methodické otázky musejní instalace i vědecko-výzkumné úkoly ethnografické museologie, a to nejpozději do konce června 1954; odpovědný předseda Svazu slovenských museí.

c. V těsné spolupráci s katedrou národopisu na vysokých školách zabezpečit trvalé zvyšování ideologicko-odborné úrovně výchovy nových vědeckých pracovníků.

d. Upozornit presidium ČSAV a SAV, aby zásadně řešilo otázky zlepšení distribuce a popularisace časopisů a vědeckých publikací ČSAV a SAV.

e. Soustavnou prací a vzájemnou pomocí prohlubovat širokou znalost theorie marxismu-leninismu jako methodologické základny naší práce, k tomu ve spojení s příslušnými orgány vypracovat vzorový plán studia pro všechny vědecké pracovníky našich oborů. Plán vypracovat do konce prosince 1953. Odpovědna brněnská pobočka Kabinetu pro národopis.

f. Koordinovat sběr ethnografického a folklorního materiálu mezi všemi ústavy, které se touto prací zabývají.

12.5 Srovnání obsahů časopisů Československá ethnografie a Sovětskaja ethnografija

OBSAH	СОДЕРЖАНИЕ
ETNOGRAFIE ČESKOSLOVENSKA	
Vilém Pražák, K problematice základních půdorysných typů lidových staveb v Československu, II. část (dokončení)	381
Josef Kšíř, Lidové stavitelství na Hané (dokončení)	361
OTÁZKY CIZOKRAJNÉ ETNOGRAFIE	
Ladislav Holý, Ziskávání a zpracovávání železa u východoafrických Bantu (dokončení)	381
MATERIÁLY	
Josef Petřtyl, Obchodní dosah kramářských tisků chrudimských tiskáren 19. stol.	396
ZPRÁVY Z TERÉNNÍCH VÝZKUMŮ	
Ota Kar Nahodil, Předběžná zpráva o etnografické cestě k Svanům	417
KRONIKA	
Karel Chotek, Ustavení Společnosti čs. národopisců při ČSAV	429
KRITIKA A BIBLIOGRAFIE	
Čestmír Loukotka, Revista do Musea Paulista, VIII	483
Jiří Lída, K etnologické práci E. Čajánkové	486
Jaroslav Kramářik (Kr.), Z. N. Važarova: O prošlechodženi bolgarskich pschotnych orudij	489
Jaroslav Kramářik, R. Bednárik: Slovenské úte	440
STRUČNÉ ZPRÁVY	441
СОДЕРЖАНИЕ	
К 140-летию со дня рождения Карла Маркса	3
Вопросы общей этнографии и антропологии	
К. В. Чистов (Петрозаводск), Задачи изучения народного поэтического творчества	9
Вопросы этногенеза и исторической этнографии	
М. Н. Гидохидров (Москва), О двенадцати монгольских месяцев в старинной летописи	21
М. Герасимов (Москва), Палеолитическая стоянка Мильга (Риспольки 1956—1957 гг.)	28
Материалы и исследования по этнографии и антропологии СССР	
Д. Н. Терентьева (Москва), Опыт изучения семьи и семейного быта латышского колхозного крестьянства	53
Н. М. Ильчук (Москва), Художественная обработка металла в лавском селе — Кухух в XIX — начале XX века	72
Материалы и исследования по этнографии и антропологии зарубежных стран	
А. И. Перниц (Москва), Пережитки дуальной организации в родоплеменной структуре арабов	85
Д. П. Сычев (Москва), Мужская одежда древних китайцев	94
Из истории этнографии и антропологии	
О. Нагодил (Прага), Из истории проблемы матриархата	101
Народы мира	
(Информационные материалы)	
С. А. Арутюнов и С. И. Брук (Москва), Население Камбоджи	110
Дискуссии и обсуждения	
В. В. Бунак (Москва), Об очередных задачах в изучении расообразования у человека (Ответ Г. Ф. Дебецу)	125
Сообщения	
О. А. Ганицкая (Москва), Поездка в Польскую Народную Республику	136
И. И. Потехин (Москва), Этнографические наблюдения в Гане	142
Хроника	
Г. С. Маслова (Москва) и Л. М. Сабурова (Ленинград), Этнографическое изучение русского населения Восточной Сибири	154
У. С. Коляка (Петрозаводск), Сведения по собирательству, изучению и изданию фольклора севера Европейской части Советского Союза	167
Критика и библиография	
Критические статьи и обзоры	
А. В. Ефимов (Москва), Вопросы этнографии в исторических журналах США (1956—1957)	170
Ю. Аверьяева (Москва), О постановке некоторых проблем в современной американской этнографии	174
Народы СССР	
И. С. Вдовица (Ленинград) и В. Н. Чернецов (Москва), Народы Сибири	184
Е. Косляк и А. Куаснева (Киев), <i>М. Долова</i> , Этнография дльвиць	190
И. Франца	190

12.6 Vybraní představitelé etnografické vědy v padesátých letech 20. století⁴⁵⁸

Jiří Horák

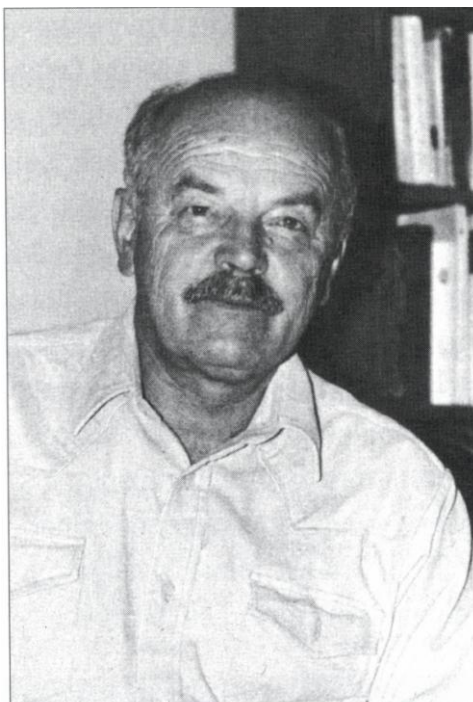
Jaroslav Kramář

---

⁴⁵⁸ Vyjma Otakara Nahodila zdroj obrázků: TYLLNER, Lubomír, SUCHOMELOVÁ, Marcela (eds.). Etnologický ústav Akademie věd České republiky 1905–2005. Praha 2005. Otakar Nahodil: MÁCHA, Karel, Kultur und Tradition. Festschrift für Prof. Dr. Dr. Sc. Otakar Nahodil, München, 1983.

Otakar Nahodil

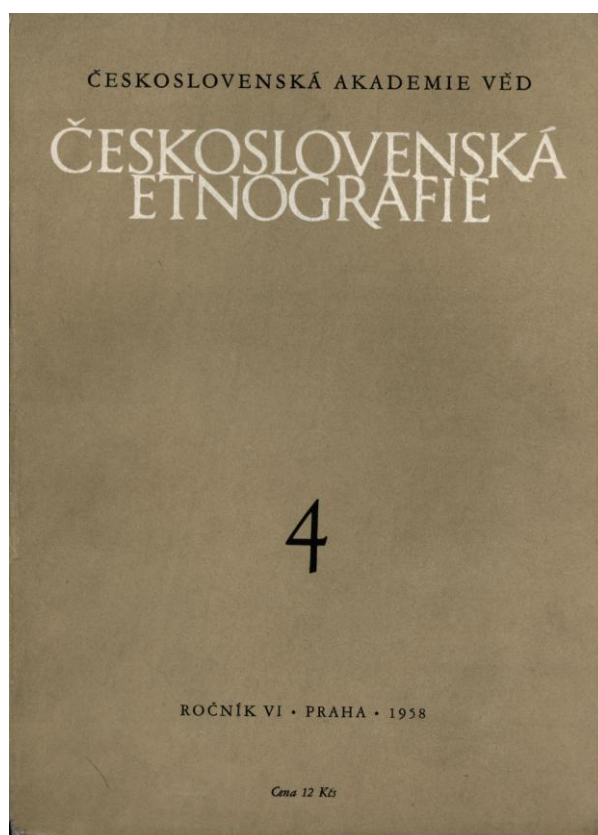

Oldřich Sirovátka

Olga Skalníková

12.7 Vybrané etnografické publikace

KLADENSKO

ŽIVOT A KULTURA LIDU V PRŮMYSLOVÉ OBLASTI

Zpracoval kolektív pracovníků
Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV
za vedení Olgy Skalníkové

NAKLADATELSTVÍ
ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD
PRAHA 1959

KAREL FOJTÍK – OLDŘICH SIROVÁTKA

ROSICKO- OSLAVANSKO

Život a kultura lidu v kamenouhelném revíru

NAKLADATELSTVÍ
ČESKOSLOVENSKÉ
AKADEMIE VĚD
PRAHA
1961

